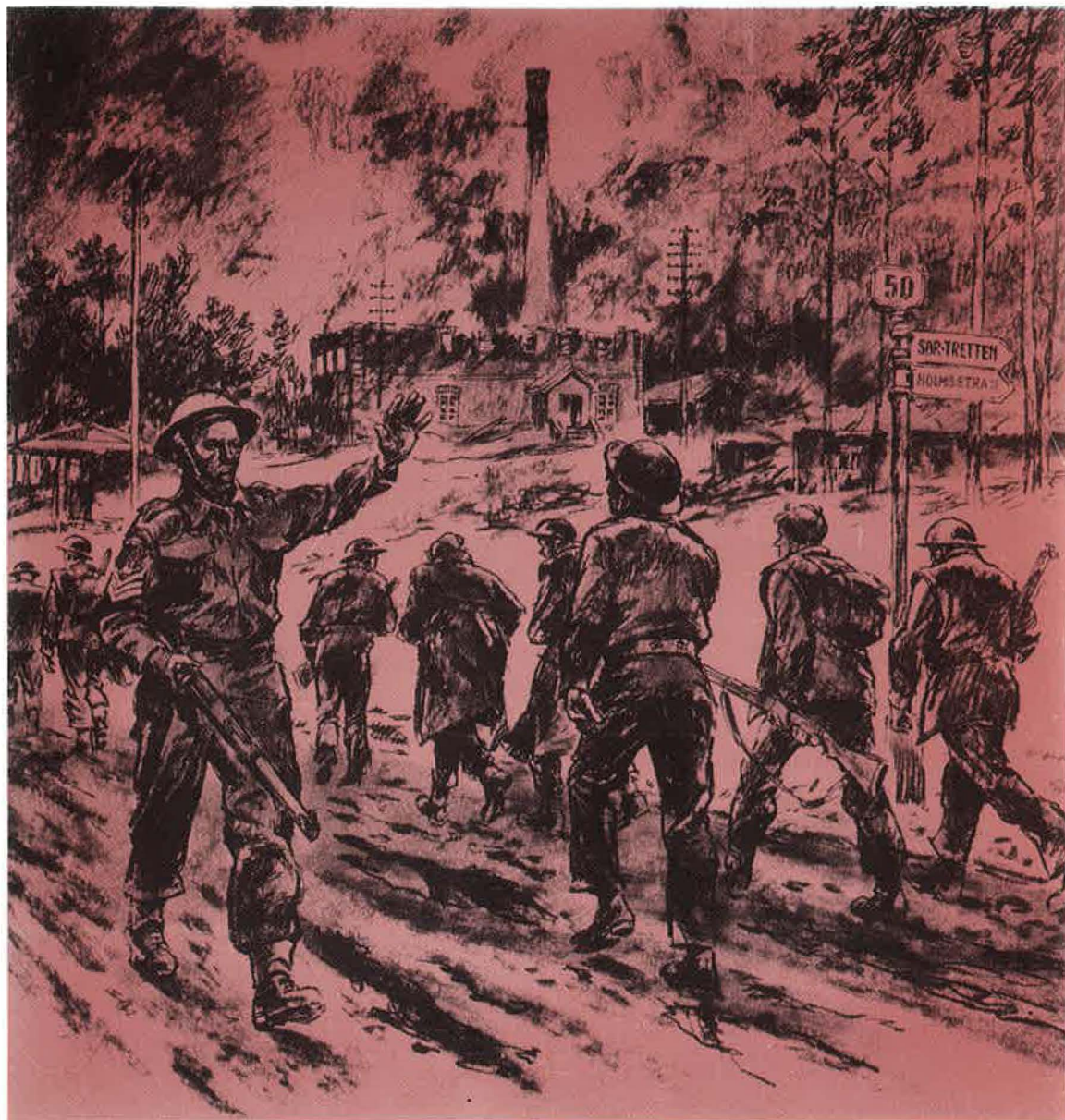

I gamle fotefar

FRA KRIGSÅRA 1940–1945

ØYER OG TRETEN HISTORIELAG
1990

ØYER OG TRETTE
HISTORIELAG

I gamle fotefar

Redaksjon:

Ola T. Rybakken

Johan Kraabøl

ØYER OG TRETTE HISTORIELAG
1990

Forside: Tegning av Andreas Hauge
Dale-Gudbrands Trykker a.s, Tretten
ISBN-82-7275-061-9

Innhold

Forord	5
På vakt i Gudbrandsdalen april 1940	7
Hvem hørte statsministeren tale fra steintrappa på Tretten Samvirkelag?	16
Hvordan jeg opplevde første dagene etter 9. april 1940	17
Minner fra 1940	19
Krigsminner fra Tretten	24
Et 50-årsminne: Aprildagene i Musdal 1940	25
«The Two Battalions»	28
Dagbokblader fra aprildagene 1940	29 og 31
Georg Langvik forteller fra aprildagene 1940	33
Krig i Øyer 1940	35
Og så kom krigen til Tretten	40
Tysk forbrytelse mot folkeretten	43
– Men i minner lever ofrene –	47
« – og de brente våre hjem.»	58
Slik det blir husket 40–50 år etterpå	63
Hjemmestyrkene i Øyer og Tretten 1940–1945	65
Et 50-års minne	74
Fredrik Enge – dekknavn «Syver Berge»	75
Da Milorgs distriktsledelse hadde hovedkvarter i Øyer	79
Kari Berg Haugen forteller fra krigsåra	81
NS-møte og «kongepropaganda» i Øyer	84
Potetmottak til «der Wehrmacht»	86
Prolog fra frigjøringsjubileet på Tretten 8. mai 1985	88

Forord

Angrepet på Norge i 1940 gav oss en trist og vond minnedag – 9. april. I år – femti år etter – ble dagen markert over hele landet ved lokale arrangement og gjennom media.

I Øyer ble dagen markert blant annet ved kransenedleggelse ved bautaene over de falne både på Tretten og i Øyer.

«I gamle fotefar» følger opp på sin måte. Alt stoffet denne gangen dreier seg om lokale krigshendelser, og minner fra krigsåra. Spesielt vil vi nevne omtalen av de fra bygda som mistet livet i kamp eller på annen måte, som følge av krigen.

Redaksjonen takker alle som har bidratt med stoff og utlån av bildemateriell. Uten denne hjelpa ville det kanskje ikke blitt noe årshäfte.

Spesiell takk til professor Arvid S. Kapelrud, major Andreas Hauge og major Wilhelm Molberg Nilssen, som fritt har gitt oss tillatelse til å benytte stoff fra deres bøker og private arkiv.

Takk også til fotograf Leif Stavadahl, DSS, og til Dale-Gudbrands Trykkeri A/S for god hjelp og godt samarbeid.

Redaksjonen

I mars i år hadde historielaget gleden av å ha Arvid S. Kapelrud som gjest og kåsør. På et godt besøkt møte på Neremo hotell, holdt han et meget interessant kåseri og fortalte fra aprildagene 1940, da Øyer var det sentrale knutepunkt for all kommunikasjon mellom norske og britiske myndigheter.

Arvid Schou Kapelrud, født 1912 på Lillehammer, har sterke slektsbånd til Øyer. Far hans kom fra Tretten, og familien har fortsatt hytte på Roåker seter.

Kapelrud ble cand. theol. fra Universitetet i Oslo i 1938. Dr. theol. Uppsala 1948. Studier i Uppsala og ved Yale, USA, 1949–50. Ansatt ved Universitetsbiblioteket i Oslo 1935–52. Stipendiat i semittiske språk 1948–52. Dosent i Det gamle testamentet 1952, og professor 1954–82. Medlem av Det norske videnskapsakademi.

Kapelrud har skrevet en rekke bøker, 23 i alt. Mest kjent er «Dødehavsrullene», Israels historie, Job og hans problem og «Han var ikke i stormen». Forøvrig har han holdt over 80 foredrag og kåserier i radio og TV. Han har fått Fridtjof Nansens belønning for vitenskapelig forskning, og er æresdoktor i teologi ved Aberdeen University fra 1979.

På vakt i Gudbrandsdalen april 1940

Den 9. april 1940 var Kapelrud i Oslo, men han kom seg ut av byen og kunne melde seg til tjeneste på Lillehammer. Han kom inn i den såkalte «Foley-gruppen», fulgte de norske styrkenes tilbaketrekning til den endte opp i Batnfjordøra, der general Ruge tok avskjed med sine soldater. Da var kampene i Sør-Norge slutt.

Kapelrud skrev sine krigsopplevelser nokså umiddelbart, gjemte manuskriptet til etter freden, da boka «På vakt i Gudbrandsdalen i april 1940» kom ut.

Med velvillig tillatelse fra forfatteren, gjengir vi her deler av boka som har spesiell tilknytning til hendelsene i Øyer:

— Været var begynt å klarne, og da et tysk fly passerte, måtte vi søke dekning bak noen vedstabler. Så fortsatte vi marsjen gjennom skogen og meldte oss på Jørstadmoen.

Vi ble plassert i en personbil, pakningen stablet på, og så bar det av sted. Til vår

Arvid S. Kapelrud besøker Volden 50 år etter krigsdagene i 1940.

Foto: Asmund Hanslien, GLT.

overraskelse var første bestemmelsested Øyer, hvor en kaptein ville ta imot oss og gi ny beskjed. Altså nordover! Vi undret oss, men vi var soldater nå og hadde bare å adlyde og dra av sted dit vi fikk ordre om å dra. Vår undring la seg atskillig, og bange anelser kom i stedet da vi av sjåføren fikk vite at det var landet fallskjermtropper nord for Tretten et sted. Det så ut til at vi kom like opp i det! Nå, det var temmelig langt nord for Tretten fallskjermssoldatene var, nemlig på Dovre og Dombås. Men det visste ikke vi den gang, da alle slags rykter svirret, og de sikre underretninger var få.

Vår sjåfør svingte opp på Tingberg i Øyer og satte oss av der, sammen med oppakningen. Vi hadde bare vært der et par minutter da en yngre, vindjakke-kledt offiser kom hen til oss. Etter mitt skjønn kunne han neppe være så forferdelig meget eldre enn meg selv. Vi gjorde honnør, så meget satt da igjen i oss fra rekruttskolens tid, og han spurte hvor vi kom fra og hvor vi skulle. – «Vi har ordre om å melde oss for kaptein Rolstad,» sa vi. – «Det er meg,» var svaret. Vi hadde ikke ventet oss en kaptein akkurat fra den aldersklassen, men fulgte gjerne med da han førte oss til et par ventende biler. Aasmundrud kom i en bil for seg, og vi så ikke mer til ham så lange kampene varte. Vi andre kjørte nordover med kapteinen etter at vi var behørig presentert, en murer fra Fåberg, Sletten, en handelsbestyrer fra Fåvang, Aas, en snekker fra Ringebru og så meg, Lillehammer-mann, men bosatt i Oslo. Vi arbeidet sammen hele tiden og ble gode venner.

Vi kjørte bare et lite stykke oppover fra Øyer, langs den fjordlignende utvidelse av Lågen, og stanset så utenfor en gård i vegkanten, med hovedbygningen nesten skjult bak havens trær og busker og med svære, gamle trær langs vegen. Vi hoppet ut, klatret over et steingjerde og opp til en liten stue på øvre side av vegen med en steil, skogdekket åsrygg bakom. Nedenfor strakk jordene seg ned til elven. Ute på Lågen lå isen enda, og snøen dekket jordene. Det var ikke meget å merke til våren der.

Vi ble vist inn til skomakeren som eide

huset, en hyggelig og pratsom gammel bygdehåndverker. Vi fikk anvist stuen hans i 1. etasje som oppholds- og soverom og lastet inn vår pakning der. Kapteinen var for øvrig oppmerksom på det gamle ord om at uten mat og drikke duger helten ikke, og vi fikk beskjed om at middag ventet oss i en liten stue litt lenger nord i vegen. Vi hadde ikke akkurat vært bortskjemt med mat siden vi drog fra Lillehammer, og det smakte mer enn godt med en ordentlig middag, laget til av en lotte fra Øyer. Det bodde flere yngre karer i huset, alle i uniform. De tjenestegjorde som ordonnanser og kjørte bil eller motorsykel. De hadde en slitsom jobb med arbeid døgnet rundt, og så snart de var ferdig med maten, kastet de seg på sengen igjen for å lure seg til litt søvn. De kjørte jo like meget om natten som om dagen.

Før vi fikk lov å kaste oss over matfatet, hadde vi fått en del raske instruksjoner. Framfor alt ble det innskjerpet at vi måtte vise oss minst mulig. Færrest mulig i bygda måtte ane at vi var der i det hele tatt, og ingen utenom bygdefolket. Vår oppgave var å være vakt, og den oppgaven måtte tas alvorlig. Det var fallskjermtropper i Dovretraktene, men ingen lengre sør, så vidt man visste. Når som helst kunne vi imidlertid risikere at slike tropper dukket opp eller sprang ut i nærheten, og de måtte oppholdes og tilintetgjøres. Til dette var vi da fire mann med Krag-Jørgensen rifler, dertil kom ordonnansene som var utstyrt med karabiner.

«Det kan også tenkes,» tilføyde kapteinen, «at tyske biler eller motorsykler vil forsøke å kjøre «durch». Også i det tilfellet må dere for enhver pris prøve å stanse dem.» I tillegg til dette skulle jeg arbeide som tolk og telefonvakt.

Vi ordnet vakttjenesten og delte oppgavene. Kapteinen hadde utnevnt Aas til korporal, han var dermed leder av den 4 mann høye vaktavdeling. Aas var gammel turner og hadde et praktisk lag med tingene, så han passet godt til oppgaven. Litt betenkte ble vi da vi gjennomgikk vårt ammunisjonsforråd. Det var bare jeg, som hadde fått mitt utstyr en dag tidligere enn de andre, som var forsynt

Volden 1941. Riksvegen gikk den gangen like bak hovedbygningen. Huset til venstre var vaktstua.

med en overdådighet av 100 geværpatroner. Sletten hadde ikke flere enn 15, og det skal en ikke komme langt med. Forrådene på Jørstadmoen hadde nok nærmet seg sin ende, ikke rart om de måtte kassere folk i fleng der. Jeg delte nå ut av min «overflod» slik at vi alle hadde noen skudd å klare oss med.

Allerede samme kveld overtok jeg telefonvakt. Den var de første par dagene et rolig arbeid, men med jevnt økende virksomhet. Telefonen sto i et lite kammers. Den ene inngang var inn til stuen, men der arbeidet noen, så den veg var stengt for meg. Hvem denne eller disse «noen» var, visste vi ikke, men vi skjønnte snart at det var en betydningsfull person siden han til daglig bare kaltes «sjefen». Litt mer om hans betydning kunne vi ane, når vi samtidig ble klar over at kaptein Rolstad tilhørte generalstaben og tydeligvis hadde et oppdrag som forbindelsesoffiser. Vi ble fort klar over at «sjefen» var engelskmann.

Den annen inngang til telefonrommet gikk gjennom det store kjøkkenet, som på landsens vis også bruktes som soverom. Øverste

myndighet på kjøkkenet var den aldrende fru Louise Vedum, et hedersmenneske av den gamle, gode skole, norsk tvers igjennom, ikke minst i sin gjestfrihet. Hun sparte intet for å gjøre alt så godt som mulig for oss som hadde trengt oss inn på hennes private enemerker. Hun levde ikke lenge etter disse begivenheter, men også vi som i krigsdagene fikk lære henne å kjenne, vil alltid minnes henne med takknemlighet.

Min første telefonvakt endte omtrent ved midnatt. Da kom kapteinen, som sov i telefonrommet om natten, når han ikke var ute i oppdrag. Jeg klatret over steinmuren og ruslet opp til vaktstuen. Sletten gikk vakt sammen med en av de andre, de klaget over at det var kjølig. Vi manglet jo tykt yttertøy. Vi gikk to og to på vakt til å begynne med, men da vi i dette tilfelle måtte ta annet hvert skift, viste det seg ugiennomførlig, så vi måtte gå over til å ta vakt en og en.

Jeg fortsatte inn i skomakerens stue og kom meg til ro på en divan som de andre hadde latt stå klar til meg. Det ble noen få timers søvn før det var min tur til å tørne ut

på vakt. Det var mørkt ute da jeg slengte geværet over akselen og gikk ut. Vinterlig var det også, skarpt i luften. Stjernene blinket ennå, men var blekere i glansen, morgenen var ikke langt unna. Jeg hørte suset fra Lågen, strykene lot seg ikke dempe av isen. Ellers var det stille i den trange dalen mellom skogåsene, og for meg som lyttet etter hver lyd, var det som jeg kunne høre stillheten.

Det lysnet fort av dag. Stjernene ble borte, og av solgløttene og lysningen på den andre siden av dalen skjønte jeg at solen var oppe, selv om åsen bak meg dekket den for meg. Jeg visste ikke hva krigen vilde bringe for mitt vedkommende, men jeg følte en stille glede over å få gjøre tjeneste her, i trakter som jeg kjente så vel allerede fra barndommen av.

Jeg slo noen slag bortover skaren som knaste under støvlene mine. Luften var ren og frisk. Borte fra de lave, gamle tømmerbygningene hvor dyrene stod, hørte jeg det tråkete litt og skranglet i en bjelle, også der holdt de på å våkne.

Ved 7-tiden kom kapteinen og ble mottatt med behørig honnør. Han lurte på hvor det ble av oss, men vi så blinket i øyet og visste at han ikke hadde tatt oss på sengen. Vi fikk oss frokost, og så var det for mitt vedkommende å ta fatt på telefonvakten igjen. Denne var mindre ensformig nå når folk gikk til og fra, og radioen på kjøkkenet brakte de siste nyheter, hvor det imidlertid for det meste var vanskelig å skjelne det faktiske fra det antatte.

Ellers hadde vi en rolig dag, så rolig at jeg overlot beksømstøvlene mine til skomakeren, mens jeg lånte et par utgatte av ham. Vi kunne hvile ut etter nattens vakter, skrive brev og bringe utstyret i orden. Stein ble veltet til i uren overfor skomakerstuen, slik at vi der hadde en stilling vi eventuelt kunne trekke oss tilbake til, og hvor vi samtidig kunne legge landevegen både nordover og sørover under ild.

Vi holdt nøye oppsyn med vegen der oppe fra stuen. Om dagen måtte vi mest holde oss inne, for ikke å bli unødig observert, men intet av det som foregikk nede på vegen,

unngikk vår oppmerksomhet. Biler før stadig til og fra, og de tunge ammunisjonslastebiler fortsatte sin regelmessige trafikk, de hadde holdt det gående om natten også. Lastebiler med soldater passerte, det var vinterkledd karer med godt utstyr som skulle nordover til kamp med fallskjermjegerne i fjelltraktene. Utenfor hovedkvarteret nedenfor oss stanset stadig biler, folk sprang ut eller inn, men bilene fikk ikke lov å parkere.

Ved middagstid stanset to små, sterkt kamuflerte biler utenfor de store trærne. Fra den første sprang det ut en høy, mager skikkelse i khakifarget uniform og med britisk offiserslue. Han løp inn, og bilen kjørte bort. Fra den neste steg en enda mer karakteristisk skikkelse ut. Han var liten, i mer brunlig uniform, og rask i alle sine bevegelser. Det som gjorde at man straks festet seg ved ham, var en svart lapp for det ene øyet. Blant soldatene bar han siden aldri annet navn enn «piraten». Også han løp inn.

Vi hadde reist oss ved vinduet. Endelig var de kommet! Vi skjønte at dette varslet at hjelpen ville komme, at den kanskje allerede var nær. Og vi visste at det trengtes. De tyske styrker arbeidet seg for hver dag lenger oppover Østlandet og åt seg inn på stadig nye steder ellers i landet, så meget var klart av radiomeldingene. Vi håpet inderlig at hjelpen måtte være nær.

Fra vår observasjonspost ved vinduet var det også første gang vi så «sjefen». Han arbeidet hele dagen og det meste av natten med, men en liten halv time om kvelden tok han seg fri og gikk en kort spasertur på landevegen. Vi så ham raskt legge i veg nordover, en liten, tettbygd herre i mørkeblå ulster. Ansiktet var markert, nesten amerikansk i sine trekk, buet nese og hvasse øyne. Håret var sølvgrått. Han likte ikke å avbryte sitt arbeid og var alltid utålmodig etter å gjenoppta det. Han hadde en vane med å gå med hendene i frakkelommene som gjorde at vi kjente ham på lang avstand. Om hans arbeidsomhet kunne bl. a. våre ordonnanser si et ord. Det var ingen tid på døgnet da de var fri for de hvite konvoluttene som øyeblikkelig skulle bringes til radiosenderen oppe på

Fra v. Arvid S. Kapelrud, Ingebjørg Hjelmstad, f. Vedum, Petra Skjerven, f. Lunke og Olav Sletten. Bildet er tatt på historielagets møte på Neremo, mars 1990. Foto: Kristian Hosar.

åsen, hvor to engelskmenn og en norsk assistent arbeidet.

Jeg slapp telefonvakten om natten og gikk i stedet nattevakt med gevær. Det var måneskinn og stjerneklart, og jeg merket hvordan snøen frøs til og ble hard etter hvert. Det knaste i skaren når jeg gikk noen skritt fram og tilbake, ellers var det stille. Også ammunisjonstransportene var det betraktelig mindre av nå. Bare nede på gården ante jeg lys bak de tett tildekkede vinduer.

Om morgenen ble vi vekket av en underlig knirkende lyd som stadig kom og forsvant. Da vi kikket ut, viste det seg at det var en hel karavane på veg nordover. Det var hester fra Oplandene som var utkommandert med kjerre, kjører og før. Det var vognhjulenes gnising på vege vi hørte. Karavananen tok timer på å passere, for av hensyn til faren fra luften ble det holdt minst 100 m. mellom hvert kjøretøy.

Telefonvakten begynte å bli mer interessant. Den bød bl.a. på viderebefordring av meldinger som direkte angikk krigshandlingene. Ganske eiendommelig følte det å kunne sende videre rapporter om tyske destroyeres posisjoner langs vestkysten. De ble i en fart ekspedert videre til forskjellige aksjonsbaser, bl. a. til R.A.F. som vi hadde en del arbeid for. Daglig fikk vi således vær-rapporter fra den foreløpige meteorologiske stasjon på Lillehammer. Rapportene kom på engelsk og ble straks videreeksperdet. «Height of clouds 7000 feet. Visibility good», var en del av de daglige formler som ofte gikk igjen.

Jeg fikk også en liste over telefoner i bygda, hvor de forskjellige sjefer og staber kunne nåes. Den norske generalstab hadde sitt hovedkvarter på Tingberg i Øyer, ellers var de enkelte norske og utenlandske sjefer spredt omkring på gårdene. Jeg hadde be-

skjed om at denne listen ikke under noen omstendigheter måtte falle i fiendens hender.

Disse dagene i Øyer gikk tross fiendtlige fly og stadig vakt svært rolig. Et sterkt inntrykk gjorde det da «Gudbrandsdølen» brakte meldingen om at kaptein Berthold Dahl var falt. Han var den første navngitte, og vi hadde ennå ikke vennet oss til krigens barske virkelighet.

Vi visste at fallskjermjegerne på Dovre og Dombås var nedkjempet, men også at tyskerne arbeidet seg stadig lenger nordover langs Mjøsa. Vi håpet inderlig at den engelske og franske hjelp snart måtte bli effektiv. Vi mente også å turde håpe på noe slikt når vi så de stadige besøk av franskmannen med den sorte lappen for øyet og hans lange, magre britiske kollega med den lille, mørke barten. Vi visste hvem de to var nå. Han med lappen for øyet var den franske militærattaché Bertrand-Vigne, og engelskmannen var den britiske militærattaché King Salter. Begge to var stadig i travel virksomhet, og både i sitt arbeid og i sin personlighet utfylte de hinannen på en utmerket måte.

Den høye, rolige engelskmannen var et mannfolk tvers igjennom. Tross sin ytre ro var han alltid klar til innsats, og han sparte aldri seg selv. Ikke minst når det gjaldt de engelske troppers kamp, betenkte han seg ikke på selv å søke fram til forreste linje for å påse at alt var som det skulle. Også vi som var menige og underordnede, lærte å sette pris på den høye, tause offiser, og det var med oppriktig beklagelse vi siden hørte at han var blitt borte på et av sine tokter fram i kamplinjen.

Franskmannen, Bertrand-Vigne, var en ganske annen type, rask, livlig og meget talende. Han stakk aldri sine meninger under en stol, og jeg kommer alltid til å minnes den veltalenhet han utfoldet under en diskusjon med «sjefen» ved et av felttogets avgjørende krisepunkter. «Sjefens» flytende fransk holdt ham språklig på høyde, men med den annens gnistrende temperament klarte han tross alt ikke å holde tritt.

Faren fra luften ble vi nemlig stadig minnet om. Den var nesten alltid akutt. Flere ganger

om dagen braket speiderflyene fram over oss i lav høyde, men de hadde gjerne noenlunde faste tider som vi regnet med. Det samme gjaldt våre verste plageånder, de to-motors Heinkel-bombere. De kom aldri før etter et bestemt tidspunkt om morgenen og sluttet forholdsvis tidlig på ettermiddagen, men mellom disse tidspunktene var vi aldri trygge for dem. Transportflyene derimot gikk omtrent døgnet rundt, og vi hørte ofte den fjerne dur selv om vi ikke så dem. De gikk gjerne flere i følge og fulgte åsryggene i stor høyde.

Også denne dagen dukket det opp et lite speiderfly. Det holdt seg like ved elven og fulgte Lågen oppover. Vi så på det – og så jublet vi. Det var norsk. Ennå var norske fly på vingene, det var ikke alle flyvere som var skutt ned eller hadde måttet gå over i infanteriet. Vi visste at de norske flyverne hadde gjort en tapper innsats, ikke minst over Fornebu, selv om vi ikke kjente så mange enkeltheter.

Det lille flyet kom tilbake, kretset noen ganger over den åpne isflaten og landet så en halv km. eller trekvart fra oss. Antagelig visste flyveren at han hadde hovedkvarteret med hærens overkommando, H.O.K., nede på Øyer, og muligens hadde han meldinger å overbringe. Vi sendte straks av sted en patrulje. Ikke lenge etter kom de tilbake med flyveren, en ung vestlending. Han forklarte at han hadde landet på grunn av bensinmangel. Det ble straks sendt folk av sted for å skaffe flybensin, som også var brakt opp i Gudbrandsdalen. Likeledes ble en patrulje sendt av sted for å trekke flyet inn til land og få det dekket til så ikke tyskerne skulle få øye på det fra sine observasjonsfly.

Patruljen rakk imidlertid knapt ned på isen igjen før to to-motors Heinkel-bombere kom oppover dalen. Vi som var igjen på gården søkte dekning mens flyene fór forbi. Vi puste lettet da de fortsatte nordover, men det var nok litt for tidlig. Et øyeblikk etter tordnet det i luften, og Heinkel-bomberne kom tilbake nordfra i lav høyde over den skogkledde åsen. Det eneste vi nå hadde å gjøre, var å komme oss i kjelleren så fort som mulig. Den

steile kjellertrappen var ikke så grei, men ned kom vi, både sivile og militære, de kvinnelige engelske sekretærer og sist og mest uvillig, sjefen selv.

Så kom brakene, slag i slag, og vi kjente hvordan huset ristet. «Bom – bom – bom,» rapporterte kapteinen. Svære huller i isen viste hvor bombene var falt. Ingen av dem var faretruende nær det lille flyet, som stod der uantastet. Vi krabbet opp igjen fra kjelleren.

Flyene svingte nordover igjen, men før også denne gang forbi på nordtur. Altså var det bare å forberede seg på en runde til. Vi behøvde ikke vente lenge. Snart hørte vi motortordenen igjen, og vi søkte dekning. På ny ristet detonasjonene huset. Vannspruten stod omkring flyet, og det gynget der det lå, men truffet var det ikke. Vi jublet, men var klar over at faren enda ikke var over. Flyene hadde vendt og var passert forbi på nordtur igjen, de var altså klar over at også annen gangs bombefelling hadde vært forgjeves.

Det gikk litt lengre tid denne gangen, men så hørte vi motortordenen, og denne gangen var den slik at vi skjønnte flyene ville komme like over hustaket. «Fyr!» ropte kapteinen. «Skyt, de kommer like over oss!» Vi trev geværene, men da var de like over oss og med slengeskudd nyttet det ikke. Så knitret det fra flyene, de brukte ny taktikk: mitraljøser istedenfor bomber. Vi så det lille norske flyet rystes, det var truffet. Og annet var vel heller ikke å vente med de salver tyskerne øste over det.

Da bomberne var borte, ble Fokkeren undersøkt. Den var gjennomhullet både her og der, således var det flere hull i bensintanken. Tyskerne hadde oppnådd sin hensikt: å sette flyet ut av brukbar stand. Men uaktet Fokkeren hadde ligget stille på isen, hadde det kostet dem atskillig bryderi og diverse ammunisjon.

Også «sjefens» navn visste vi nå, men det var også omtrent alt vi visste om ham. Mr. F. E. Foley hadde tidligere vært knyttet til den britiske legasjon i Oslo, hvorfra også de kvinnelige sekretærer, så vidt jeg kunne forstå, var hentet. Mr. Foley, som av tyskerne ble

Mr. F. E. Foley.

antatt for å være en av Secret Service's øverste representanter i Norge, disponerte over en radiosender og stod i stadig forbindelse med den britiske regjering. Han hadde også uavbrutt samband med det norske hovedkvarter så vel som med det britiske, og utgjorde således et viktig forbindelsesledd.

Mr. Foley opptrådte selv alltid sivil, og hans «stab» var også utpreget sivil, en mannlig og tre kvinnelige sekretærer, hvorav den ene tidlig ble overanstrengt ved det voldsomme arbeidspress, samt to radiotelegrafister som også måtte arbeide natt og dag. Den britiske commander J. B. Newill, tidligere legasjonssekretær ved den britiske legasjon i Oslo, var også tilsluttet gruppen. Også han opptrådte alltid sivil. Commanderen var i den gunstige stilling at han talte flytende norsk. Ingen av disse sparte seg i arbeidet, og særlig for de kvinnelige sekretærer måtte det være en hard påkjenning, med lite søvn og virksomhet døgnet rundt.

En fransk forbindelsesoffiser som vi ofte traff, var alpejegerløytnanten Lucien Thiry, med sin karakteristiske baskerlue. Han var tidligere attaché ved den franske legasjon i Oslo. Også han utmerket seg ved et temperament som var uvant for norske soldater, men allikevel av en noe mer dempet karakter enn hans landsmann militærattachéens.

Nye tropper – nye komplikasjoner

Så – en solfylt ettermiddagsstund – begynte tunge lastebiler å passere i stor fart sørover. Bak på lasteplanet satt det tett med khakikledd skikkelser med flat stålhjelm. Det var britiske forsterkninger på veg, Morgan's brigade, fikk vi seinere vite. Bil etter bil passerte, i stadig strøm, og jubelen var stor hos oss som stod ved havegjerdet og vinket. Mange var sterkt beveget. En viss ettertanke meldte seg imidlertid fort og skapte litt uro. Hvorfor var det bare tropper som kom? Hvor var det tunge materiell, artilleri og tanks? Tyskerne hadde slikt, og skulle vi kunne gjøre oss noe håp om å stoppe dem, måtte vi også ha det. Vi hadde nettopp hørt rykter om senkning av et stort transportskip lastet med tanks og artilleri utenfor Skotlands østkyst, skulle de virkelig være sanne? Uroen hadde vondt for å legge seg, og det var ikke vanskelig å merke at den også fantes på høyere hold.

Telefontjenesten tok et sterkt oppsving i denne tiden, det var uavlatelig rapporter og samtaler å ordne med. Mest floket var de stadige rikstelefoner til og fra Åndalsnes. Så var forbindelsen brutt, så var den plutselig i orden, beregne lot den seg ikke i noe tilfelle. Så var det forbindelse med engelske offiserer, men innen Mr. Foley rakk få komme til stede, var den brutt, og så videre. Det hele gikk på et vis allikevel.

Så en morgen, det var den 21. april, dagen før de tyske tropper rykket inn i Lillehammer, så vi de første tegn på at fronten var kommet oss atskillig nærmere.

Det begynte å komme soldater nordover vegen, noen i små grupper, andre enkeltvis, til fots. Det var ikke vanskelig for en nordmann å se hva slags soldater det var. Gardens svarte uniformer viste at her hadde vi gutter fra et av gardekompaniene som hadde holdt stand helt fra invasjonens første dager. Uten avløsning hadde de kjempet uavbrutt, til det ytterste av sine krefter, stadig bakover i kamp med en overmektig fiende med overlegen utrustning. Sporene fra denne strid var tydelige. Uniformene var ikke lenger svarte, de var nesten grå av støv. Buksene hang i frynser, og det var flenger i jakkene både her og

der. Noen hadde hjelm, andre var barhodet. Ansiktene glemmer vel ingen som så dem. De var grå av tretthet, svette og støv, av netters og dagers voldsomme påkjenning mellom liv og død. Øynene så oss ikke, de stirret ned og fram etter vegen, nesten glassaktig hos mange. Men disse karene hadde satt seg i respekt, tyskerne kjente «die schwarzen Teufel». Nu skulle de endelig få en pust i striden. De ble tatt opp på biler etter hvert og samlet, bl.a. i Ringebu. Engelske tropper skulle overta deres oppgave og var gått i stilling for å ta imot tyskerne.

Dette ble innledningen til en urolig dag. Det var stadig renn til og fra, meldinger ble brakt og andre sendt. Vi skjønnte etter hvert at det var ting som ikke gikk som de skulle, men noe nærmere visste vi ikke. Imidlertid skulle det ikke vare lenge før vi fikk våre anelser. Forskjellige ordrer tydet på at et oppbrudd var forestående.

Umiddelbart etter middag neste dag sprang en støvet og opphisset Colonel Brown ut av en bil som stanset utenfor, og løp inn. Vi kjente ham fra før, lett kjennelig som han var med sin magre, litt bøyde skikkelse, baskerluen og battle-dressen. Han ventet ikke med rapporten til han var inne, men gikk igang til «sjefen» ute på tunet. Han påpekte kort og tydelig at de britiske tropene etter operasjonsplanene hadde ordre om å holde sine stillinger sør for Lillehammer, men ved sin inspeksjon som han nettopp kom fra, hadde han funnet dem i atskillig uordnede formasjoner nord for Lillehammer. Det er mulig jeg tar feil, men også på «sjefen» lot denne melding til å virke både overraskende og sjokkerende. Det var iallfall tydelig at han straks lot til å sette i gang undersøkelser. At oberst Brown var rystet, var det i hvert fall ingen tvil om.

Resultatet for vårt vedkommende viste seg også snart. Det ble gitt ordre til oppbrudd, og vi pakket i en fart sammen våre saker. Vanskeligst var det kanskje å si adjø til våre venner blant bygdefolket, de skjønnte jo at situasjonen var endret til det verre og gruet for krigshandlinger og besettelse.

I første omgang dro vi bare til Ringebu,

hvor det var militære å se overalt. Gardeavdelingene så vi også her. Biler med sårede var på gjennomreise, likeså sanitetsavdelinger, oppsatt i hast på Jørstadmoen, hvor jeg fant kjente fra Lillehammer. En motorsykelordonnans var kommet fra Lillehammer-trakten samme dag. Han kunne fortelle at Vingnesbroen var sprengt ved en eksplosjon som rystet hele byen. Spennet nærmest Vingnes var tatt, med det resultat at hele den svære broen var styrtet sammen. Han kunne videre fortelle at tyskerne nå var rykket inn i Lillehammer. Jeg kunne bare sende en tanke til mine kjære i byen og håpe at de var sloppet vel fra det.

*Etter at de var stasjonert på Kjønnås i Ringebu, foretok kaptein Rolstad og ordonnansen Ivar Hellerud fra Biri en rekognoseringstur sør-
over, for å finne ut hvor de tyske fortroppene virkelig var.*

Kapelrud forteller videre:

– De to reiste nedover på Helleruds motorsykel. I skogstrekningen mellom Fåberg og Hunder stasjon traff de et par britiske offiserer fra en oppreven avdeling. Disse holdt på å rigge opp en anti-tank-kanon ved veggen for å forsøke å bremse opp tyske panserframstøt. De to nordmennene trådte straks hjelpende til. De slet med kanonen til den var noenlunde i stilling med sikte sørover langs veggen. Mens de holdt på med dette, kom en bil nordfra i stor fart, bråstoppet, og ut hoppet en tysk oppklaringspatrolje. Den var antagelig kommet skogvegen oppe i lia og hadde funnet seg en bil da de kom ned på veggen. Tyskerne hadde maskinpistoler, og de engelske offiserer hadde intet annet å gjøre enn å overgi seg, overrumplet som de var bakfra. Kaptein Rolstad og Hellerud derimot, som stod litt lenger borte, satt av sted inn i skogen mens tyskerne skjød etter dem. De løp det de orket og slapp unna. Men de var ikke dermed i sikkerhet. Opp på veggen våget de seg ikke igjen, og nedenfor dem gikk Lågen som her går i sterk strøm med lite pålitelig is. De to nådde fram til Hunder

stasjon, men da hørte de også tydelig at de hadde en tysk patrulje etter seg. Nå var gode råd dyre. Et spenn på Hunderbroen var sprengt, men hang enda så vidt. De to våget seg over det ødelagte spenn og løp over den lange jernbanebroen. Det var i siste øyeblikk, for tyskerne var også nådd fram. De bestrøk broen med sine skudd som hvinte i jernbaneskinne. De to slapp uskadt over. På den annen side traff de engelske soldater, resten av en opprevet avdeling. Kapteinen gjorde oppmerksom på sin grad og beordret dem til å ta stilling og holde broen. Ingen tysker måtte slippe over. Det var enkelte trenede soldater blant disse karene, og de holdt stillingen så lenge det var mulig, visstnok til siste mann.

De to nordmennene fortsatte gjennom skogen for å nå tilbake til hovedkvarteret og avgi rapport. Men snart smalt skuddene atter mot dem. En tysk patrulje hadde tydeligvis gått over broen før de to og befant seg på vestsiden. De to skilte lag og skjød, kapteinen med sin revolver, Hellerud med sin Krag-Jørgensen, som var hans personlige eiendom, likesom motorsykkelen som han hadde måttet etterlate oppe i veggen, og som han siden hørte tyskerne kjøre bort. Hellerud var gammelt skytterlagsmedlem, så han skjød bra. Tyskerne hadde rigget opp et maskingevær, og en av karene kikket opp i iveren. Nordmannens skudd smalt, og den andre reiste seg ikke mer. Men øyeblikket etter fikk Helleruds Krag-Jørgensen en fulltreffer i løpet og var dermed gjort ubrukt. Det var bare å slenge den bort og løpe av sted i sik-sak mellom trærne. En tysker med maskinpistol dukket opp, men bommet. Hellerud løp for livet, med blodsmak i munnen, og snart var det stille bak ham. Han fortsatte å løpe så lenge han orket. Da det led mot kveld, søkte han nedover mot Lågen igjen. Han kom til en liten gård hvor han besluttet seg til å gå inn for å få noe å drikke. Da han kom inn, oppdaget han at der allerede stod en norsk offiser, kaptein Rolstad! Sammen fortsatte de så ferden. De fant et sikkert sted å gå over Lågen og kunne vende tilbake til hovedkvarteret med verdifulle opplysninger.

Johan Kraabøl:

Hvem hørte statsministeren tale fra steintrappa på Tretten Samvirkelag april 1940?

Dette spørsmålet sto å lese i «Klokkeklang» først på sommeren, og responsen bekrefter at lokalhistorisk stoff interesserer.

Hvor mange som hørte statsministeren den gangen er noe uklart, men i hvertfall har «I gamle fotefar» snakket med 5 av dem. Disse er: Nils Blomberg, Olga Holen, Maurits Bjørnstadjordet, Johan Stalenget og Alv Formo. Sistnevnte var handelsbetjent der, men dagens alvor gjorde krav på at også betjeningen gikk fra disken for å gå ut og høre statssjefen tale.

Etter hele 50 år er det forbausende små forskyvninger i hva de 5 gjengir fra dengang. Tross den korte stunda oppmerksomheten tok, var episoden tydeligvis av slik art at den «satte seg». Datoen derimot spriker litt, så den lar vi ligge.

Siden «de gamle er eldst» lar vi utdrag fra Johan Stalengets versjon være dekkende for episoden:

«Ja, jeg minnes da så godt at jeg var på Samvirkelaget den dagen plankebæreren fra Hommelvik fór gjennom dalen. Du vet at Sør-Norge ble nokså fort besatt, det, og regjeringa var på farten nordover for å komme til sjøs og over til England.

Den spesielle dagen statsminister Johan Nygårdsvold sto på steintrappa til Samvirkelaget på Tretten glemmer jeg ikke. Nygårdsvold holdt en stutt, men gripende appell til

oss som var der. Han oppfordret oss til å stå sammen til vern om landet og folket vårt. Han ba oss om at vi måtte melde oss på Jørstadmoen for der å få instruks. På Jørstadmoen ville vi komme under ledelse, samt få utlevert våpen og materiell.

Det ble klapp og applaus til Nygårdsvold etter den talen.

Det var en person blant oss som jeg minnes spesielt – det var Asmund Hovde. Han ble så rørt. Etter appellen tok han av seg den velkjente hatten sin og sprang rundt alle som stod der mens han ropte *Hurra for Nygårdsvold!*»

Johan Stalengen:

Hvordan jeg opplevde første dagene etter 9. april 1940

Den 9. april 1940 fikk det norske folk en trist melding gjennom radio. Tyskerne hadde gått til angrep på Norge.

Jeg husker godt for min del, at hvis det blev mobilisering, skulle jeg møte uten spesielt varsel, bare etter beskjed gjennom radio. Det varslet kom, og jeg forberedte meg på å dra.

Dagen gikk og det ble kveld, da fikk jeg beskjed om at det ble oppsatt ekstratog som kom til Tretten henimot midnatt. Reisemålet var Nordenfjelske Ingeniørbataljon 5te Telegrafkompani, Sverresgt. 6, Trondheim.

På Tretten gikk følgende ombord foruten undertegnede: Østen Tande, Johannes Myhren og noen flere, muligens noen fra Gausdal og Fåberg. På Ringebu var det en som hadde etternavnet Haugen. Alle vi som skulle møte uten annen innkallelse enn gjennom radio. Vi gikk på rekruttskole på Sangerhus, Stjørdal, året 1926.

Toget startet så i fra Tretten rundt midnatt, og vi hadde alle tatt en følsom avskjed med våre respektive familier, med den tanke at vi kanskje ikke skulle få se hverandre igjen.

Toget snodde seg rolig oppover Gudbrandsdalen med nedrullede gardiner. Praten blant oss var dempet og rolig, men vi var alle enige om å forbanne tyskerne for den måten de besøkte oss på. Hatet var der, blant oss.

Nå kan jeg hoppe over turen, helt til vi kom til Støren stasjon. For her ble det stopp.

Vi begynte å lure på hvorfor vi ble stående her. Vi militære gikk over på den andre siden av jernbanen.

Jeg husker ikke hva klokka var da vi fikk den første meldingen, men det var langt på dagen. Alle ble noe tvilende til hva som skulle skje. Plutselig kom det et høyere befal med uniformen godt gjemt under en stor kappe. Da tenkte jeg – tør han ikke å vise

fram uniformen? Så kom meldingen. Det skulle settes opp ekstratog nedover Østerdalen for oss. Vi hadde ingenting å gjøre i Trondheim. Tyskerne hadde inntatt Trondheim med 1.800 soldater om ettermiddagen 9. april, så de turde vel ikke å sende oss dit foruten våpen. Vi hadde jo ikke våpen.

Tyskerne kom med krigsskip og lå ute på fjorden, så de måtte ha tjuvstarta hele operasjonen den 8. april etter mitt skjønn.

Ja, så var vi på Støren, da, og vi skulle med ekstratog nedover Østerdalen til Elverum. Plutselig kom det et rop fra en ung gutt fra Lillehammer. «Hei, folkens, er det ingen som tør å ta kommandoen her, så skal jeg gjøre det,» sa han. Ingen protesterte på det. Han med den fine uniforma så jeg ikke mere til. – Dette var 10. april.

Jeg har mange ganger tenkt å oppspore denne lillehamringen, som var så besluttsom og modig. Nå i år er det 50 år siden den 9. april. Kanskje det var en av de modige i hjemmefronten?

Toget startet så oppover til Østerdalen. Fra tysk radio kom det melding om at det var trosskoletransport over Rørosbanen. Vi hørte tyske fly, men heldigvis for oss kom det et veldig snøvær, så vi var ikke synlige fra fly.

Da vi kom opp i Gauldalen måtte toget stoppe, for midt i skinnegangen lå det en stor stein på flere hundre kilo. Heldig at lokføringen fikk stoppet i tide, ellers kunne dette blitt en ulykke.

Nå var vi på tur oppover til Røros. På Røros ble det bestemt at alle baneformenn skulle stå på loket på hver sin avdeling som kjentmenn. Alle gardiner i kupeene var trukket for, og vi fikk ikke tenne lys. Omsider, den 10. april, kom vi til Koppang stasjon. Der ble vi om natten. Vi ble innlosjert på Jernbanerestauranten. Jeg husker godt at jeg hadde isjias og klarte ikke kulde. Jeg lå oppå

et bord og fikk lånt en varm strikkejakke av en av jentene på restauranten. Så det gikk bra.

Den 11. april kjørte vi videre nedover dalen. Vi som satt i toget hadde sikkert mange slags tanker om hva vi kom til å oppleve. Vi stoppet på Rena, gikk av toget. Det kom tyske fly over der, og det ble flyalarm. Vi fløy i dekning. Jeg som var vant med jernbanearbeid visste at det var branngrøfter der, og fikk med meg noen av oss til å søke dekning der, for de ligger lavere enn terrenget. Det var en bensinstasjon der, og til min store forbauselse søkte mange tilflukt under taket der. Det var jo rene bomber. Heldigvis ble det ikke sluppet noen bomber der da vi var der.

Videre kom vi til Elverum, og der hadde det sikkert vært bombet. Vi for videre til Midtskogen, og vi så til og med hestekadaver.

Her vart vi liksom oppløst, og da tenkte vi på hvordan vi skulle komme hjem. Noen ble med toget til Hamar, deriblant jeg.

Jeg kom til Hamar og tok en tur i gatene der. Da jeg sto på plattformen i Hamar kom det 3 mann bort til meg og begynte å prate. De forstod at jeg kom fra de styrkene som hadde møtt fram, jeg hadde jo en fillebylt jeg bar på ryggen. Disse tre var Mowinckel,

Hambro og Monsen. De spurte: «Hvor tror du det er likest å reise nå,» sa de. «Ta siste tog til Lillehammer,» sa jeg, og det gjorde de.

Dette var tre menn som tjente Norge i det politiske liv i mange år.

Omsider kom jeg til Tretten og hjem igjen, og det hadde jeg ikke regnet med så fort. Da jeg steg av toget, sto en av de fremste N.S.-medlemmer der og ga meg en fleip. «Nei, kommer du hjem igjen, du, ble du ikke lenger borte?» Jeg svarte rolig innvendig. Det er sikkert bra du ikke hørte hva jeg sa, for det var ikke noe pent.

Etter vi kom hjem, meldte vi oss til Dølen skytterlag og fikk geværer og ammunisjon og rødt armbind, og vi var blant annet plassert i Brudal. Vi var også med og gjemte norske fly i olderskogen på Magelineset. Det var noe annet enn campingplass der i 1940. Vi bygde også tømmerstengsel over E6 ned for Ledum. Men den holdt ikke for tyskerne.

Dette er i korthet hva jeg opplevde fra og med 9. april til jeg kom hjem 11. april, og videre det som er nevnt om partisanvirksomheten for skytterlaget.

Dette opplevde jeg som menig soldat nr. 2985, tilhørende Nordenfjelske Ingeniørbataljon, Trondheim.

Rusten i Øyer.

Johs. Rusten:

Minner fra 1940

Disse minnene baserer seg først og fremst på hva jeg og min yngre søster, Marit, husker fra den første krigsvåren og -sommeren hjemme på garden Rusten i Øyer. Uten noen form for notater er det vanskelig å avgjøre hva en egentlig husker, og hva som kan være kommet til i ettertid.

Ved krigsutbruddet i 1940 var Marit knapt 6 år, og jeg var 10 år. I Rusten var bestefar, mor og far og søsknene Gunvor, Kari og Arne hjemme. Bestefar hadde brukket lårhalsen, og var bundet til seng og stol. Per tror jeg hadde begynt i arbeid på en gard i Fåberg. Kjersti gikk på Kjøkk- og hotellfagskolen i Åsgårdstrand, Gudbrand gikk på befalsskole og Knut hadde overtatt Systun Vedum, så han var heller ikke hjemme. Kari var noe sengeliggende på grunn av brannskadet arm.

Utenom familien var også kontrollassistenten, Kolbjørn Floberghagen, i Rusten den 9. april.

Nyheter og nyhetsformidling

I begynnelsen av 1930-åra var det få i Baklia som hadde radio. Mot slutten av 10-året forbedret økonomien seg på landsbygda. Ved krigsutbruddet var radioen blitt relativt vanlig.

I Rusten hadde bestefar radio så langt tilbake som jeg kan huske. Lokalaviser hadde de fleste. De gikk til dels på omgang. Avisene hadde stor tillit blant folk. Det var gjengs oppfatning at «det som sto i bla'e var sant».

Det var med meg som med de fleste unger, jeg syntes samtaler voksne imellom var kjedelige. Fra sommeren 1939 endret dette seg. Etter hvert spisset jeg ører når det var prat

om den spente situasjonen ute i Europa.

Det ble også spennende å være med far på meieriet med mjølka. På Handelslagskaféen var bl. a. verdensbegivenhetene et samtaletema. Det var sjelden å høre noen uttale seg positivt om Hitler og det han sto for. At Chamberlain ikke var den rette statsminister i England, var en vanlig oppfatning etter krigsutbruddet høsten 1939.

Selv om det er vanskelig å vite om dette baserer seg bare på egen hukommelse, stemmer det bra med det som skjedde i bygda fra krigsutbruddet og under okkupasjonen. Nazipartiet og Quisling fikk aldri noe å glede seg over i Øyer.

På grunn av at situasjonen var spent, husker jeg spesielt godt at min bror Gudbrand begynte på Befalsskolen for feltartilleriet høsten 1939. At Eivind Sveen tjenestegjorde i flyvåpenet på Kjeller og Ola Rybakken var i Garden, medvirket også til å sette fantasien i sving.

Da Gudbrand var hjemme ved påsketider, fortalte han at befal ved skolen mente at vi ikke ville unngå krig.

Jeg husker godt nyhetsoppslagene i avisene i tilknytning til Altmarkeepisoden i Jøsingfjord i februar 1940.

Disse spredte glimt for å peke på at nyhetsformidlingen var kommet så langt at ei lita, fattig bygd som Øyer var opptatt av, og ble påvirket av, det som skjedde utenfor landets grenser.

Invasjonen og krigshandlingene

Selv om situasjonen var alvorlig, kom invasjonen den 9. april som et sjokk på alle.

Hvordan virket så nyhetene på de voksne? Jeg var ikke på skolen, men var med mor i fjøset. Mors umiddelbare reaksjon var gråt. Fars og de andre voksnes reaksjon var slik at det ikke var vanskelig for oss ungene å forstå Alvoret.

Gunvor, som var på skolen, forteller at læreren, Gustav Myhren, var «likblek» da han fortalte nyheten i klassen.

Meldingen om Quislings maktovertagelse senere på dagen ble møtt med avsky. Nyhetsendingene over radioen ble det fulgt med på

utover dagen, inntil kringkastingen ble overtatt av «herrefolket». Quislings tale om kvelden ble overhørt i taushet. Det var den dagen vi første gang hørte ham omtalt som «den uslingen».

Mobilisering

Det kom også meldinger om mobilisering. En eller annen gang på dagen må det ha vært en del flere unggutter innom, for vi husker Kolbjørn slo handa i bordet og sa: «Nei, nå drar vi, karer.»

Ja, mange dro raskt avgårde for å gjøre sin plikt!

En historie som jeg har hørt i ettertid i tilknytning til mobiliseringen, er denne: Flere av de som fulgte mobiliseringsordren var samlet på meieriet for å komme seg av garde. En enslig svale blant bøndene som var på meieriet med mjølka om morgenen, prøvde å tale Quislings sak og oppfordret noen til å unnlate å møte til mobilisering. Han ble, etter det som ble fortalt, slått ned av en av de reiseklare.

Trefningene på Midtskogen og kongens nei på Elverum virket avklarende på situasjonen. Selv om det ble Davids kamp mot Goliat, var det ingen tvil: Det var riktig og nødvendig å forsvare landet etter fattig evne.

Livet i bygda

Skolen gikk normalt fra krigsutbruddet. Vi gikk på skolen annenhver dag. Det spesielle her var at læreren, Gustav Myhren, stadig ga oss smakebiter på lesestoff, bl.a. dikt som appellerte til nasjonalfølelsen. Det var fra første dag aldri tvil om hvilken side han hadde valgt i kampen.

En dag far kom hjem fra meieriet, fortalte han at det var ting som tydet på at Øyer hadde fått gjester utenom det vanlige. At det var høyere militære ble antydnet, uten at vi skulle prate noe om det. Etterpå ble det kjent at forsvarets Overkommando ankom Nermo natt til 12. april. De flyttet samme dag til klokkegarderen, som sammen med lensmannsgarden ble Overkommandoens kvarter fram til 21. april.

Det gikk ikke så mange dagene før de første tyske fly viste seg i lufta. Et par ganger

tidligere hadde jeg sett fly. Det var Ole Reistad som hadde landet på isen på Jevnefjorden. Han kom for å besøke skikameraten Ole Stenen.

At tyskerne hadde fly av en helt annen teknisk standard og med helt annen hastighet enn Reistads fly, oppfattet vi guttungene raskt. Jeg var i «pil og bue-alderen», og brukte dette fryktinngydende våpen til å sikte på de tyske flyene, som kom på regelmessige besøk.

Flyene gikk ofte lågt, så lågt at vi var redd for at de skulle komme borti noen av de store bjørkene nederst på tunet i Rusten. Emil Nordstrøm hadde en lun og fin humoristisk sans og evne til å komme med «overdrivelser» på rett plass, bemerket en dag: «Ja, nå ha e tie ner klessnorene i Sveajordet, så flya itte kjøre på døm.»

Flyingen nede i dalen ga en uhyggelig støy. Lyden virket skremmende, og Marit forteller om dette at hun ofte var så redd at hun la seg syk bak ryggen til Kari.

Dette med regelmessige flybesøk bekrefter Ruge i sin bok, der han skriver: «I mens gikk livet på klokker- og lensmannsgården sin jevne gang. Overfor de tyske fly hadde vi ikke noe annet forsvar enn å være ubemerket, og klokkeren hjalp oss trofast ved å passe på å være ute og sage ved på gårdsplasen, med sin lille sønn lekende omkring seg, i de timene av dagen da den tyske «lokalrute» var i virksomhet over oss. I disse dagene fikk Overkommandoens offiserer også supplert sitt mangelfulle personlige utstyr med innkjøp hos landhandleren. De utstyrte seg blandt annet alle sammen med noen brogete landhandler-skjorter i gloende farver. Senere på sommeren i Nord-Norge, da vi hadde noen varme dager, og jeg beordret Overkommandoen til å opptre uten jakker, så hele staben nokså oppsiktsvekkende ut i disse fine skjortene fra Gudbrandsdalen.»

Det var ikke bare i klokker-/lensmannsgården at livet gikk sin vante gang. Det gjaldt også livet i Baklia. Selv om krigshandlingene ikke var langt unna, måtte dyra ha sitt stell. Våronna sto for døra. Flatbrødbaksten skulle være unnagjort før våronn og sæterflytting.

Tyskerne kommer til Øyer

I Rusten var det Syverine Smerud som sto for bakinga. Dette var ei sprek og frodig kvinne med en helt utrolig arbeidsglede. De siste dagene før tyskerne passerte Øyer var hun på plass i eldhuset. Der var hun også morgenen den 22. april. Det gikk ikke så lenge etter at hun hadde startet opp om morgenen, før vi hørte skyting i Fåberg. Bråket kom stadig nærmere. Flyaktiviteten økte og det ble sluppet noen bomber. Det var noen skikkelige smell. Syverine kommer inn på kjøkkenet til mor og sier: «Nå går je, je vil hematt for å døy.» Det var ikke stort å si til det, og Syverine avsluttet bakinga den dagen. Da hun går, sier mor: «Takk for nå! Vi får tålås ved ner det heile er over.» Det var Syverine enig i. Som den store optimist hun var, regnet hun tydeligvis med en kortvarig død.

Utover dagen den 22. var det en god del skyting og uro. Dette økte på igjen utover kvelden. I Rusten hadde vi diskutert om vi skulle forlate garden og flytte til et «sikrere» sted. På grunn av bestefars situasjon ble mor og far enige om at vi skulle holde oss hjemme, bortsett fra mor og Marit, som «evakuerte» opp i Svea noen timer på ettermiddagen.

Tidlig på kvelden kom en norsk offiser innom. Han skulle forsøke å komme i kontakt med den gruppen som hadde hatt tilhold på Volden. Arne ble med ham for å vise vei. Han ble borte så lenge at vi ble redde for at det kunne ha hendt noe med disse to.

Under det verste bråket satt vi ei stund i kjelleren, og noen overnattet der, bl. a. Mathias Dokken, Dokkebakken. Han døde kort tid etterpå.

Passeringen gjennom Øyer gikk raskt. Dagen etterpå merket vi flyaktivitet og skyting fra kampene på Tretten. At det der gikk mye hardere for seg enn i Øyer, var ikke vanskelig å forstå. Røyken fortalte sitt om hus som var skutt i brann.

Tysker med «menneskelig ansikt»

I løpet av den 23. april, måtte det være, ble Rusta «inntatt» av tyskerne. Antagelig kom det to lag. Det ene kom veien opp fra Langlykkja. Det andre hadde tatt seg fram i skog-

kanten på øversida av husene. Mor var i fjøset. Far oppdaget dem, og sendte Marit i fjøset for å varsle. Like etter hun kom inn i fjøset, hoppet det tyskere gjennom høyluka, ned i fjøset.

Marit forteller om dette: «De gikk raskt gjennom fjøset med våpnene i skytestilling. En ung soldat stoppet opp et lite øyeblikk, klappet ei av kyrne, så på meg og mor med «menneskelige øyne» før han fortsatte etter de andre. Min oppfatning før dette var at alle tyskere var umenneskelige tyranner.

Etter dette korte glimt av menneskelighet opp i all spenning og frykt, løp jeg ut igjen til far, og fulgte ham og tyskerne inn i hovedbygningen. Der gikk de gjennom huset med bajonettene på geværene. De stakk våpnene under sengene og inn over alt hvor noen kunne skjule seg. De festet seg ikke særlig ved bildene av kong Håkon og dronning Maud som hang på salen, men de stusset over gevær og sabel som hang over stuedøra i gangen. Far åpnet døra til kjøkkenet hvor

bestefar lå i senga, og forklarte at det var gamle våpen som tilhørte ham. Han hadde vært kaptein i Hæren. De foretok også kontroll under bestefars seng. Deretter trakk de seg rolig tilbake.»

Jeg husker at denne første patruljen var interessert i en lang antenneledning for radio. Den var spesielt lang fordi den skrev seg fra den tida bestefar hadde et krystallapparat med høretelefoner. Jeg kan ikke huske at det apparatet var i bruk. Dette, sammen med enda et gammelt radioapparat som ikke var i bruk, gjorde nytte for seg den dagen alle radioene skulle leveres inn senere under krigen. Min morbror, Thorstein Lie, leverte det ene, vi det andre. Mens bestefars nye apparat gjorde tjeneste mang en natt gjennom hele krigen. Det gikk faktisk lang tid etter krigens slutt i 1945 før vi fikk inn annet enn London på det apparatet.

Etter at skytingen startet opp den 22., var far en tur på meieriet. Han var formann i meieristyret. Bestyreren, Kåre Bryhn, tror

Øyer ysteri.

Foto: Ola T. Rybakken.

jeg var ute i krigen. Sammen med meieriets folk ble det stengt så godt som mulig for å forhindre ødeleggelser. Han var også en tur over tidlig på dagen den 23. Han fortalte, da han kom hjem, at det spesielt på Handelslaget så stygt ut. Der bar det preg av plyndring.

Begge disse turene gikk over isen, den ene turen med hest. Jeg tror han kjørte over isen noen dager til også.

En av de første dagene etter kamphandlingene i bygda var over, husker jeg at en tysk ammunisjonsbil brant opp på Granrudmoen. Den lagde et forferdelig lurveleven.

Det var spennende å stå nede i Blestervika og se på trafikken på andre sida av elva. Under kampene i Kvamsporten forsto vi at det der gikk skikkelig varmt for seg en stund. Det var stadig Røde Kors-merka biler på farten. Spesielt så det ut som de sydgående hadde det travelt på vei til sykehuset.

Sommeren og høsten

Etter hvert ble det «normale» tider igjen, også for oss ungene. Men det var mange oppdagingsferder å dra ut på. Vi kunne finne litt av hvert. En liten engelsk feltkikkert har jeg den dag i dag. Ammunisjon sto høy i kurs. Det var bare geværammunisjon vi fant. Litt eksperimentering foretok vi med den. Det var flaks at dette gikk bra.

Etter at kampene var over i Sør-Norge, var det å vente i spenning. Min bror, Gudbrand, hadde vi ikke hørt noe fra. Gleden var stor en kveld i mai da han kom ruslende hjem. Han hadde vært med opp Østerdalen. Etter at avdelingen kapitulerte, hadde han og noen andre av befalsskolens elever tatt seg over til Romsdalen i forsøk på å komme i kontakt med de norske styrkene der. De hadde ikke lykket å komme tidsnok.

Utover høsten kom morbror, Thorstein, ofte på besøk, spesielt når mine eldre brødre, Per og Gudbrand, var hjemme. Han hadde vært med bl.a. i kampene i Gausdal. Litt prat var det om opplevelsene under krigshandlingene.

Når Thorstein fortalte om «hesjing» av tyskere i Gausdal gikk krigens råskap og brutalitet virkelig opp for meg. Kort fortalt var historien denne: Han og noen andre lå i en stilling som ble angrepet av tyskere. For å komme fram måtte de over en skigard. Resultatet var at de ble gode skyteskiver. En ble hengende livløs over skigarden.

Det var ikke krigshandlingene som var hovedtema. Samtalene ble etter hvert lågmælte. Var det utenforstående i huset var det bare snakk om dagligdagse ting. Organiseringen av motstandsbevegelsen var i gang.

Bestefar døde i august 1940. I sitt testamente, skrevet i 1932, sto bl.a. dette om «Jordefærd»: «Jeg ønsker å bli iført *uniformen*, men ikke paradeutstyr. Da jeg har vært Statens tjenestemann i 40 år kan også flagget dække båret i hjemmet og under reisen til graven.»

Disse og hans øvrige ønsker ble nøye oppfylt. Den symbolske virkning og betydning dette fikk, ble nok langt sterkere enn han hadde kunnet forestille seg da han satte opp testamentet.

Etter begravelsen var det mye folk samlet i Rusten. Mange av slektningene møttes for første gang etter okkupasjonen. En av de tilstedeværende tillot seg å si at han ikke hadde merket noen særlig forskjell «etter at herrefolket» kom. Jeg tror det måtte være bestemors bror som tørt bemerket: «Bare vent til de får ut klørne.»

Dette var en sannhet alle fikk erfare, men det er en annen historie!

Georg Børke:

Krigsminner fra Tretten

Under krigen tjenestegjorde jeg i flere år ved Tretten stasjon. Togtrafikken var stor, og sterkt dominert av tyskerne med deres behov for trosskraner og forsyninger. Men innimellom dette ble vi også vitne til de sørgelige fangetransporter som foregikk. Helst var det da russiske krigsfanger, stuert sammen i godsvogner. Om vinteren var disse uten oppvarming i den strenge kulda, om sommeren kvelende varme, uten særlig tilgang på frisk luft. En avstraffelse av russere ble vi også vitne til under et togopphold ved stasjonen. Den foregikk inn i en godsvogn, og hadde nok vært vellykket, å dømme etter vaktens fornøyde flir da de kom ut igjen!

En dag midt på sommeren 1944 som vi jobbet med å losse en vogn på rampa ved pakkhuset, fikk stasjonen kryssing mellom to tog, hvorav det ene hadde flere vogner med russiske krigsfanger. I det toget sakte passerte rampa hvor vi arbeidet, så jeg en fange titte ut av en liten glugge i vognveggen. Og plutselig knipset han ut noe i retning av oss, og som jeg i farten oppfattet som en sigarett. Samtidig lyste det opp et lurt smil i det brune, skjeggete fjeset hans.

Da toget hadde passert, jumpet jeg ned i sporet og fant det som var kastet ut. Det var selvfølgelig ingen sigarett, men en sammenrullet papirbit, og på den sto det skrevet med blyant «Es lebe der rote Arme und die Flotte» (Leve den røde armé og flåte). Mens jeg

så toget forsvinne sydover, måtte jeg lure på hva slags person han kunne være, denne krigsfangen, som på denne måten signaliserte oss sin optimisme i en for ham fortvilet situasjon. Og det var da også tydelig at det fantes en språk- og skrivekyndig person i den samling «undermennesker» den tyske propaganda yndet å framstille russerne som. Jeg puttet lappen i lomma, og tok den med hjem til Morud, hvor vi leide husrom hos Ole T. Moe. På den tiden skulle det mindre til enn å være i besittelse av en slik lapp for å få problemer om noe skulle oppstå, så jeg husker jeg gjemte lappen godt i vedskålen.

I januar 1945 ble jeg omstasjonert til Bru-munddal, og vi flyttet dit. Etter hvert glemte jeg vel hele historien, men den dukket opp for meg igjen senere, da vi fikk beretninger om Josef Stalins grusomme behandling av de hjemvendte soldater som var blitt tilfangetatt av tyskerne. Det fortaltes jo både om deportasjoner og henrettelser. Og tanken gikk tilbake til fangen i togtransporten sommeren 1944. Kom han hjem, og hvilken skjebne fikk han?

Det har aldri blitt til at jeg har reist opp til Morud på Tretten for å lete etter lappen jeg gjemte i skålen. Det er mulig den fremdeles beror i sitt skjulested, med sin patriotiske hilsen fra en optimistisk men sikkert ulykkelig krigsfange.

Oddvar Stensrud:

Et 50-års minne: Aprildagene i Musdal 1940

Den første direkte kontakten med krigen vi som var unger i Musdal i 1940 hadde, var ho «Bikkjedårdi».

Det var et kvinnfolk som var mye oppe i Musdal i aprildagene i 1940. Ho hadde støtt med seg to bulldogger i band, og av folk oppe i Musdal fikk ho derfor tilnavnet «Bikkjedårdi». Noe annet navn hørte vi ikke på henne.

Ho var nok litt spesiell. Gav seg til å snakke med alle ho traff på, unger som vaksne. Spurde og grov om alt mulig. «Hvor går denne veien hen? Hvem bor der? Hva skal dere gjøre?»

Av de vaksne, som nok var svært opptatt av krigen som var kommet hit til landet, hørte vi at ho «Bikkjedårdi» måtte være en spion, som tyskerne hadde sendt i veien.

Etter at krigshandlingene kom til Tretten og Musdal var det ingen som så eller hørte mere til ho «Bikkjedårdi».

Far var vegvokter på Musdalsvegen, og vi bodde like inntil vegen øverst i Musdal.

Om ettermiddagen den 21. april var det svært til trafikk oppe i vegen. Kjøretøyer av alle slag, og mange soldater.

Noen tyske fly begynte å gå i lav høyde, og soldatene tok dekning nede ved husveggene hjemme. Noen av dem tok til å sette opp et maskingevær, og mente å begynne å skyte etter flyene.

Ho mor, med to mindre unger i huset, likte nok ikke mer enn måte dette, og tok med seg meg og syster mi og gikk ned til Anna og Kristian Nysveen, som bodde i et lite hus (Rosendal) litt lenger nedenfor vegen. Jeg husker det var mye snø og skare. Vi gikk bent nedover jordet, og skigardene var nesten borte i snøen.

Jeg gikk og drog med meg en trebil far hadde gjort til meg. Det var en gammel høvel som far hadde tatt ut høveltanna i og satt på

noen treklosser til hjul. Denne ble borte i disse hektiske aprildagene, og jeg så den ikke mere.

Vi var nede hos Anna og Kristian denne natten, men neste dag mente mor at vi fikk gå opp til Hesjehagen. Mor var skyld der, og mente at der måtte en være tryggere, da det var så langt fra veien.

Far ville nå være igjen, for vi hadde en ku, en gris og noen høner han ville prøve å stelle.

Vi gikk Musdalsvegen oppover, men da det kom att noen fly som gikk lavt, prøvde vi å finne dekning. Kom oppå Skogan var det felt trær over vegen, fra begge sider. Dette var nok ment som et forsøk på å sperre vegen for kjøretøyer.

Vi kom da velberget opp til Hesjehagen, som da lå helt øverst i Rødumsbygda, nesten oppe ved Musdalsetra. Herfra hadde en fin oversikt over de øverste delene av Gausdal.

Det jeg husker fra der, var at om kvelden hørte vi en voldsom smell. Huset ristet og koppene skranglet i skapene oppe i Hesjehagen. Smellen kom fra sprengningen av en buss i Øverbygdsvegen i Gausdal, der mange nordmenn gikk med.

Om morgenen kom det en norsk soldat opp til Hesjehagen. Han hadde dratt fra hele greia, og snakket om at det var bare tull og rot.

Han satte seg på en benk inne ved bordet, og ho Martha skulle til å finne mat til ham, men før ho kom så langt hadde han lagt hodet ned på bordet og sovna.

Utpå dagen gikk vi nedover att fra Hesjehagen. Nede i Musdalsvegen traff vi på far og Kristian Nysveen. Det var den 23. april, og far hadde gebursdag. Jeg hadde en pose med sukkertøy i lomma, og spanderte sukkertøy på far og Kristian.

Det var stor trafikk av militære etter vegen, så om kvelden mente mor at vi fikk gå bort til Granli. Randi, som var gift med Sigurd

Granli, var syster til mor. Far ville nå fortsatt være att hjemme.

Granli lå også et godt stykke fra bilvegen, men derifra hadde en fin oversikt nedover til Tretten.

Vi så at det ble bombet og skutt i brann flere hus, og det hele så nokså nifst ut.

Det var mange rykter i omløp i disse dagene, og det var sagt at tyskerne skulle bombe alle husene i bygda, så en kveld drog vi ned til Nedre Langsvea og lå i fjøset der om natta. Der var mye av fjøset muret av stein, så de voksne mente en var sikrere der.

Neste dag vart det sagt at nå var tyskerne på tur også dit.

Alle som hadde vært i Langsvea tok da til skogs, og vasset i den blaute vårsnøen i lia oppover mot Hanssvea.

De minste yngene fikk nok sitte på ryggen til de voksne, men jeg som var 5 år måtte vasse i sporene etter de voksne. Når det kom att flymaskiner var det å komme seg innunder grånene.

Vi kom da opp til Hanssvea utpå dagen, men her var det fullt av folk fra før, så om kvelden gikk vi ned til Granli att.

En dag kom far, nokså oppskaket, bort til Granli og fortalte at nå hadde tyskeren tatt til fange mange av karene som hadde vært igjen borte i Musdal.

Det hadde vært trefninger mellom tyskere og nordmenn og engelskmenn oppe ved Galt-rud, mens norske og visstnok engelske soldater lå oppe i skogen og skjøt på tyskerne derifra.

Huslyden i Galtrud skulle prøve å ta dekn-ing i fjøset, men da ble Karen Galtrud truffet av et skudd i foten. Herman Galtrud, sønn til Karen, som da var 16 år, skulle løpe opp til Optun etter hjelp, men var da blitt skutt og ble liggende ute på jordet.

Flere av de karene som var igjen borte i Musdal hadde fått høre om dette, og hadde tenkt å prøve å få Herman i hus.

Da de hadde vært på tur oppover for å gjøre dette, ble de overrasket av tyskerne.

Først kom det noen tyskere på motorsyklar. De skjøt etter karene fra motorsyklene

med revolvere, men treffsikkerheten var nok heller dårlig, for ingen ble truffet.

Karene tok da spranget nedover Musdalsvegen igjen, men tyskerne kom etter. Kommet ned til der vi bodde sprang far ned til husene. I mellom huset og fjøset hjemme stod det et stort rogn tre. Inntil stammen av dette hadde far reist opp en del hesjestaur. Vi ungene hadde laget til en åpning i mellom staurene, og inne ved stammen var det et lite rom. Dette var et av de sikreste gjemmestene vi ungene hadde når vi lekte gjemsel. Far visste nok om dette, for han krabbet inn og gjemte seg der. Tyskerne hadde nok sett at far sprang ned til huset, for noen av dem kom etter, men de mente nok at far var inne i huset. Der romsterte de svært, rev av sengeklærne og undersøkte skapene og i kjelleren. Til slutt ga de opp, tok med seg en bolle med melk og en del saftflasker de hadde funnet i kjelleren, og satte seg i solveggen utenfor huset og drakk opp dette. Far satt nå ikke langt fra tyskerne, men det var nok et godt gjemmede, for han ble ikke funnet.

De andre karene ble tatt igjen av tyskerne og ble tatt til fange. Det var Emil Stein, Edvard Nordjordet, Oskar Hongshagen, Kristian Nysveen, Laurits og Rolf Haug. De ble tatt med nedover Musdalsvegen.

For Edvard Nordjordet ble det ikke så langt fangenskapet.

Edvard likte nok ikke mere enn måte å bli tatt til fange, og da de kom ned til Losnaos hotell, der det da stod noen utedoer ute på kanten mot elveskråningen, gjorde Edvard tegn til at han måtte på do.

Det ble da stopp i veggen opp for doene, og en av tyskerne var med Edvard ned til doene og slapp ham inn på en av disse.

Det varte og det rakk før Edvard kom ut igjen, og til slutt braut tyskeren opp døra. Da var doen tom.

Edvard var ikke så stor av vekst, så han hadde kommet seg ned igjennom hullet i dobenken og ut på nersiden av doen. Derifra hadde han kommet seg ned til elvekanten og etter elva nedover til han kom ned til Musåa, og etter den oppover og hjem igjen.

De andre fangene ble ille til mote da de oppdaget at Edvard var borte, for tyskerne ble sinte da de forstod at de hadde blitt lurte. Fangene ble ført opp til kirkegården, der de ble satt til å grave graver, noe som nok var en lite hyggelig opplevelse da de mente at gravene var til dem selv.

Far hadde nok fått seg en «støkk» etter denne opplevelsen, for den kvelden ble det ikke noe kveldsstell på dyrene i fjøset hjemme.

Krigshandlingene gikk forholdsvis fort over, det ble stille med bombing og skyting. De karene i Musdal som hadde blitt tatt til fange av tyskerne kom tilbake. De var blitt transportert til Lillehammer, men var blitt sluppet fri der.

Jeg husker at da vi drog fra Granli og kom ned Bergsgutua og ned til Musdalsvegen, satt det noen tyske soldater i vegkanten. De ga en sjokoladeplate til meg og syster mi, men av mor fikk vi ikke lov til å spise den. Mor hadde hørt at tyskerne hadde noe sjokolade

som de ble helt ville og gale av når de spiste den.

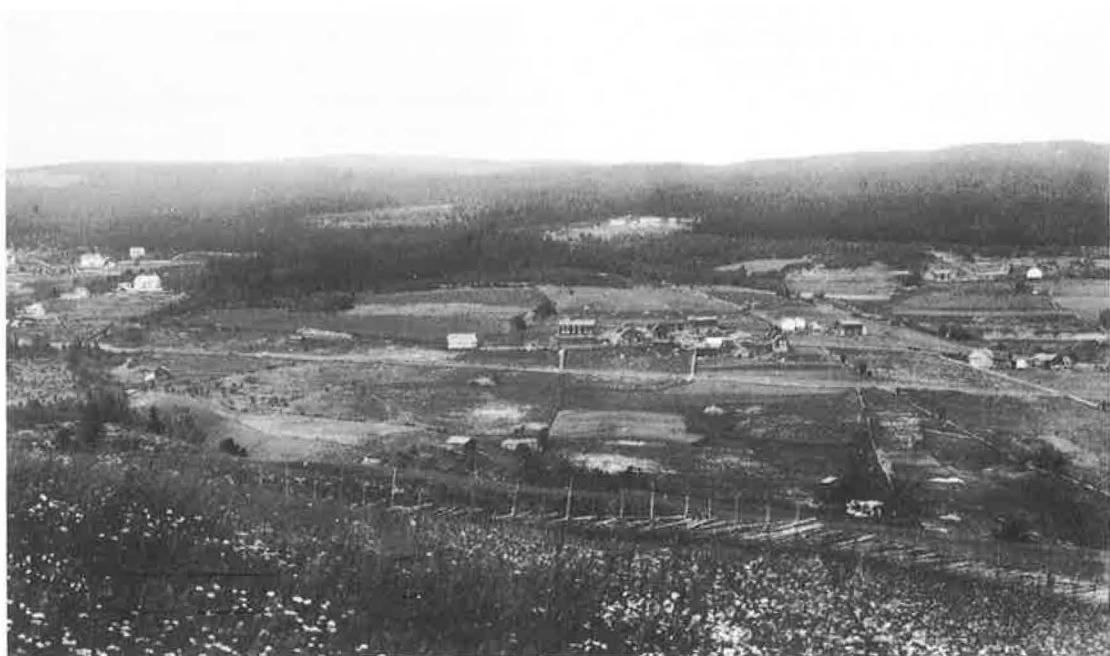
Det hadde sikkert vært noen varme og fine dager i disse april dagene, for da vi kom hjem var det store, bare flekker nedover jordet.

For oss ungene begynte nok livet å gå sin vante gang igjen.

Det jeg husker fra disse dagene var at Olav Nordjordet kom alene hjem. Ingolv og Olav Nordjordet var sønnene til Edvard Nordjordet, og var av de nærmeste naboene våre. De var begge i 20-årene og hadde vært med under krigshandlingene. De hadde vært fæle til å erte oss mindre ungene, men vi syntes det var stusselig og rart når vi fikk høre at Ingolv var falt og at vi ikke skulle se ham mere.

En død soldat, om han var engelsk eller tysk det er jeg ikke sikker på, lå igjen like ned for vegen oppe på Skogom. Der ble han liggende en god stund før han ble fjernet. Vi ungene var oppe og så på ham.

Det var et av de triste minnene om krigsdagene i Musdal 1940.

Bildet er fra øverst i Musdal.

Erling Solheim tok dette bildet av en engelsk tropp ved Tretten stasjon, 21. april 1940. To dager seinere falt flere av dem i kamp med tyskerne.

«The Two Battalions»

(8/Foresters : 1/5 Leicesters, T. A.)

*What of the Two Battalions
That crossed the Northern Sea,
That slipped down-tide in an April dawn
In Cruiser and T.B.D.?
Did they wonder then at their mission?
Did they flinch at this strangest sally –
To be flung in the path of an army
In a far Norwegian valley?*

*«You will dig in, in this position;
«You will fight, though the Norse withdraw.
«Tools? You must search the farmsteads;
«Wire? there is none to draw.
«They have bombed our rations and blankets,
«They have shelled our packs and kits;
«Tanks? Yes ... Still, you know our orders:
«Just stay here, and give them fits.»*

*The men of the Two Battalions,
You may see them trudge the snow;
In the dim half-light of the Northern night
In single files they go ...
Night – that no «flew» may see them;
Night – that the snow may bear;
Over the frozen mountains
With the stars to guide them there.*

*They have slept in the snow-bound «setters»,
They have cleared their larders bare;
They have begged – not in vain – at the lonely
farms
Where the farm-folk come and stare,
Stare at the English soldiers
Winding in from the trees
Unshaven, weary – yet dogged –
Snow-soaked up to the knees;*

*All that were left ... after TRETEN.
(England is far away;
Who in the past had dreamed of
Such a St. Georg's Day?).
The men of the Two Battalions,
We have left our dead in the vale,
Our sangers bullet-bespattered,
Bomb-blasted, shell-torn, and battered,
The smoke from the burned farms o'er them
And the German dead before them ...*

*The North wind sears our faces,
And the Stars begin to pale ...*

T. B.

Begun at Otta. May 6th
Completed Oslo, May 10th, 1940.

Nermo Turisthotell 1940.

Dagbokblader fra aprildagene 1940

Ole Blikås flyttet til Øyer i 1937. Han ble ansatt som gartner på Nermo, men etter hvert ble han nærmest en altnuligmann og sjåfør, med arbeid både på garden og hotellet.

Han arbeidet fortsatt på Nermo da krigen kom til landet, og i dagboka si skreiv han:

9. april

Tyskerne har i dag rykket inn i Norge på disse stedene: Oslo, Moss, Kr.sand, Bergen og Trondheim. Mobiliseringsordre ut til det norske folk.

Major Vidkun Quisling har dannet Nasjonal Samlings-regjering og gitt det norske folk følgende «deklarasjon» i radio i kveld: Hele det norske folk må fatte ro og orden og underkaste seg den nye regjeringens ordrer. Overtredelser vil få de alvorligste følger for vedkommende.

Tyske fly – 30 i alt – har kretset over Hamar i dag. Over Lillehammer 10 fly og noe liknende over Øyer på tur nordover.

10. april

Tyske troppetransporter på vei nordover. Krigsskipet «Bremen» senket av engelskmennene. Hadde 5.000 mann ombord.

11. april

8 fly over Øyer på vei nordover.

12. april

Generalstaben og endel soldater til Nermo i kveld.

13. april

Flere tyske fly har gått over Øyer på vei nordover.

14. april

Mange fly har passert både nordover og sydover i dag. To tyske fly måtte nødlande, – ett ved Losna og ett ved Lillehammer. Mannskapet tatt til fange.

17. april

Lastebilen på Nermo ble tatt til brannbil og plassert i et vognskjul på Moshushågå'n. Stadig mange fly hver dag – både nordover og sydover.

20. april

Ved Hunder stasjon ble det sluppet flere bomber, som vi mente var beregnet på jernbanebrua, men det ble mislykket. Likeså lå det norske militære i skogen rundt Hunder stasjon. Tyske fly har kastet bomber mellom Lillehammer og Øyer i dag.

21. april

Tok meg en tur til Hunder stasjon for å se etter bombingene. Vedhuset var smadret – og alle vinduene i stasjonsbygningen var helt borte. Søndre ende av bygningen var gjenomhullet av kuler og granatsplinter.

Under bombingene i går kom et dragonregiment forbi Hunder, men ingen mennesker ble skadet. 6 bomber ble kastet.

22. april

Nermo Turisthotell ble i dag overfylt av norske soldater. Flere mitraljøser plassert rundt hotellet. Folkene på Nermo flyktet til Lisetra. Vi kjørte opp 2 hestelass med mat.

General Ruge var blant dem som kom til Nermo (12. april), men måtte etterlate seg en stor reisekoffert i sikkerhet.

Så langt fra dagboka.

I en samtale med Ole Blikås forteller han mer fra de spennende aprildagene:

«Først litt om Ruges koffert. Den ble gjemt på låven og senere borte på den gamle mølletomta. Utpå sommeren kom søster til Ruge på ferie på hotellet, og hun fikk da kofferten med seg tilbake til byen.

Etter at generalstaben var kommet til Nermo, var det behov for ei kokke. Over telefon ble det avtalt med ei som var villig til å ta jobben, men hun bodde i Gausdal. Jeg fikk i oppdrag å hente henne. Utstyrt med passerseddel fra generalstaben kjørte jeg avgårde. Da jeg kom opp i Gausdal ble jeg stoppet av norske vaktposter med opp-plantede bajonetter på geværene. En av vaktmannskapet var Simen Huse.

Da folkene på Nermo evakuerte til Lisetra, var Elisabet Nermo høygravid. Hun tok avgårde med hesteskyss, men var ikke kommet lengre enn oppe ved skibakken ovenfor garden før tyske fly som kom over skjøt. Senere, da hun var kommet opp til Lyusvea, slo det ned en granat like ved. Men det gikk bra.

Ikke lenge etter tyskerne hadde passert Øyer fikk Blikås beskjed om å hente jordmora, Mina Rinheim, til Lisetra. Han måtte først til lensmannen og få kjøretillatelse. Da han kom til Rinheim, fikk han beskjed om at jordmora var på Kruke. Sigurd Kruke hadde gått om fjellet for å hente jordmora under krigshandlingene. Blikås reiste så tilbake og opp i midtbygda. På Kruke var det ikke så brått om med jordmor likevel, slik at hun kunne bli med til Lisetra, på den betingelse at Blikås etterpå kjørte og hentet doktor Hekneby til Kruke. Det gjorde han, og begge fødslene gikk godt, både på Lisetra og på Kruke.

Blikås forteller at da han kjørte og hentet Hekneby, så det forferdelig ut mange plasser etter veien. Ved Holmen sto et lastebilvrak som en tank hadde kjørt over og nærmest kløyvd ned halvparten av lasteplanet.

Ry –

Ensby i 1940-åra.

Dagbokblader fra april og mai 1940

Skrevet ned av Per Ensby, som da var 14 år.

Lørdag 20.4. 1940

Tyskerne slapp ned bomber ved Hunder stasjon. De gjorde ikke noen nevneverdig skade. Samme dag slapp de tre bomber mot jernbanelinjen, men ingen av dem eksploderte.

Søndag 21.4. 1940

Tysk bombefly slapp ned ei bombe etter telefonlinja nedenfor Ensbybakken. En bombesplint falt ned ved stabburet på Ensby. Huset rista, men ingen skade.

Mandag 22.4. 1940

Engelskmennene kom og slo leir ved saga. Så kom det tyske fly og skjøt og bombarderte i Øyer. Utpå dagen måtte vi flykte. Leif (Op-hus) kjørte bestemor og Iver kjørte Severinne. Da skulle de til Statenskog-hytta. Røllesby og Phalma Dahl gikk. Heime var kun mor, Lisbeth, Tora, Svein og jeg. Tildels var det flere engelskmenn som kokte te. Men så ble flyene meget nærgående. Til slutt kraup alle mann i kjelleren.

Så begynte skytingen. Kulene knitra på murveggen utafør. Det kom også ei kule

gjennom trekkpipa og inn i kjelleren. Den fant vi siden.

Ved 3-tiden måtte engelskmennene bryte opp, for tyskerne kom. Så, ved 5-tida, slapp tyskerne atter ei bombe. Den falt ned ved saga. Denne bomben gjorde heller ingen skade. Soldatene måtte reise fra all maten, og klær og alt som tenkes kunne lå strødd utover. Matbokser var sunde og bolka. Utpå kvelden dro alle sammen til skogs, Statenshytta. Der var det taushet og ro. Flyene gikk så det fræste heile tida. Den natta var det 56 mennesker i hytta. Det var 21 i stallen, 9 i gangen og 26 i rette soverommet. Det var så trangt at det var ingen som fikk ligge. Man måtte enten stå eller sitte. Men så var vi tidlig oppe neste morgen og, da.

Sia minka det med mennesker om natta, så vi fikk ligge godt. Hver gang det kom fly måtte vi gjemme oss. Vi var der akkurat ei veke.

Mandag 29.4. 1940 flytta vi ner att.

I disse dager holdt folk fra kretsen på med «hamstring» av effekter som britiske soldater

Statensskog-hytta i dag.

hadde etterlatt. Blant dem var også jeg. Jeg fant en ny grammofon, His Masters Voice, og den låter fint. Skøyter fant jeg og. Iver fant to par fotballsko. I dagene framover dreiv vi og leita nere ved saga. Vi fant matvarer som vi tok med oss. Men så en dag kom to tyskere og jagde oss. Det lå att patroner og håndgranater i hundrevis.

Torsdag 9.5. 1940

Hamstringa er nå slutt. Det er bare papir og annet brask igjen. I dag hørte vi skudd sør for Ensby. Det var nok tyskere som dreiv øvelse. Jeg fant 100 Kragkulehylser og 30 pistolkulehylser.

Hunderbrua er nu under oppattbygging. Flere hundre (!) mann driver der og arbeider. Det er mange sivile og mange norske fanger. Materialene tar de fra Bruvoll-saga. Det er saga hans Ivar Bræin. Det er det øvre karet på brua som er sprengt. Men brua er nå såpass at det går an å gå over den. Det gikk ca. 300 tyskere over den en dag.

Fredag 10.5. 1940

Massevis av hester gikk i veien. Mange solda-

ter rei, men de fleste kjørte – ca. 180 hester. Jeg har begynt med flyet til Arve Sjølund. Ferdig med bringeoppknyttinga.

Lørdag 11.5. 1940

Stridsvognene går som en strøm nordover. De er fulle av tyske soldater. Snart ferdig med potetsorteringen. Sådd nepe i Teinlagsvea. Leif (Ophus) rulla furene før jeg sådde. Pynta i hagen.

Søndag 12.5. 1940

Svein 13 år i dag. Pinshelga begynt. Simen Eriksen kommet heim (fra krigsdeltakelse og fangenskap). Even Ensbybakken kom også. Aksel Eriksen kom før. Jeg og Svein fått 1 krone hver av bestemor (gebursdagsgaver).

Mandag 13.5. 1940

Ikke noe særdeles nytt. Det gikk mange hester og soldater.

Tirsdag 14.5. 1940

Hester, kjøretøyer og soldater og biler strømmer stadig nordover.

Onsdag 15.5. 1940

Som den 14.5. Ellers: 10 tanks har gått sør- over. Masser av biler kjørt nordover. I dag skjøt tyskerne ved Teinlagsveveien. Vi ble redde og sprang vår vei. Mor i byen. På Ensby lages det i stand til potetsettingen.

Torsdag 16.5. 1940

To tyske biler kolliderte ved Ensbygrinda. Den ene var forresten norsk. En mann ble såra. Det kom biler som tok opp lasta og kjørte videre.

Fredag 17.5. 1940

Det ble en sørgelig 17de mai i år. Tyskere alle steder hvor en så er. Det som ble att etter gårdagens strabaser kjøres vekk. Leverte melk til en østerriker. Fikk 50 øre.

Lørdag 18.5. 1940

Et engelsk to-motors fly over Øyer. Det gikk ved 10-tida om kvelden.

Søndag 20.5. 1940

Jeg, Svein og Lisbeth på søndagsskole hos Stenersen. Per Hunder var også der.

Ola T. Rybakken:

Georg Langvik forteller fra aprildagene 1940

«Jeg var fast gardskar på Jemne i 1940, – og jeg skal fortelle om den dagen tyskerne kom til Øyer. Det var om eftan den 22. april.

Petter Klypen og jeg var de eneste som var att på Jemne, etter at de andre på garden – som de fleste andre «nerefram» – hadde flytt øverst i bygda eller til fjells. Noen måtte være att på garden, og vi syntes vi var forplikta til det. Petter var attpå til sveiser og hadde husdyra å passe på.

Jeg sto ute på gardsplassen og han Petter var på tur inn i fjøset da vi hørte et kraftig smell. Det var Hunderbrua som ble sprengt. Da sa jeg til han Petter at jeg ville ta en sykkel og kjøre bort i Langvik og se etter hvordan det sto til der, og om dem hadde flytt på seg.

Da jeg kom dit satt han far ved kjøkkenbordet og hu mor holdt på med kakubakst. Ho hadde steikt en steikning og satt inn en ny i omnen. – Har døkk inte gått nå'n stand da, sa jeg. Nei, dem hadde god tid. Det var ikke så farlig, mente han far. – Jau, sa jeg. – Nå stopper det ei engelsk kolonne oppe på vegen her. Kjøretøyene sto hele vegen fra

Langvik og sørover Grandrudmoen, og soldatene flaug til skogs. Og samtidig dukka det opp fly sør i skaret. Og da sier han far: – Nei, nå får vi nok ta åt, – og det gjorde vi. Ho mor tok kakupanna i forkledet sitt, og vi fløy da sammen med de engelske soldatene oppover moen fra Langvik. Det fantes ikke hus der den gangen, bare tjukke skogen. Nå hasta det, og vi skunda oss. Best det var spente mor inni en kvist, og gikk «rett på huggue» og kasta kakupanna framover i kvistbraset. Men det var bare å få med opp att det en kunne og komme seg videre, maten måtte en ta vare på.

Da begynte bombinga. Jeg er ikke sikker på om det var 7 eller 9 bomber som tyskerne slapp mellom Ruglykkja og Langvik, – tror mest det var ni. Han far og han Johan Rugløkken var engstelig for husdyra, så dem gikk heim att for å se etter. Ingen hus var truffet, men bomber hadde rista Langvik-huset fullstendig i filler. Alt som hadde hengt på vegger var rasa ned, og det så ille ut. Det gikk lenge før far og Johan kom att, og vi blei redd

Langvik 1940. Bolighuset er reparert etter bomberystelsene, og får nytt tak og utvendig panel.

Tyske bergjegere på vei nordover. Bildet er tatt mellom Rinheim og Rogndalsvea. Husa i Rogndalsvea lå den gangen like i veikanten. Bergjegerne gikk i land i Son og deltok i flere trefninger på veien nordover, bl.a. i Gausdal, forteller Kristian Hosar som eier bildet.

det hadde hendt dem noe, men det gikk bra. Etter dette var vi nok ikke nede i veggen att på et par dager, men da det var gitt beskjed fra Baklia at det rauta så fælt i fjøsa på vår side av elva, bestemte Tore Riseng og jeg at vi skulle gå nedover og føre dyra. Og vi gikk først til Langvik, og meninga var å gå til Jemnhagen og Jemne etterpå. Vi kom nedi Langvik og fikk føra skikkelig der og var på tur videre. Mens Tore var inne på do og jeg sto ute og venta på ham. Da kom det tyske styrker etter riksvegen. Det måtte være i tusenvis av dem. Vi venta ei god stund etter at de siste hadde passert, før vi gikk oppå veggen.

Men det vi ikke visste før vi var oppe på veggen, var at det like sør for Langvik var gått «klar» en tysker og at der sto det flere tyskere både med sykler, motorsykkel og en finere bil. Vi så dem, de så oss. Vi torde ikke snu, og ikke torde vi løpe. Vi gikk raskt, men var ikke kommet mange meterne da en tysk motorsykkel med sidevogn tok oss igjen og stoppet oss. Det kom flere tyskere. Med geværer rettet mot oss måtte vi kle av oss inntil undertøyet. Sjølv om vi var unge, var vi begge litt grove og store så de tenkte

kanskje at vi var kamuflerte soldater som skjulte våpen. Der vi sto da var vi ikke mye høge i hatten. Offiseren i den fine bilen, som var kommet til, pratet med soldatene som hadde motorsykkelen og kjørte videre. Vi skjønnte ikke noe av det som ble sagt, men vi forsto snart det som kom til å hende. Jeg ble plassert bak på motorsykkelen og Tore på spissen foran på sidevogna. Og dermed startet vi opp nordover. Vi visste at fronten ikke var så langt unna, og hver for oss tenkte vi vårt. Dette går rett i ildlinjen.

Vi kjørte slik rett gjennom trenet som tidligere hadde passert, og det gikk helt til Vidarheim. På sørsida der stoppa vi, og etter ei «lekse» vi ikke forsto slapp vi fri og kunne begynne tilbaketuren. Vi hadde helst sett at vi kunne komme oss ut av veggen og inn i skogen, men det torde vi ikke. Slik måtte vi gå gjennom tyskerstyrkene etter Kongsvegen, helt til vi hadde passert Moshus. Der møtte vi de siste tyskerne, – og vi var berga.

Dette ble en dag og en motorsykkeltur som verken Tore eller jeg noen gang kommer til å glemme. Den kunne lett ha endt langt mer dramatisk.»

Paul Strangstadstuen:

Krig i Øyer 1940

Dette handler mest om den norske flyvirksomheten i april dagene 1940. Det meste av stoffet er tatt fra artikler som Svein Eggen har skrevet, og som jeg har fått lov til å bruke. Eggen var i 1940 flyver i Nord-Norge. Han ble skutt ned og sterkt skadet. Sammen med ham var Håkon Kyllingmark som speider. Også i Øyer gikk norske fly tapt. En kan vel si at Norge hadde lite å stille opp med mot tyskerne. Men alt i dag snakkes det om innsparinger i forsvaret.

Flyledelsen til Gudbrandsdalen

Den 13. april 1940 flyttet den reorganiserte flystaben fra Rena til Glømmen gård på Tretten, det var viktig å holde seg i nærheten av Kommanderende General Ruge og Hærens overkommande som hadde tatt kvarter på Klokkergården og Nermo turisthotell i Øyer. Slik hadde det seg at Øyer kommune var sete for hærens og flyvåpenets høyeste ledelse i vel en ukes tid under krigen.

På Glømmen etablerte fungerende Generalinspektør og sjef for flyvåpenet, kaptein Bjarne Øen, en Flykommando som i tillegg til ham selv besto av kaptein Waage som stabssjef, løytnantene Bull, Hertzberg, Schiøtz, åtte ulønnede flyvere og speidere og 12 korporaler og menige. Løytnant Halvdan Hansen, plasskommandant på Sola og sjef for Bombevingen, ankom også til Glømmen. Han måtte måttet forlate sin Caproni på Steinsfjorden. En av de primære oppgavene for Flykommandoen var å finne ut hvor flyavdelingene i Sør-Norge hadde tatt veien.

Kontakt med avdelingene

Om morgenen 9. april hadde hærens flyavdelinger, bortsett fra to, ordre om å spre materiell og luftdyktige fly til «reserveflyplasser». De to var Jagervingen og Hålogaland flygeavdeling, som skulle ta opp forsvarskampen fra Fornebu og Bardufoss.

Ved hjelp av telefon, motorsykkellordonanser og stafettfly oppnådde Flykommandoen etterhvert kontakt med restene av avdelingene i Sør-Norge, som lå spredt til Aursunden (Trøndelag flyavdeling), Tisleia-Vangsmjøsa (Bombevingen), Espedalsvatnet-

Svein Eggen.

Slangen (Speidervingen fra Kjeller) og Nordre Osen (flyvåpenets skoler). Den 16. april var det imidlertid bare fire Fokkere og åtte Tiger Moth tilbake av Flyskolens og Speiderskolens samlede flypark. En Fokker var etterlatt i Solør, resten av flyene var evakuert til Sverige.

Provisorisk flyplass på Losna

Etter at Jagervingen var satt ut av spill hadde flyavdelingene i Sør-Norge ingen kampverdi

Gløkken 1939.

med liten eller ingen væpning, men viktige oppgaver som de kunne fylle var transport av mannskaper, stafettflyvning og skyss av personell til og fra svenskegrensen. Isen på Losna lå greit til som landingsplass i nærheten av både Flykommandoen og HOK, og en improvisert betjeningsbase ble etablert i Brudalsvika under ledelse av løytnant Jon Tvedte. Gruppen ble innkvartert på Brudal gamle-hjem like nord for Mageli camping.

En tropp ledet av løytnant Halvdan Hansen ble disponert langs Losna for å hindre at tyske fly landet. HOK ga imidlertid ordre om at løytnant Hansen og hans nestkommanderende sivilingeniør Lars Aas fra Kjeller flyplass skulle dra til Dovre for å nedkjempe de tyske fallskjermtroppene. Ordren måtte etterkommes, selv om flyplassen da ble liggende temmelig ubeskyttet. Gruppen gjorde en fremragende jobb på Dovre, fallskjermtroppene måtte overgi seg, men Halvdan Hansen ble selv drept av en håndgranat 18. april mellom husene på Lille Tofte.

Det foreligger ingen samlet registrering av fly som landet på Losna eller i nærheten under krigen. Nedenfor vil det i kronologisk orden bli redegjort for noen slike landinger, delvis basert på upublisert arkivstoff og samtaler med folk som opplevde eller deltok i hendelsene.

De personer som ble fraktet hadde høyst ulik tilknytning til krigen. De fleste av flyene tilhørte speiderskolen og flyskolen.

Tre mann i en toseters Fokker

Den 19. april kom en svensk kurér, Sture Axelson, til Osensjøen og hadde en viktig melding til HOK. Løytnant Michael Holby fra speiderskolen fikk oppdraget med å fly ham til Losna i Fokker CVD nr. 355. Men Axelson var ikke alene, med ham var en engelsk major Brown, en sprengningsekspert som var sendt fra London via Stockholm for å hjelpe til med å organisere norske geriljastyrker.

Transporten av to mann i baksetet var ikke

bekvem, men den var effektiv. Holby kom om Gausdal, ned Musdalen og satte flyet ned i sørenden av Losna. Det var bra at landingsbanen var lang, det var liten friksjon på den blanke isflaten og ingen motvind, det tungt lastede flyet syntes nesten ikke å ville stanse. Det gikk imidlertid bra. Folk på land vinket flyet rundt neset og inn i Brudalsvika hvor Jon Tvedte tok hånd om Axelson og Brown og skaffet dem skyss til HOK i Øyer. Holby overnattet på gamlehjemmet og fikk neste morgen ordre fra Odd Bull ved Flykommandoen på Glømmen om å fly Axelson tilbake over grensen. Han landet på et lite vann sør for Borlänge hvor flyet ble internert. Axelson ble senere general Ruges spesielle kurér under flyvninger med et Junkers-fly til Takvann og andre islagte vann, etter at HOK var etablert i Målselv 3. mai.

Major Brown sluttet seg 22. april til en skiløpertropp som ble oppsatt i Espedalen med kaptein Reistad som sjef og med befal

fra Speidervingen. Troppene hadde ordre om å «foreta flankangrep mot fienden på åskanten mot Saksumdalen og lenger syd».

Tiltaket var dårlig forberedt og temmelig mislykket. Major Brown var heller ingen skiløper, men han fikk godt skussmål fra flyverne som en «kjekk kar». Den 27. april ble han beordret som forbindelsesoffiser fra den engelske general Paget til HOK.

Drevsjø tur-retur

Løytnant Christopher Lange ved Speidervingen i Espedalen hadde 21. april to viktige transporter, den ene til, den andre fra svenskengrensen. Flyet var en Tiger Moth, enten nr. 167 eller 175. Tidlig om morgenen ble løytnant Reidar Biong hentet på Vangsmjøsa. Fra general Ruge hadde Biong fått i oppdrag å reise til Stockholm for å kjøpe et trafikkfly av svensk eller engelsk fabrikat. Det ble ingen av delene men tvertimot, og paradoksalt nok, et tysk. På Bromma fikk

Norsk fly i Brudalsvika på Nord-Tretten våren 1940. 25. april kom flyet fra Østerdalen med viktig melding til HOK. Av forskjellig grunner kom flyet til å lande bak de tyske linjer. Både flygeren og kureren ble tatt til fange. Flyet ble senere sprengt i filler av tyskerne.

*De utbrente rester av flyet som sersjant Johan Råd nødlandet med på Gillebusfjorden, april 1940.
Foto fra Bundesarchiven i Koblenz via S. Eggen.*

han kjøpt den tidligere omtalte enmotors Junkersfly Ju 34 W, som ble satt inn som kurérfly mellom Sverige og Nord-Norge. Kúrertrafikken ble imidlertid sterkt hemmet av svensk byråkrati.

Da Biong vel var satt av på Drevsjø ventet professor Wilhelm Keilhau på skyss til Losna. Keilhau's oppdrag var ikke på den militære front, men på den like viktige pengetekniske. Norges Banks gullbeholdning, som i 10 dager hadde ligget i bankens nye hvelv på Lillehammer, var nettopp fraktet på lastebiler til tryggere oppholdssted.

Nordahl Grieg var en av de 30 soldatene fra Jørstadmoen, som under ledelse av ing. Fredrik Haslund sto for transporten. Fra Brudal reiste professor Keilhau etter og ble oppnevnt som medlem av den nye direksjonen i Norges Bank i Molde 26. april.

En intrikat ordre

Sersjant Råds oppdrag i nr. 357 var av dobbelt natur. Det gjaldt å berge hva som berges kunne av gjenværende fly for framrykkende tyskere, og samtidig å frakte to engelske jagermekanikere i baksetet fra Storsjøen til Losna. Det var under de rådende forhold en dristig og vanskelig ordre å gi til en flyelev som ikke hadde altfor mange timers erfaring med Fokker. Flyet var aldeles ubevæpnet. Under klyvingen for å finne høyde til å komme over fjellet observerte Råd kolonner av tyskere på vei nordover. Evakueringen skjedde i siste liten, om ikke lenge brøt de samme tyskere gjennom de norske stillingene ved Storsjøen. Været var til å begynne med bra, men godt og vel inne på Øyerfjellet ble skydekket lavt. Hvit snø og skyer gikk i ett inntil flyveren plutselig får en svart bergvegg midt i synet. I siste liten får han vrenget flyet unna. Ikke før er kollisjonen unngått før et nytt problem dukker opp, flyet er nesten bensintomt. Landing må skje så fort som mulig.

Et tysk foto

Johan Råd angir ikke selv noe navn på stedet hvor Fokkeren ble etterlatt. Løsningen på problemet er imidlertid å finne i det tyske Bundesarchiv i Koblenz. Der finnes et foto av de sørgelige rester av en Fokker CVD som ikke kan være annet enn 357. Et nærmere studium av bildet avslører at flyet ikke lå på Losna ved Tretten, som tidligere antatt, men på en annen av de innsjølignende utvidelser man finner i Gudbrandsdalslågen, nemlig Gillebufjorden. Fjorden ligger i Øyer, ikke svært langt fra den daværende kamplinjen, men heldigvis for flybesetningen var det på den siden som enda var norsk.

Det flyet som landet i Brudalsvika på Tretten den 25. april kom fra Østerdalen med en viktig melding til Hærens Overkommando. På grunn av tyskernes raske framrykking hadde HOK flyttet tre ganger siden de forlot Øyer 21. april.

Flyveren løytnant Harald Stenvik og kurér løytnant Halvdan Mehre i Fokker CV 323 ble tatt imot av tyskere. De ble tatt til fange og tatt med oppover Gudbrandsdalen. Senere havnet de på Grini. Flyet ofret tyskerne en sprengladning på. De tok bilder av flyet, og i en tysk bok utgitt i Berlin 1942 står det: «Engelsk fly skutt ned i luftkamp».

Deler av flyet ble funnet igjen i 1981 av dykkere fra Lillehammer, bl. a. tre bensintanker og et motordeksel.

Dette var siste norske flybesøk på Tretten på en stund.

Odmund Johnsgård forteller at Lars Aas en stund lå på Søre Johnsgård. Videre at kaptein Reistad med base Fefor, Slangen, Espedalen, flyttet til Megrund i Espedalen. Reistad kom til slutt til Molde og videre til England. Sikkert ikke så enkelt som beskrevet her.

Dette som er nevnt foran kan kanskje få en linje i norgeshistorien.

Tegning Andreas Hauge.

Kristian Paalsrud:

Og så kom krigen til Tretten

Vi var ikke vant til krig og uroligheter, og vi visste ikke hva krig førte med seg. Og godt var det, når galt skulle være. En hadde så evig nok med hver dag og stund.

Den 9. april 1940 var krigen i Norge et faktum. Og for hver dag som gikk nærmet krigen seg det indre av landet. Gjennom radioen ble vi orientert om hva som gikk for seg. Litt om senn oppdaget vi nok at det ikke var sant alt det vi hørte i radio hverken da eller senere. Vi lærte etterhvert hva krigspropaganda vil si. Men vi lærte også etterhvert hva krigens harde realitet vil si.

Det norske forsvar lå nede. Vi hadde så lite å hjelpe oss med. Det var dårlig med både våpen, befal og utlærte soldater. Men forsvare landet ville vi allikevel. Og våre allierte

hadde lovt oss hjelp både med våpen og soldater. Da vi fikk vite at engelske og franske styrker var landsatt på flere steder av norskekysten, da pustet vi lettet. Nå kom hjelpen, og da ville det ikke vare lenge før tyskerne ble jaget ut igjen. Men det viste seg å være falske forhåpninger. Vi fikk vite noe annet. Den tyske krigsmaskin var på det tidspunkt av krigen altfor overlegen, og Norge sammen med mange andre små og store land fikk føle hva okkupasjon og krig vil si. Det skulle gå fem lange år før endelig frihetens time slo. –

Den 22. april 1940 fikk vi her på Tretten den første føling med krigen. Det var gjort visse forberedelser. Således var det opprettet et feltlasarett på Misjonshuset, og både

engelske og norske tropper hadde tatt stilling og var forberedt på å ta imot tyskerne. – Og så kom de tyske fly og skjøt skremmeskudd for å jage sivilbefolkningen unna. Mange evakuerte da opp på sætrene eller til de øverste gårdene oppe i lia. Men flere av oss som bodde i sentrum tok det med ro. Men sent på kvelden den 22. april ble det sendt bud fra den norske kommando, som holdt til på Øygaren pensjonat, med ordre om å evakuere bort fra sentrum. I den lyse, kalde vårnatta var det mange som i all hast pakket sammen det nødvendige, forlot sine hjem og dro opp i bygda der de ble tatt imot av gjestfrie mennesker.

Om morgenen den 23. april var det så stille og fredelig. Ingen skulle tro at krigen var nær forestående. Solen skinte fra en klar himmel. Nede i dalen var det blitt bart for det meste, bare noen få snøklatter lå igjen her og der. Men innpå kjølen lå snøen enda dyp og uframkommelig.

Soldatene hadde vært tidlig ute og både de norske og de engelske hadde inntatt sine stillinger. De var ved godt mot og var forberedt på å gi fienden en varm velkomst, ble det fortalt. Riksvegen i Skarsmoen var så godt befestet, og med så sterke forskansninger at det var uråd å komme igjennom der. Og ved husene i Øvre gate var det en skytterlinje av engelske soldater som skulle ta tyskerne om de kom etter øvre vegen innenfor Vardekampen. – Da jeg utpå morgenen var en snartur bortom huset mitt, så jeg endel av de engelske soldatene. De hadde lagt seg godt tilrette på sine gule kapper og sine militæreffekter hadde ved siden. Geværet i anlegg på en stein eller endel lagvedskier de hadde tatt borti skålen min. En av dem hadde også lagt seg godt tilrette ved en lyskasse ved kjellermuren. De lå der i solskinnet og spiste litt sjokolade og smilte til meg da jeg gikk forbi. De ante nok heller ikke hva krig hadde på seg. –

Så tok granatene til å hagle ned over bygda, og flyene pepret med maskingeværkuler og små bomber ble sluppet her og der. Merkelig nok så ble det få fulltreffere av granatilden. Huset til Johannes Simengard fikk en

fulltreffer og ble adskillig ødelagt. Og fjøset på Moe fikk et stort hull i røstet. Ellers så slo granatene ned uten å gjøre nevneverdig skade. Det var mange som var redd for kirken og lasarettet på Misjonshuset, for det gikk rykter om at tyskerne ikke tok hensyn hverken til kirker eller sykehus. Det ble lagt ut et stort Røde Kors-merke på taket til Misjonshuset, og det viste seg at det ble tatt hensyn til dette. Granater slo ned både ovenfor og nedenfor kirken og Misjonshuset. –

Men så tok flyene til å slippe brannbomber. Og disse gjorde stor skade. Det første huset som kom i brann var ei løe i Nordgårdsjordet. Antagelig hadde noen soldater tatt stilling der. – Og så var det husene på Solberg, der alle hus så nær som et stabbur og et skur brant opp. Siden brant Klokkegården, snekkerverkstedet til Kristian Hagen og uthuset i Lybekk. – Og så kom katastrofen: Tyskerne brøt gjennom sperringene i Skarsmoen og jaget både de norske og engelske soldater på flukt. Og på kort tid var Tretten sentrum tatt og det vrimlet av tyske soldater overalt. –

Om husene i Stav sentrum ble satt i brann ved brannbomber eller de ble brent ned etter at tyskerne kom dit, vet jeg ikke sikkert. Det var ikke så godt å følge med i alt som skjedde nedmed riksvegen fra Frydenlund høgt oppi bygda, der jeg og min familie hadde evakuert. Men det var et sørgelig syn å se det store flammehavet av alle husene som stod i brann.

Utover ettermiddagen ble det innbragt endel sårede til lasarettet, for det meste engelske soldater. Vi var kommet under tysk kommando, og måtte holde oss mest mulig i ro. Det gikk flere dager før vi fikk melding om at det lå endel falne ved Ledumsgrinda. Flere av oss på lasarettet reiste da i en lastebil nordover. Det hadde nok vært en hard trefning der, for det lå igjen 10–12 engelske soldater og 3–4 norske, deriblant en norsk løytnant. Det var et trist syn og en trist jobb å laste disse stivnede likene på lastebilen.

Det hadde falt endel engelske soldater nedmed riksvegen nedenfor doktorgården og doktorbakken. Disse soldatene hadde gjort

en meget hard motstand, men hadde måttet gi tapt for overmakten. De som falt her hadde tyskerne gravlagt ned på Lybekkjordet. De ble senere gravd opp igjen og sendt til Lillehammer og gravlagt der i likhet med de andre falne engelskmenn her i distriktet. –

Det kan ellers være mye og mangt å skrive om disse hektiske krigsdagene på Tretten, men det er bare triste minner, så jeg vil bare ta med denne korte beretning. – Til ovenstående er det imidlertid å tilføye at rundt stasjonsområdet var det ikke kamper, slik at husene der ble spart for å bli ødelagt. Men to hus brant senere ned da tyskerne ved uforsiktighet satte varme på huset til Hans Bjørnstad og huset til Ole Stalsberg.

De husene som brant opp var disse: Kjøpmann Nustads forretningsgård, Tretten Hotell med slakter Bjerkes forretning (det tidligere Tretten Ysteri), føderådsbygningen på Stav, husene til John Staum og Valborg Fossberg, den vesle kaféen ved Moksa (Ingeborg-kaféen).

Og lenger sørmed vegen var det heller ikke mange husene som ble spart. Tretten Ysteri ble adskillig skadd, Tretten Samvirkelags forretningsgård brant opp, likeså de to bygningene på Formo med telefonsentralen. Og tyskerne slo seg til i de husene som var igjen. De kvilte ut i noen timer før de dro videre nordover dalen. – Det var ikke noe hyggelig syn som møtte folkene som kom tilbake til sine hus noen dager senere. Dører var brutt opp og det var flere steder rumstert noe forferdelig inne i husene, mat og mangt annet var borte. Men en kunne være glad til at det ikke gikk verre. Verst var det for dem som mistet alt og kom tilbake til noen rykende ruiner. –

Da mørket senket seg over Tretten-bygda den 23. april 1940 ulmet og røk det enda i mange av branntomtene og en hørte endel spredt skyting nordmed riksvegen nord for Baadstø.

Store krigsskader i Tretten

For å vise hva disse krigsskadene utgjorde i verdier, tar vi med følgende fra Lillehammer-avisene sommeren 1940:

«Øyer er en av de bygder her i Gudbrandsdalen som er hardest rammet av krigsskader. – Lensmann Huuse uttaler at der enda ikke er holdt takst over skadene, men for begge sokn anslår han den samlede skade på fast eiendom til ca. 1/2 million kroner. Av dette beløpet faller minst 90, kanhende 95 prosent på Tretten sokn. Øyer har sluppet forholdsvis lett fra det, bare et par hus er brent og noen få skadet av granater og lignende.

Skaden på løsøre kan anslås til ca. 1/4 million kroner. Her er da medregnet varer som er tatt, butikkvarer, sølvtøy m.v. Disse tapene representerer anselige beløp, og det er vel dessverre liten sannsynlighet for at de vil bli erstattet. Bare for de to største forretninger i Tretten kan jeg tenke meg at det er tatt varer for ca. 10.000 kroner i hver forretning, og samlet kan jeg tenke meg at tap av denne art kommer opp i ca. 100.000 kroner.

I Tretten Ysteri er skaden forholdsvis liten, da gulvet mellom 1. og 2. etasje var bygget ildfast så bare 2. etasje er brent. Der var det utelukkende beboelsesrum. Alle maskiner er installert i 1. etasje, og de er såvidt jeg vet noenlunde uskadd. Jeg tror ysteriet vil kunne settes istand igjen i løpet av sommeren, så det iallfall kan komme i drift utpå høstparten. Det kan også tenkes at det blir midlertidig samarbeid med Øyer Ysteri, jeg hører det skal være tatt opp forhandlinger om det.»

Artikkelen er tatt fra boka «Et bygdesentrum blir til». Den ble skrevet av Kristian Paalsrud og utgitt på eget forlag i 1966.

Boka kan kjøpes i Dale-Gudbrands Trykkeri, Tretten.

Ola T. Rybakken:

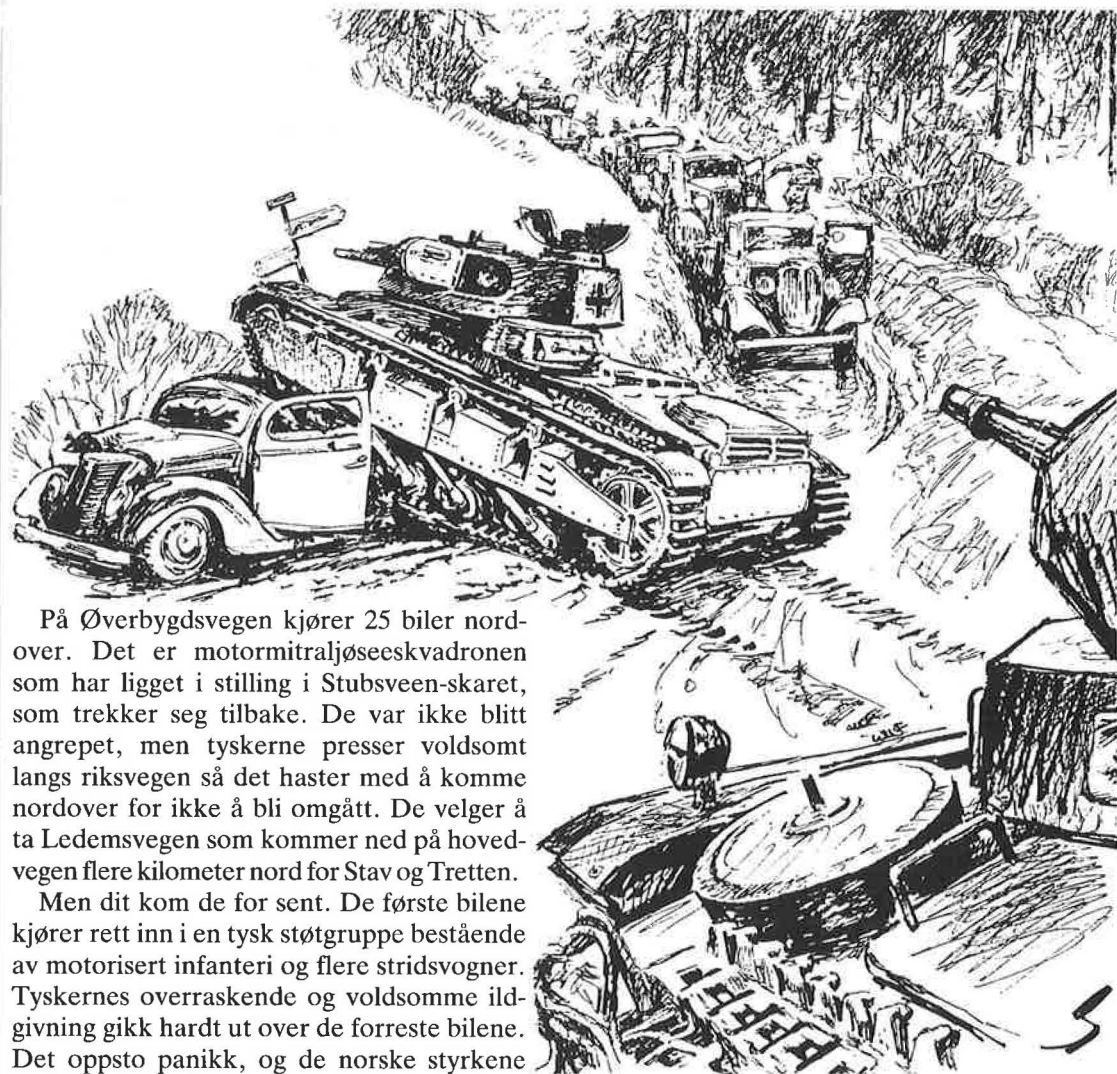
Tysk forbrytelse mot folkeretten

Våpenløse fanger ble skutt på Tretten

Det er onsdag 23. april 1940. Krigen og dens ødeleggelser har for alvor nådd Tretten. Hele sentrum står i brann. Tyske fly bomber og skyter. Utslitte soldater – norske og britiske – trekker seg tilbake. Sivile fra nede i dalen har trukket seg til de øverste gardene i bygda eller til fjells. En forferdelig dag går mot kveld.

forlot de ødelagte kjøretøyene og trakk seg tilbake. To nordmenn falt, Sverre Magne Harildstad fra Fredrikstad, 22 år, og Henrik Syvrinsen fra Hamar, 25 år, mens tre ble alvorlig såret.

Tre mann ble tatt til fange. Det var sersjant Amund A. Dahlsrud fra Elverum, 46 år, dragon Reidar Evensen, 21 år, fra Bekkela-

På Øverbygdsvegen kjører 25 biler nordover. Det er motormitraljøeseskvadronen som har ligget i stilling i Stubsveen-skaret, som trekker seg tilbake. De var ikke blitt angrepet, men tyskerne presser voldsomt langs riksvegen så det haster med å komme nordover for ikke å bli omgått. De velger å ta Ledemsvegen som kommer ned på hovedvegen flere kilometer nord for Stav og Tretten.

Men dit kom de for sent. De første bilene kjører rett inn i en tysk støtgruppe bestående av motorisert infanteri og flere stridsvogner. Tyskernes overraskende og voldsomme ildgivning gikk hardt ut over de forreste bilene. Det oppsto panikk, og de norske styrkene

Tegning av Andreas Hauge.

get ved Hamar og dragon Henry Holland, 27 år, fra Vang. Alle tre var våpenløse da de overga seg med løftede armer.

De to dragonene hadde reglementerte uniformer. Dahlsrud hadde uniformsbukse, vindjakke og skilue, men tyskerne kunne ikke være i tvil om at alle tre tilhørte en regulær, norsk militæravdeling.

Fangene ble visitert og tyskerne ble svært opphisset da de fant patroner, ikke bare i patrontaskene, men også i lommene. Deretter ble nordmennene stilt opp på vegkanten med front mot Lågen. Dahlsrud i midten, med Evensen til høyre og Holland til venstre. De forsto at de skulle skytes, og Dahlsrud forsøkte forgjeves å be for seg og kameratene.

Det som hendte videre gjengis her med Reidar Evensens egne ord, slik de ble skrevet ned av politibetjent Sigurd Sveen ved Hamar politikammer 20. juni 1940:

«En tysker hadde plassert seg bak hver av oss med geværet i anleggsstilling. Det ble først skutt mot meg, og jeg kjente at jeg ble truffet over høyre hofte. Jeg falt over ende og lå stille. Dahlsrud ble så skutt. Han falt også rett ned, og jeg hørte at han ga fra seg et stønn. Etter hva jeg senere forsto, fikk han skuddet gjennom hjertet. Turen kom nå til Holland, som også stupte.

Det ble nok en gang sendt et skudd mot oss alle tre i samme rekkefølge. Jeg kjente nå at jeg fikk skuddet gjennom høyre del av brystet.

Jeg lå helt rolig, og etter en stund kom tyskerne bort til oss, tok oss under bena, og lempet oss ut for vegkanten og nedover en stenrøys. Jeg ble liggende bak en stor sten, og lå helt rolig for å avvente hvordan dette senere ville gå. Dahlsrud hadde havnet på den stenen jeg lå bak. Jeg kjente på hånden hans, og kjente at den var helt livløs.

Etter en stund forsto jeg at tyskerne dro videre nordover ved at jeg hørte motorlarm på veggen. Jeg lå fremdeles helt rolig, inntil det ble helt rolig på veggen.

Holland kom nå krabbende bort til meg. Det var helt mørkt, og jeg visste ikke at det var ham før han kom helt bort til meg og begynte å snakke. Holland ville undersøke hvordan det var gått med Dahlsrud og meg. Selv hadde han fått et streifskudd i ene kinnet. Dahlsrud var helt livløs, og jeg forsto at han var død.

Holland hjalp og støttet meg slik at vi fikk kravlet oss ned til en sten lenger nede, hvor vi fikk bedre dekning fra veggen. Holland forbant her sitt sår ved å rive i stykker skjorten. Etterpå krabbet han opp til veggen for å «sondere terrenget».

Han kom tilbake etter en kort stund og fortalte at han trodde det ikke fantes tyskere der, og han foreslo at han skulle hjelpe meg oppover til skogen ovenfor veggen, for å få hjelp.

Holland støttet meg, og vi kravlet oppover, til vi kom til et sted ovenfor veggen. Jeg greide da ikke å følge med lenger og måtte legge meg ned på bakken. Holland la sin kappe over meg, og gikk for å forsøke å skaffe assistanse. Litt senere kom han da også tilbake med dr. Humerfelt som var sanitetslege, og som han tilfeldigvis var støtt på.

Jeg ble nå båret opp til en personbil som tilhørte vår avdeling. Det hastet med å få meg på sykehuset, det var ingen til å kjøre bilen, og Holland påtok seg da å kjøre, etterat han visstnok var blitt forbundet av dr. Humerfelt.

Dr. Humerfelt utstyrte oss med en passer-seddel til Lillehammer sykehus, skrevet på tysk, og vi kjørte så nedover. Et «Røde Korsflagg» ble festet foran på bilen.

Undervegs til Lillehammer ble vi stanset 2 ganger av tyske vegposter. Den første oppholdt oss i ca. et kvarter før vi fikk kjøre videre.

Ved ankomsten til sykehuset ble vi tatt under behandling. Jeg ble liggende her i ca. 7 uker, og ble da skrevet ut og fikk reise hjem.»

*Amund A. Dahlsrud
som underoffiserskoleelev.*

Sersjant **Amund A. Dahlsrud** var født i Nord-Odal 15.11. 1894. Fra 1913 til 1916 var han elev ved 2. brigades underoffiserskole og deretter vernepliktig befal. I det sivile drev han noen år med skog- og landmåling, inntil han i 1920 ble ansatt som fabrikkbestyrer ved Østerdalens Tredestillationer A.S. Samme året giftet han seg med Julie Andersen fra Tjølling. De fikk fem barn.

Han ble selvstendig næringsdrivende og forretningsmann. På slutten av de harde 30-åra og fram til krigsutbruddet drev han mest med lastebiltransport.

Alle Dahlsrud kom i kontakt med gav ham de beste skussmål. Uttrykk som mønsterverdig, pålitelig, stor dyktighet, edruelig og omgjengelig går igjen i omtalene av ham.

Kilder: Andreas Hauge: Kampene i Norge 1940
O. Munthe-Kaas: Krigen i Norge 1940
Thor Dahlsrud, Oslo

– Men i minner lever ofrene –

Med den tyske okkupasjonen av landet vårt i 1940 fulgte tragiske hendelser og sorg. Mange mista livet også her i Øyer og Tretten. Noen i åpen forsvarskamp i aprildagene – andre av påkjenninger som fulgte. Kanskje var det siste årsak til flere dødsfall enn noen vet.

På de følgende sider står omtale av folk fra bygda som mista livet som følge av krigsutbruddet og den tunge tida etter.

Med samtykke fra de nærmeste er tatt med utdrag av det som hendte.

Johan Kraabøl har stelt med stoffet, og takker for vilje til nærhet i opplysningene.

Hans Jordhøy

Hans Jordhøy var født i Fåberg 19. august 1914. Foreldrene hans var Laura Enge fra Tretten og Kristian Jordhøy, Lesja.

Under kampene i Norge i 1940 tjenestegjorde Hans Jordhøy som korporal ved intendanturen J.R. 5. Fra våren 1941 var han aktivt med i Mil.org.

For blant annet å hindre sabotasje ble han av de fremmede maktøverne utkommandert til å gå såkalt «borgervakt» på jernbanelinjen, og omkom den 3. februar 1944 under vakthold på brua over Enebakkveien i Oslo.

Av følelsesmessige årsaker ble han gravlagt på Tretten kirkegard, men er senere flyttet til Vingrom.

Martin E. Sylte

Martin E. Sylte var født i Fåvang 2. august 1907. Under aktivt forsvarsarbeid i aprildagene 1940 ble han såret under tyske bombeangrep. Skadene han fikk da utviklet seg til det verre, og den 8. mai døde han.

Ragnhild Rognstad skriver dette om sin onkel: «Martin Sylte fra Fåvang kjøpte Stavslie på Tretten, og giftet seg i 1937 med Minda Lien. Hun var også fra Fåvang. Minda døde i 1939 – og de hadde ingen barn.

Martin meldte seg til tjeneste 9. april 1940, og ble satt i arbeid på Setnesmoen for å gjøre denne i stand til flyplass. Under et bombeangrep ble han såret i foten. Trygve Solbrå fra Tretten var sammen med ham da han ble

truffet. Trygve tok av seg et «hosoband» og bandt rundt foten opp for kneet til Martin for å stoppe blødningen fra såret. Deretter ble han lagt inn på et lasarett. Under kaoset som oppstod under evakueringen av Åndalsnes ble han tatt med på et engelsk hospitalskip til Orknøyene. Og der døde han, trolig av koldbrann.

Martin var en snill og godhjertet kar med et godt humør, og vi savnet ham meget da han ikke kom hjem.

Han ble gravlagt i Kirkwall på Orknøyene.

Hans Bjørnstad

Hans Bjørnstad ble født 30.12. 1880 og døde 23.4. 1940.

Sammen med kona Martha og barna bodde han i eget hus i stasjonsområdet på Tretten, hvor han drev skomakervirksomhet til krigen kom.

Datteren Randi forteller at da de forsto at tyskerne stadig rykket nærmere begynte de å tenke på å komme seg oppover i bygda – og da helst til Nysvea. Det følte etterhvert så utrygt å bo så nær jernbanestasjonen hvor det begynte å komme tog med engelske soldater.

«Da tyske tropper var kommet til Skarsmoen pakket mor sammen noen klær og gjorde oss klare til å dra», forteller hun. «Vi ba også far inderlig om å være med, men det ville han ikke.»

«Vi har da ei ku å passe og», sa han. De foreslo da at han kunne leie med seg kua nordover til Stavslia. Det gjorde han da også senere på dagen, før han tok veien gjennom skogen mot Nysvea. Men på turen dit ble han hardt skadet. Han ble truffet av tyske granater og døde trolig ganske snart. Etter legens utsagn hadde han ikke kunnet reise seg etter de skadene.

2 dager etter ble han funnet av tyske soldater.

Brøren hans, Sigurd Bjørnstad, som var klokker i bygda på den tida, fikk ordnet med presten og de fikk en snekker til å lage en pen kiste. Av frykt for tyskerne ble en enkel begravelse foretatt i all hemmelighet.

«I ene enden av skomarkerverkstedet hadde far innredet til «frisersalong» som vi kalte det», forteller datteren Sigfrid. Og det var ikke få personer som fikk klippet og barbert seg der gjennom alle årene. Ei trygt bevart kassabok etter ham vitner om hans nøyaktige bokførsel. Den siste innbetaling, pålydende kr. 6,-, er således notert den 15. april 1940.

I bygda lever ennå friske minner fra hans liv og virke – om håndverkeren, friluftsmannen, fiolinspilleren og humørsprederen Hans Bjørnstad.

Sverre Løken

Sverre Løken, Øyer var født den 13. januar 1895.

Den 22. april i 1940 ble han under melkekjøring til meieriet utsatt for mitraljøreid fra tyske fly, og kom svært nær kraftige bombenedslag. Disse påkjenningene ble for sterke til å komme over, og han døde noen dager senere.

Om det har sammenheng med hendingene i 1940 at 2 av sønnene hans, Olav og Simen, senere ble yrkesmilitære vites ikke i redaksjonen. Olav var forøvrig med i hjemmestyrkene i 1945, trolig som en av de yngste. Troppen hans ble beordret til tjeneste i Ringebu i maidagene 1945.

Nedenfor gjengis Olav Løken sine minner fra april dagene 1940 – slik en 14–15-åring så det:

«Folk i Baklia i Øyer, slik som i de fleste steder i landet, var temmelig forvirret over situasjonen før og omkring 9. april 1940.

Fra høsten 1939 til april 1940 gikk jeg på skolen i Vestlund, og en dag i uka hos sokneprest Basberg i Prestegardssalen. Både lærer Myhren og ikke minst presten Basberg var interesserte menn som fulgte godt med i politikken og verdenssituasjonen. Av begge disse

ble vi holdt godt orientert om krigen i Finland og krigen i Europa, og om bakgrunnen for disse konfliktene. De timelange foredrag av Basberg om kulturpersoner og politikere i Europa syntes jeg var interessante. Vi møtte i grålysningen om morgenen og var der til det begynte å mørkne om ettermiddagen.

Først i april var far og jeg på Lillehammer for å kjøpe dress og sko osv. til konfirmasjonen. Vi var hos Sagstuen og kjøpte dress, etter en god del pruting, og vi kjøpte sko hos Korsvold. Vi traff Ole Kruke og Kåre, de var ute i samme ærend som oss. Sammen med dem gikk vi på Stortorvets kafé, og jeg kan huske at far og Ole pratet om hester og tømmerkjøring, og også noe om krigen. Dette var første gangen jeg var på Lillehammer. Vi reiste med toget fra Hunder og tilbake dit.

Søndag 7. april ble vi konfirmert i Øyer kirke.

Mandag 8. april var vi i kirka og gikk til alters.

Tirsdag 9. april gikk Tyskland til angrep på Norge.

Jeg har en følelse av at vi konfirmanter var bedre forberedt på det som kom enn mange voksne.

De første dagene ble folk orientert gjennom avisene, men det som var skrevet der, stemte ikke med det som var hørt i radioen. Så forvirringen var stor.

Skolegangen var slutt. Jeg kan huske at lærer Myhren sa siste dagen vi var der at hvis han hadde vært ung, så ville han ha meldt seg til tjeneste i forsvaret med en gang.

Men de daglige gjøremål måtte utføres. Dyra måtte stelles, og mjølka måtte kjøres til meieriet. Far hadde hogd tømmer for Jevne i Viklia denne vinteren, og kjørt det på elva. Og noe lå enda igjen ubarket på Buttlykkja og i Skriuvika.

Dette holdt han på å barke og legge til rette for merking den første uka etter 9. april. Jeg var med ham nedpå der en dag, og jeg husker at Ottar Viken kom der og de snakket om mobiliseringen. Ottar hadde vært hos lensmannen og spurt om han skulle møte.

Men han hadde fått den beskjed at han, som andre, måtte bare vente på ordre.

Folk visste at tyskerne hadde tatt Oslo, men håpet at våre militære styrker skulle kunne stoppe dem til England kom til unnsetning, noe folk var sikre på at de ville gjøre.

Ellers visste folk lite om krigens gang. Vi så stadig fly med tyske merker som strøk oppover og nedover dalen. Det som preget folk var uvisshet og redsel for hvordan det skulle gå med landet.

I slutten av første uka etter 9. april var det noen fra Baklia som reiste i krigen.

Flyaktiviteten ble større i dagene som gikk. Og vi hørte alle slags ville rykter, men visste ingen ting sikkert.

I slutten av andre uka etter at krigen var begynt, ble det fortalt at engelske tropper endelig var på veg sydover, og folk mente at nå kunne de håpe at krigen snart var slutt i Norge.

Far kjørte mjølk til meieriet flere ganger, og mandag 22. april kjørte han avgårde igjen. Han var nok klar over at det var risikabelt å kjøre om Øyer stasjon over brua og sydover til meieriet langs riksvegen, for jeg erindrer at han var i tvil om å gjøre turen.

Han ble lenge borte, og mor var urolig. Flyaktivitet var det, og vi hørte skyting og andre sterkere smell. Det kom et fly lavt over skogen mot jernbanelinja og skjøt med mitraljøser. De skjøt nok mot soldater som gikk langs jernbanen, men det visste vi ikke da. Jeg løp ut på jordet for å se på flyet, det la seg over og skjøt så det smalt i marka. Mor kom ut og ropte at jeg måtte se å komme meg inn i fjøset.

Far kom omsider heim att, og da var han tydelig forvirret og opphisset, og var svært bleik. Han sa til oss guttene som holdt på med noe ute: «Kast fanteriet, guttonger, for nå kan tyskeran komme her når som helst.» Han fortalte ikke noe større om turen. Men vi fikk vite at et tysk fly hadde bombet i riksvegen, og angrepet et norsk fly som lå på isen nord for brua med mitraljøser og bomber. Far hadde nok kommet for nær oppi

disse bombingene, og fått sjokk. Han ble ikke seg sjøl etterpå. På turen heim ble han beskytt flere ganger fra flyenes mitraljøser, og hadde måttet kjøre Blakken og kjerra inn i skogen for å finne skjul. Vi hørte at da han kom sør til Rybakken att, kjørte han hesten og kjerra inn under låvebrua der, og klarte ikke å komme seg derfra på ei lang stund, enda flyangrepet var over da.

Ettersom vi stadig hørte skyting sørfra, og spesielt en kraftig smell da jernbanebrua ved Hunder ble sprengt, flyttet vi opp til Glotten. Vi visste jo ikke om krigen kunne komme til Baklia også. I mørkningen om kvelden var det en voldsom skyting langs riksvegen, og lysende kanonskudd gikk på kryss og tvers over dalen. Vi oppholdt oss bak peisen i det innerste rommet i den øvre stua i Glotten, da vi var redde for at det skulle bli skutt på husa.

Dagen etter gikk mor og Mathea heim for å stelle dyra. Far var tydelig dårlig, og Kari og Kristian Furuseth syntes det ble så lenge før mor og Mathea kom att, og de sa at jeg skulle gå heim for å se etter dem. Jeg sprang da gjennom skogen, og fikk vite at en tysk opprenskningspatrolje hadde vært der, og var nettopp gått videre nordover. De hadde gått grundig gjennom alle husa, og spurt etter «Norwegische Soldaten» og «Englischen Soldaten».

I dagene etterpå ble far bare dårligere, og klarte ikke å ta seg til noe større. Han ble snart sengeliggende og døde den 28. mai.»

Asbjørn Ingebretsen

Asbjørn Ingebretsen ble født i Lagetonsvea på Tretten den 26. april 1921.

1. mai i 1940 var han med i et militærtog som kjørte i et bombekrater mellom Lesjaverk og Lesjaskog og mista livet der. Han fikk en jernbjelke i hodet og døde straks.

Om onkel Asbjørn forteller Margit Bergmo at foreldrene hans var Marie og Anton Ingebretsen.

Men Asbjørn fikk ikke oppleve å se sin far, for han døde 4 måneder før gutten ble født. Mora og gutten hadde sikkert mange triste stunder av den grunn.

De ble værende i Lagetonsvea til Asbjørn ble 2 år, før de flyttet til Midtre Korgen i Fåberg. Der levde han sine barne- og ungdomsår, og jeg vet at der hadde han det godt på alle måter, forteller hun.

Fra Asbjørns jevnaldrende og gode kamerat fra oppveksten, Ivar Håvemoen fra Fåberg, har vi fått denne beskrivelse av starten til Asbjørns krigstjeneste: «Asbjørn og jeg meldte oss til krigstjeneste på Avholdsheimen i Lillehammer i april dagene 1940. Vi var ikke myndige til å delta i krigen uten skriftlig tillatelse fra våre foreldre – så vi fikk en erklæring som de skulle skrive under på.

Asbjørns mor skrev på, og han møtte på Jørstadmoen og fikk utlevert krigsutstyr. Jeg måtte ta over stedet i en revefarm slik at 3 voksne karer kunne dra ut i krigstjeneste. På den måten ble jeg ikke med. Ellers hadde jeg sikkert blitt med Asbjørn ut i krigen», slutter brevet fra hans kamerat.

Fra korrespondanse med lesjaskogingene Helge Mølmen og Mikal M. Thøring (nå 83 år) går det fram at årsaken til den sterke bombingene i Lesjaverk/Lesjaskogområdet dels var på grunn av en anlagt flyplass på Lesjaskogvatnet, men også for å ødelegge Raumabanen i den hensikt å hindre framkomsten til engelske soldater som var i vente. Det var i et bombekrater etter en fulltreffer på jernbanen ved Knipstugu vest for Lesjaverk stasjon, at et militærtog med ca. 1.000 soldater kjørte ned natt til 1. mai 1940.

Toget hadde 2 lokomotiver som begge veltet, og de fleste av vognene sporet av. En ammunisjonsvogn eksploderte. Det ble straks kaotiske forhold med vill skyting av både engelske og norske soldater, som trodde det var tyskere som var sluppet ned i fallskjerm. Noen mener at i den uorden som oppstod ble soldater skutt av sine egne. 11 personer mista livet der – 7 engelske og 4 norske soldater. Av de omkomne var Asbjørn Ingebretsen og Einar Nybakken fra Øyer. (Einar Nybakken omtales neste side).

Soldatene ble innpakket i ulltepper og midlertidig begravet i et bombehull i jernbaneskråningen. De døde ble liggende ca. 8 dager, til det ble snekret kister som de ble lagt i og fraktet til den gamle kirkegården på Lesjaverk og begravet der.

I august samme år ble grava til Asbjørn tatt opp, og han ble lagt til endelig hvile på Tretten kirkegård.

Einar Nybakken

Einar Nybakken var født 18. september 1911 i Øyer. I april dagene 1940 meldte han seg frivillig til Gudbrandsdal øvelsesavdeling.

Han omkom i en jernbaneulykke ved Knipstugu vest for Lesjaverk stasjon under trosstransport natten til 1. mai 1940. (Omstendigheten ved ulykken er beskrevet foran under Asbjørn Ingebretsen som omkom samtidig).

Einar Nybakken fikk sin endelige gravplass på Øyer kirkegård.

Til «I gamle fotefar» skriver Einars søster Mari Zetlitz disse minneord om broren:

«Savnet av min bror Einar har vært stort. Jeg tenker ofte at hadde han fått leve så hadde jeg i ham hatt både en far, en bror og en god venn. For han både ville og kunne hjelpe der det trengtes. Han var bare 7 år eldre enn jeg, men da far døde viste han et ansvar som ingen andre.

Jeg reiste ut av bygda i 1938. Da så jeg ham ikke mer, men vi brevvekslet stadig. Så ba han om jeg ville komme hjem, men den våren kom krigen ...

Til min bror Sverre sa han da han dro: «Jeg må dra ut, for hjelpe det må jeg, og jeg er den sterkeste av oss.»

Odd Steinsli, som var bestevenn med Einar og ute samtidig, fortalte at de to kom i nærheten av hverandre under tilbaketrekkingen i Gudbrandsdalen like før den tragiske ulykka skjedde. Da Odd gikk på toget på en stasjon sør for ulykkesstedet hørte han noen rope navnet sitt fra et kupévindu lengst framme i toget. Det var stemmen til Einar. Odd prøvde å ta seg framover i toget for å komme ilag med Einar, men ble hindra ved at døren ble stengt. «Det ble den siste kontakten mellom oss», fortalte Steinsli.

Mikkel Musdalslien

Mikkel Musdalslien fra Tretten var født den 13. mars 1911. Da krigen kom var han gards-hjelp på Frøyse i Østre Gausdal. Under kampene i april tok tyskerne til fange alle som var på garden og satte fyr på husene. Fangene ble drevet foran de tyske soldatene nedover mot Segalstad Bru, mens flere sivile ble tvunget til etter hvert. Soldatene pirket fangene med bajonettene mens de drev dem foran seg i rus av brennevin og en type stimulerende sjokolade, fortelles det.

Ved Myhre fikk Mikkel store skader i ryg-

gen av en håndgranat. Kameratene ropte etter ambulanse, men anmodningen ble ikke tatt til følge. 4 mann fikk i stedet lov å bære Mikkel den 6–7 km lange vegen tilbake til Holen, og fikk ham i hus der.

En tysk soldat som skulle sørge for medisin kom aldri att.

Tilstanden forverret seg da etterhvert, og den 29. april døde Mikkel på Fylkessykehuset i Lillehammer.

Fra Frøyse får Mikkel Musdalslien den aller beste omtale. Han var snill og omgjengelig og svært samvittighetsfull i alt arbeide han gjorde.

Det var utearbeid han likte best, og han fikk derfor mye befatning med kjøring og stell av hestene på garden.

Hans pålitelighet i stellet og ansvarsfølelse for dyra kom da også godt til syne under de dramatiske hendingene da tyskerne satte fyr på garden. Han overvant frykten både for den sterke varmen og tyskerne, og klarte derfor å redde alle hestene fra å gå til grunne i flammene.

Folka som var att på gården hadde funnet seg gjemmede i geithuset da tyskerne kom dit. Men da en av karene kikket ut gjennom dørgløtten for å se hva de fortok seg ute, ble de oppdaget. 3 mann, deriblant Mikkel, ble omgående kommandert til oppstilling på gardsplassen. Der måtte de i ro stå å se på at tyskerne tømte bensin på husveggene ute og inne før de tente på.

Da var det at Mikkel smaug seg bakom de 2 andre. «Jeg vil redde hestene», sa han. «Nei, nei, gå ikke dit», advarte de andre. «I stallen er det mange liv, men i meg er det bare ett», svarte Mikkel og forsvant inn i stallen. Der klarte han på den knappe tida å redde alle hestene ut gjennom en gang på baksida av stallen, før han selv ble jaget tilbake av en tysk offiser.

Etter denne episoden hadde tyskeren et «stygt øye» til Mikkel under hele marsjen nedover mot Segalstad Bru.

Det hevdes da også at det var en tysk granat som ble kastet i ryggen på Mikkel Musdalslien og såret ham dødelig der ved Myhre i april 1940.

Herman Galtrud

Herman Galtrud, Tretten, var født 23. juli 1923.

Han ble skutt av tyskerne den 27. april 1940 mens han sprang fra heimen i Musdal oppover mot Optun Pensjonat der han arbeidet.

Søstera hans, Kristine Klevahaugen var selv midt oppe i hendingene, og som ved et under redda livet i sauebingen, forteller fra hendelsesforløpet mellom anna: «Vi hadde besøk av norske soldater noen dager før. For veien mellom Tretten og Gausdal går like forbi her ved Galtrud, over Skogen vi sier. Og på den strekningen hadde de norske soldatene hugget trær på begge sider og laget sperringer i veien. Derfor kom Galtrud slik i brennpunktet, i enden av sperringen. De fann at bebyggelsen her lå militært gunstig til, for de ba oss evakuere og overtok selv bolighuset som skytestilling. De ventet da tyske tropper nedenfra. Og de kom snart, men lot seg ikke stoppe av sperringene, men tvang norske sivile til å rydde veien for seg.

I fjøset hadde vi kyrene stående og noen sauer som vi lurte oss til å stelle.

Det var stille den lørdag ettermiddagen den 27. da mor og jeg holdt på å kveldsstelle og Herman kom for å se om oss. Men plutselig ble det så voldsom skyting nede fra veien

at Herman fant det tryggest å springe snarest veien over jordet oppatt til Optun. Mens han sprang kunne jeg se kulene slo ned rundt ham, og fra fjøsdøra så mor at han falt og ble liggende i snøen.

Mor og jeg satt tett sammen der det var mest tørt i sauebingen og vernet oss best vi kunne. Plutselig kom ei tysk kule og tok gangjernet på bingedøra og passerte meg med en hårsbredd før den traff mor i kneet. Den skaden prøvde hun å skjule for meg. Men hun ble nok tørst, for jeg husker hun drakk mjølk rett fra bøtta. (Kneet ble stivt og mor hadde mye vondt i den foten).

Begge bolighusene kom snart i brann, og mor og jeg våget ikke lenger å være i fjøset. På veien oppover passerte vi Herman der han lå i snøen. Han åpna ikke øynene, men spurte hvor tyskerne var.

Mor, som hadde krabba seg fram på grunn av fotskaden, klarte ikke å komme lenger enn til furua på Optunsjordet.

Vi kom snart i kontakt med far – og mor ble lagt på en kjelke og dradd til Musdalsetra.

Naboene Laurits og Rolf Galtrudhaugen, som våget å hente Herman fra Optunsjordet, fikk ikke lov å legge ham inn på låven, men måtte legge ham fra seg ute, ved låvedøra. Deretter ble de arrestert og kjørt til Akershus.

I 3 døgn holdt tyskerne vakt heime, og ikke engang far fikk lov å se Herman. Men de gav adgang til at noen stelte dyra våre denne tida», forteller Kristine Klævahaugen.

Trolig kan den tyske aksjonen ved Galtrud sees i sammenheng med at ei tysk tropp hadde reist forbi Galtrud og nedover Musdalsveien mot Tretten. Bak troppen kjørte 3 tyske motorsyklister. 2 av disse ble skutt ved Galtrud, mens den tredje kom seg forbi og fikk varslet troppen om det som hadde skjedd. Troppen snudde da ved Dulven skole, og reiste tilbake for å tilintetgjøre alt farlig ved Galtrud. Kanskje satte de flukten til Herman i sammenheng med det som hadde skjedd med deres egne.

Astrid Bergheim

Astrid Bergheim var «vaktmester» på Tingberg i Øyer i 1940 – en stilling hun da hadde skjøttet samvittighetsfullt i mange år.

Etter mobiliseringen her i landet valgte en norsk militærtropp i april dagene å beslaglegge kommunehuset i Øyer til base. Etter hvert overtok de hele kommandoen der, og dette ble en svær belastning for Astrid. Men hun fortsatte tappert som en slags lotte og hadde blant annet ansvaret for all matforsyning til de norske mannskapene. Dette pågikk både natt og dag, inntil tyskerne kom så nær at også hun måtte rømme på bygda. Hun var da så utslitt at hun nærmest var i sjokktilstand.

Om hvordan det videre utviklet seg forteller hennes bror Sverre Bergheim: «Vi kom til Klokkergarden hvor vi fikk bo inntil tyskerne kom til Øyer. Astrid var da blitt helt sengeliggende, men vi måtte forsøke å komme oss lengre opp i bygda. Det gikk ikke an å være der lenger på grunn av all skytingen og bombingene da tyskerne gikk gjennom bygda den 22.–23. april.

Heldigvis var Johan Hov hjemme på gården, og han var så snill at han kom med hest og slede og kjørte oss opp til gården. Der ble

Astrid godt mottatt av Signe og Hilda Hov som bodde i føderådsbygningen der. Signe Hov var utdannet sjukepleierske, og hun pleiet Astrid hele tiden til hun døde på Hov den 13. mai 1940.

Hun ble begravet på Øyer kirkegård den 18. mai 1940.

En liten episode fra denne tida vil jeg ta med, sier Bergheim: «Vi skulle til Lillehammer og hente kiste til Astrid og vi kjørte lastebil. Jeg sto bak på lasteplanet da vi kjørte utover og jeg hadde hatt på hodet. Ved Skog i Fåberg blåste hatten av og ble liggende på veien. Jeg fikk stoppet bilen og skulle hente hatten. I det samme kom en bil med tyske offiserer – og innen jeg rakk det plukket tyskerne opp hatten min og forsvant.»

Gustav Adolf Neråsen

Gustav Adolf Neråsen, født 4. juli 1895, ble arrestert av Gestapo i hjemmet sitt på Tretten den 27. februar 1942. Han satt på Møllergata 19 og senere på Grini til han ble skutt i Trandumskogen den 1. mars 1943.

For kona og den store barneflokk som ble att uten forsørger, og på feil side av ei nådelaus styringsmakt, måtte situasjonen være alt annet enn lys.

Det var etter kampene langs Skarsmoen og i Holmkampen i 1940 at Neråsen plukket opp våpen og utstyr etter engelske tropper, slik som mange av oss gjorde den gangen. Noe av det likeste tok han vare på og gjemte det i hjemmet sitt. Men tross forsiktighet kom han etterhvert i sterkt søkelys fra de nye makthaverne.

Ingvar Huuse, som da var lensmann i Øyer, hadde klart å beholde sin posisjon som øvrighet i bygda samtidig som han utvirket antinazistisk arbeid. Gjennom sine kanaler tipset han Neråsen om at alt ulovlig straks måtte fjernes fra hjemmet for noe farlig var på gang. Utstyret ble da straks flyttet ut i terrenget. Blant annet ble en radio, som kunne føre til dødsstraff om den ble oppdaget, plassert i et hull i isen og dekket med snø. (Den kom senere til nytte i illegal tjeneste av Ole Frydenlund i kraftstasjonen ved Moksa).

Den 27. februar i 1942 foretok Gestapo plutselig rassia i Kampen. Om det som hendte forteller sønnen Bjarne, som da var 15 år:

«Sammen med 2 Gestapo-menn som ledet rassiaen var det bevæpna tyskere med som tydelig dekket rømningsmulighetene. Undersøkelsen ble foretatt svært så grundig. De banket på veggene og lette høyt og lavt, men intet var å finne før de kom til fjøset. Der fant de endel ammunisjon som far og jeg hadde gjemt så godt i mose-isolasjonen mellom bordkledningene i fjøsveggen at vi trodde aldri noen ville finne det.

Etter denne oppdagelsen tok de far med seg i bilen og reiste til forhør.

Men etter noen dager kom de samme folkene tilbake, og hadde i tillegg med lensmann Huuse.

Vennlig og tillitvekkende fortalte Gestapo at da hadde far tilstått alt, og de hadde den beskjed at jeg skulle påvise hvor våpnene var gjemt. De forsikret også at far skulle slippe fortere fri om bare jeg var samarbeidsvillig, og lot dem få vite også om andre i bygda som kanskje hadde gjemt våpen.

Selv om de virket tillitvekkende hadde jeg

nok likevel nølt med å vise gjemmededene. For jeg husker at lensmannen, som sikkert da var klar over alvoret, lot meg forstå at om jeg ikke påviste gjemmededene ville også jeg bli tatt med av Gestapo.

En eneste gang i løpet av det året far var sperret inne fikk vi livstegn fra ham. Det var en liten hilsen på en papirbit som var smuglet ut fra Grini.

Den første, triste beskjedningen om at far var skutt fikk jeg av gardkjerringa på Flatemo, der jeg tjente det året far var på Grini. Hun hadde lest det i avisa.

Ei tid etter ble klokka hans – sammen med noen små eiendeler han hadde bevart under fangenskapet – sendt heim til oss.

Men for oss ongene som var ukjente med begrepet utspekulert propaganda var det vondt og ufattelig at en snill far hadde endret seg til å bli en uverdigg og farlig borger som nazimakten nå hadde befridd samfunnet for ved å ta livet av ham →»

Ingolv E. Nordjordet

Ingolv E. Nordjordet fra Tretten falt i slaget ved Båstad i Vardal den 20. april 1940.

Ingolv ble født den 28. juli 1917. Han vokste opp i en god og velstelt heim i Musdal, og var en svært flink og avholdt ungdom.

De gode anleggene han hadde som stallmester og rytter fikk de kresne fullblodshestene på Winge Turisthotell nytte godt av de 2 siste årene han levde.

Rekrutt-tjenesta si hadde Ingolv avtjent ved kavaleriet på Gardermoen, men kom ikke i den våpengreina i 1940. Han kom i stedet til infanteriet og ble med i flere harde kamper fra Skreia og nordover, til ei tysk kule traff ham i magen under slaget ved Båstad 20. april.

Ingolv døde dagen etter på fylkessykehuset i Lillehammer.

Kameratene hans under felttoget betegnet ham som en ivrig og dyktigg soldat med svært tapper forsvarsvilje. Erling Nerli var noe ilag

med Ingolv under krigstjenesten, og minnes en episode som karakteriserer den klare viljen han alltid hadde til innsats. «Vi var en tropp utslitte soldater som sov på golvet i et forsamlingslokale, forteller Erling. Om natten kom en offiser og spurte om noen av oss hadde særlige kvalifikasjoner i noen retning. Straks spratt Ingolv opp fra golvet: «Jeg er meldingsrytter om bare noen kan skaffe meg en hest», svarte han, og var våken med ett og som vanlig klar til innsats.

Ingolv var alt fra guttedagene både stor og sterk og hadde sine meningers mot både i ord og gjerning. Var det noen som kom i vanskeligheter eller led overlast ville han gjerne hjelpe. En liten historie fra folkeskolen på Dulven fortalt av Karstein Halsten kan nevnes i så måte: «Jeg var ganske liten og tynn da jeg begynte på skolen, og kunne ikke ta igjen så mye når det kom til tumulter. Ingolv gikk i 7. klasse og var etter alderen stor og sterk. I et av friminuttene sa han disse ordene: «Er det noen heretter som vil bry seg, eller være lei mot deg, Karstein, skal dømme få med meg å gjøre!»

Etter den dagen fikk jeg gå i fred», forteller Karstein.

Om mobiliseringsturen den 9. april skriver Olav E. Nordjordet, bror til Ingolv:

«Vi skulle etter Vernepliktsboken møte første mobiliseringsdag på Gardermoen, hvor vi tidligere hadde avtjent militærtjeneste.

Utpå dagen den 9. april kom det melding over radioen om mobilisering og frammøte i de forskjellige forlegninger. Da vart det travelt. Venner og kjente vart kontaktet, koffertene pakket med klær og de aller nødvendige effekter. Reisetid og reiseruter sjekket.

For oss som skulle til Gardermoen, var det å reise med toget fra Tretten til Jessheim. Toget skulle gå fra Tretten utpå kvelden, men det var flere timer forsinket. Det var også mye forsinkelser underveis, så vi kom ikke til Jessheim før utpå dagen den 10. april. Fra Jessheim fikk vi omsider drosje opp til Gardermoen.

Alvoret i situasjonen var det så som så med. Jeg for min del hadde følelsen av at vi bare skulle ut på vanlig militærtjeneste. – Det var tåke og gråvær da vi gikk hjemmefra, men vår i luften. Da vi var kommet ned til Kjørkvejaugen i Musdal, sier Ingolv: «Trur du det er vår siste tur sammen her i Musdal?» Jeg svarte at vi kom nok igjennom dette. Kanskje var vi heime igjen om en uke. Ingolv hadde liten tru på det, men sa at vi får i hvertfall gjøre vårt beste.

Det samme hadde han sagt til Olaf Myhren som han var sammen med under mesteparten av krigsdagene til han falt ved Båstad i Vardal.

De som var med nedover til Tretten for mobilisering den 9. april fra Musdal var følgende:

Olaf og Johannes Myhren, Johannes Rugveen, Alfred Kolstad, Jørgen Linløkken, Olav og Ingolv Nordjordet.

Alfred Kolstad og Johannes Myhren skulle møte – jeg tror det var på Vernes. Vi andre skulle alle til Gardermoen.»

Georg Hjalmar Haugerud

Georg Hjalmar Haugerud ble født i Øyer den 10. juni 1905. Foreldrene hans var Jørgen Haugerud og Dina, født Haslie.

De første åra av livet sitt fikk Georg oppleve som øyværing, til familien senere flyttet utover. Han deltok aktivt i kampen i 1940 til han ble såra og mistet livet under tyske bombeangrep mot Elverum.

Kona hans, Eli Brevik Haugerud, som ble enke med 2 mindreårige (1 og 4 år) forteller blant anna dette fra hendelsen:

«Georg Hjalmar skulle ved mobilisering møte til tjeneste på Starum. Han gjorde også forsøk på å komme seg dit, men det synt seg umulig for veiene var alt blokkerte. Han reiste derfor til Elverum og fikk uniform og utstyr der. For å bli best mulig stridsdyktig var han innom legekantoret i Elverum og fikk bandasje på en verkefinger som plaget ham. Under denne visitten kom et så heftig bombeangrep at både Georg og doktoren måtte flykte fra kantoret og søke dekning.

De lå tett inntil hverandre i parken i Elverum da Georg ble sterkt skadet av bombesplinter.

Til tross for rask og fagmessig førstehjelp stod livet hans ikke til å redde. Han døde den 11. april og er gravlagt på Rena kirkegård.»

Ola T. Rybakken:

«– og de brente våre hjem.»

Litt om hus som brant under krigshandlingene.

I Øyer sokn ble krigsskadene beskjedne mot ødeleggelsene på Tretten. Det var nok endel bombeskader ved Hunder stasjon og ved Øyer ysteri, men forholdsvis små ødeleggelser og ingen brann.

Fjøset i Gurisvea ble skutt i brann. Eieren, Leif Ødegård, klarte å redde ut buskapen unntatt ei ku. Den fikk han avlivet inne i fjøset, før han med nød og neppe sjøl fikk berget seg ut av det overtente huset.

På Rustberg, hos Thea og Ole Rindal, ble uthuset – skålen – antent og brant opp.

I Tretten var brannskadene svært store. Omkring 30 hus – med stort og smått – brant ned, de fleste i Stav-området.

Uten skriftlig kildemateriale er det vanskelig, 50 år etter, å gi korrekte opplysninger, men Reidar Hauglund og andre har gitt god hjelp, slik at vi får tru at oppstillinga som følger er riktig:

Lyu overfor Holmen, tilhørte Bernhard Løvlien.

Solberg: Her brant så og si all bebyggelse opp, to bolighus, fjøs og låve, stabbur, stall og skåle. Det eneste huset som sto igjen var et lite eldhus. Alle husdyra på garden brant inne, unntatt 2 hester som var på fjellet. Blant de dyra som omkom var en hest – en premiehoppe – som Johan Solberg hadde fått av onklene sine i gave. Johan var da bare 6 år og hoppa var kjøpt på Stavsmartnen hausten før. Trolig omkom det ialt 20–25 dyr: kyr, ungdyr og griser.

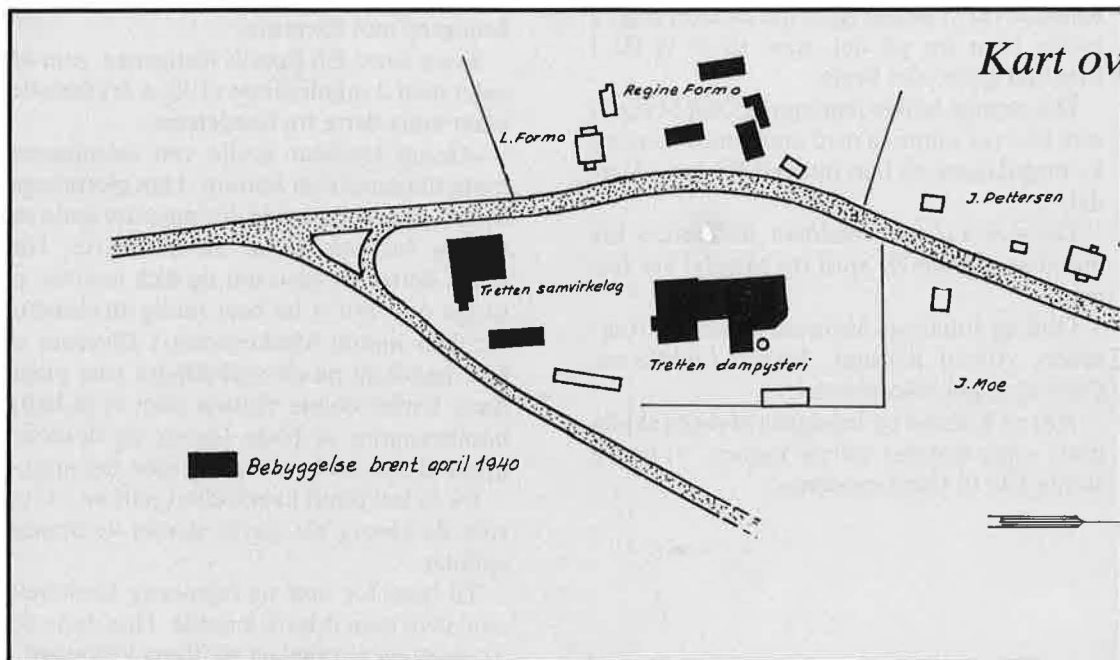
Klokkergarden: Bolighus.

Nedre Solberg, nå Tautrom: Fjøset. Dyra brant inne.

Johs. O. Sletten: Tømra saufjøs. Ingen dyr gikk med.

Kristian Solberg: Snekkerverksted.

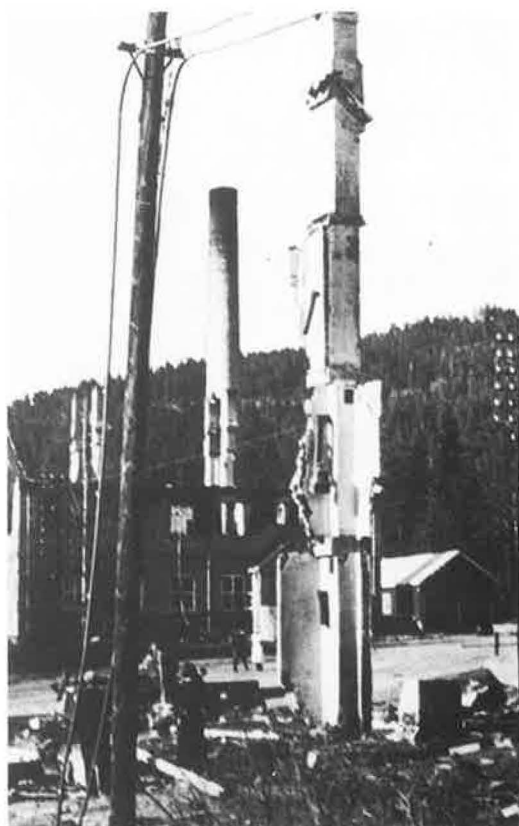
Lybekk: Fjøs. Ukjent om det var dyr der.

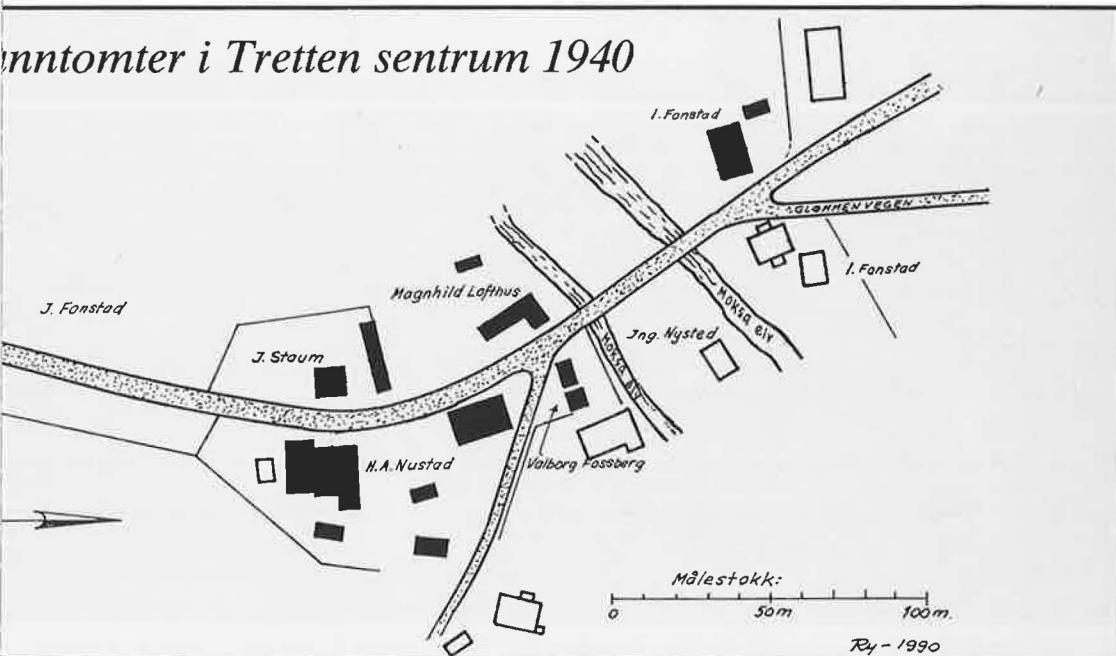
Ole Stalsberg: Låve (ved Tretten stasjon).
Tretten Samvirkelag: Forretningsbygg og pakkhus.
Tretten Ysteri: Deler av bygget ble ikke totalskadet.
Formo: 2 bolighus, inkl. telefonsentralen. 2 uthus.
J. Staum: Bolig og uthus.
Fossberg, eier Magnhild Lofthus: Bolig og forretningslokale. Gunnar Hauglund hadde sin konfeksjonsforretning der.
Stav, eier J. Fonstad: Føderådsbygningen og uthus.
H. A. Nustad: Landhandleri, varelager og bolighus.
Tidligere Tretten Dampysteri, eier H. A. Nustad, inneholdt Tretten gjestgiveri, Bjerkes kjøttforretning, bakeri, slakteri og fryseri.
Ingeborg-kaféen, eier Valborg Fossberg.
Sandviksberget: Bolighus.

Alle disse brannene på Tretten skjedde den 23. april 1940.

Ei tid seinere brant to bolighus i nærheten av Tretten stasjon. Det var boligene til Ole Stalsberg og Hans Bjørnstad.

Tomter i Tretten sentrum 1940

Andreas, Amund, Johan og Magnhild Solberg på branntomta i 1940.

I forgrunnen branntomta etter Tretten Samvirkelag. Bak Tretten Ysteri der 2. etasje er brent.

Det gamle meieriet i Stav.

Alt brant ned hos kjøpmann H. A. Nustad.

Fossberg og Staum. Det gamle meieriet til venstre.

Fra Nustadgården. Pipa vi ser var fra den såkalte Badstugua. Fransstugua til høyre.

Odd Bjerke:

Slik det blir husket 40–50 år etterpå

Folk var klar over at krigen åt seg nordover Østlandet. Fra Nord-Tretten var enkelte utkommandert til å bygge forskansninger i Skarsmoen. Det måtte være uvirkelig det som skjedde. På butikken om dagen var det en som heller ikke forsto alvoret. Han sa: «Jammen, døm skyt da vel itte på folk.»

I Strande gikk vegen den tida på øvre sida av husene. Emil var i Skarsmoen om dagen. Karen og ungene var hjemme, den minste bare 2–3 måneder gammel.

Ei kolonne med norske lastebiler og mange soldater kom sørfra. Ungene var på dørhella for å sjå. Krigen var kommet til Stav. Det kunne de høre. Et fly kom plutselig mot dem. Kolonna stansa, soldatene kasta seg til skogs eller søkte dekning ved husene. Et engelsk kjøretøy kom i stor fart opp forbi kolonna og stoppa. Det var fem soldater, tre kasta seg i dekning bak bilen og to retta skyts mot flyet. Disse to ble drept av kuleregnet, og funnet igjen i pakkhuset på Bjørgevollen.

Karen fikk med seg ungene ned i kjelleren. En norsk offiser krøp etter. Han var svært skremt.

Etterat det ble roligere satte kolonna seg i bevegelse igjen. De svingte opp stikkvegen og gikk i dekning på Flatemosletta. Folk trekte oppover i bygda, mange hadde allerede dratt, – de fleste helt opp til setrene.

Nå tok de i Strande også bakkene fatt. De gikk til Nere Glomstad.

Når kolonna svingte ned igjen ved Sagodden var tyskerne der alt, og det ble en alvorlig trefning. I første bilen ble alle drept.

Tre norske soldater, en sersjant og to menige, ble stilt opp mot den store steinen på utsida av vegen. Den ene av dem forsto noe tysk, og at de skulle skytes. Det ble de – tre kroppar ble lempa utenom vegen og ned i steinurda. To av dem overlevde utrolig nok. Den ene sa etterpå at han våkna av at han var våt og kald. Det skyldtes blod fra han som lå over. Det ble stilt og de kom seg opp på vegen. Oppå Sagjordet holdt en doktor på og

stelte sårede. De ville ha ham til å kjøre seg til sjukehuset på Lillehammer, men han sa: «Ta bilen min – her er det andre som trenger meg mer nå.»

Han ene var i stand til å kjøre, den andre la seg baki. Han var dårligere. Men de greide seg forholdsvis bra disse karene, og oppsøkte stedet igjen mange år seinere.

De forlatte bilene ble stående noen dager, og folk stjal som ravner. Til og med en av bilene ble tatt, men måtte leveres tilbake seinere. Det var for det meste rekvirerte privatbiler. En som tok med seg noen talglys, fortalte at han kunne forsynt seg skikkelig. Han var imidlertid opplært til ikke å stjele – men han angra nok litt. Det som på denne måten ikke «kom lokalbefolkningen til gode», ble jo tyskernes rov.

Lars Bjerke var også med i Skarsmoen. Han hadde vært med å stegle opp noe de kunne velte ned over tyskerne når de kom – uten at de hadde særlig tro på at det hefta dem lenge. Og nå kom jo tyskerne likevel.

I en mura kjeller med steintak på Nere Glomstad sto folk som sild i tønne. De følte seg tryggere mot bomber der. Blant de som sto der var Sedvard Mortenstuen med familien. Han hadde et skrin i hånda med verdiskakene sine i.

Nå kom Strandefolket, og alle dro til seters.

Lisbeth Glomstad måtte endelig ha med småkakene sine.

De tok seg ikke tid til å mjølke.

Mange fór setervegen denne eftan. Der var det oppkjørt, men på setra var det ubruytt og mye snø. De vassa i djupsnø oppover kvea – de store bar de små.

Ingeborg Bjerke gikk skogleies og alene oppover. Mens det sto på som verst var ho innom ei lyu på Vedum.

Berthe Reiersen, som stelte for Johannes Rønningen, hadde gått til Strande for å hjelpe dattera med ungene – og ble med dem oppover.

Ole Bjerke måtte nedom å hente Johannes som var blind. De gikk opp Glømmedal, og under de hardeste flyangrepene lå de under ei grind der. De våget ikke å gå lenger enn til Nere Glomstad, og slo seg til i Klemetstua for natta. I grålysningen mjølka de kua som hadde stått over et stell, før de også dro til Veslesetra.

På Nere Glomstad-setra sov de nok ikke mye om natta. Ingeborg var bekymra for Ole, og budeia, Sigrid Løken, gråt. Ho tenkte på kyrne.

Om kvelden hadde Lars og Emil kommet etter med hver sin hest og slede med mat – og to engelske soldater som hadde velta seg bortpå sledene nedi setervegen. Den ene var svært utmatta.

Etterhvert ble det 21 som holdt hus i det gamle, vesle selet – det satt og lå folk overalt.

Dette var ei historie.

Tilsvarende kan fortelles mange andre steder.

Det samla seg mange engelske soldater på Veslesetra etterhvert. Tor Torgersen holdt til i Engejordshytta. Han hadde vært i Ame-

rika noen år, og fungerte som tolk. De ble organisert av Thor Mageli, som sendte dem i veg en og en. Mange hadde låge skinnsko og korte strømper – snøen var djup og våt. De gikk over til Raullstulen. Noen dro videre til Østerdalen. Noen gikk mot Venabygda og ble tatt der. Noen kom visst ikke så langt heller.

Det ble påstått at de hørte skrika mellom skuddsalvene helt opp til Veslesetra fra Sagodden.

Folket i Strande bodde flere dager i Klemetstua på Nere Glomstad, før de fant det trygt å flytte ned igjen.

Lars Bjerke og Emil Åssveen rusla noen dager seinere nordover vegen fra Strande. De fant den tredje soldaten nedmed steinen og fikk varsla. Karsten Nordgård og doktor Hekneby henta og kjørte ham til misjonshuset på Tretten, som var tatt i bruk som feltlasarett.

Kristian Paalsrud skriver at ti-tolv engelske og tre-fire norske falt ved Sagodden.

Så var det virkelighet likevel ...

Ola T. Rybakken

Hjemmestyrkene i Øyer og Tretten 1940–1945

Øyer var ei av de første bygdene i dalen der det ble organisert illegalt motstandsarbeid. Allerede under krigsfangenskapet på Lillehammer begynte øyværingene å planlegge opprettelse av illegale militære styrker.

Av det som hendte videre kan i stikkordsform nevnes: Innsamling, gjemning av våpen og ammunisjon etter krigshandlingene i bygda. Knytte kontakt med motstandsgrupper i andre bygder. Verving av «jegere». De første UK-menn kommer til distriktet. (UK = United Kingdom). Flyslipp av våpen, ammunisjon og sprengstoff. Instruksjon i våpenbruk m.m. Flyktningruter opprettes. Arrestasjoner og forhør. Frigjøringen og «fram i lyset». 55 dagers tjeneste og dimitering.

Både gjennom bøker og avisartikler er mye om arbeidet i hjemmestyrkene eller Milorg

kjent. Vi kan nevne bøker som Einar Hovdhaugens «Gudbrandsdalen gjennom krigsåra 1940–1945», utgitt av Gudbrandsdal Historielag allerede i 1949. Jon Vegard Lundes bok «Det var ei rar tid», med undertittelen Hjemmefronten i Gudbrandsdalen 1940–45. Og til slutt, men ikke minst, Wilhelm Molberg Nilssens mange og interessante avisartikler i Gudbrandsdølen og Lillehammer Tilskuer. Molberg Nilssen var distriktssjef i Milorg helt fra juni 1943, og hadde således førstehånds kjennskap til det som foregikk. (For ettertida burde disse artiklene vært samlet og utgitt i hefte eller bokform.)

Både av plasshensyn, og for ikke å ta med for mye stoff som tidligere er kjent, skal vi her ta med stoff som ikke tidligere er offentliggjort.

HS på Hunder stasjon mai 1945. Første rekke fra v.: Simen Eriksen, Aksel Eriksen, Rikard Berge, Reier Hageløkken, Knut Lie, Osvald Torgersen. Bak f.v.: Kristen Aronsveen, Kr. Lisløkken, Kåre Brenne, Esther Johannessen, Olaf Eriksen, Signe Kjølgaard, Johan Buenget, Even Ensbybakken, Kaspar Torgersen, Kristian Berge, Ingebret Berg, Gudbrand Skjønsberg, Ole Kjølgaard og Martin Bjørli.

Noen trekk fra virksomheten i Område 2322

Under denne overskriften skrev Thorstein Lie et sammendrag av sine opplevelser i milorgarbeide og sendte til distriktsledelsen, 1. august 1945. Thorstein Lie var en av de aller ivrigste motstandsmenn i Øyer. Han meldte seg frivillig og deltok aktivt i kampene i Gausdal. Han var en av initiativtakerne til opprettelse av illegale militærstyrker og ble sjef for Milorgområde 2322 i Øyer. Vi gjengir det meste av rapporten her: (Tilføyelser i parentes er gjort av red.).

Hjemmestyrkene er oppløst og vi kommer litt etter hvert i mere rolige og fredelige forhold. Den lange okkupasjonstid med savn, angst og lidelser er allerede fortid, og mange ting som hendte er blitt fjernt og uvirkelig som en drøm, – en ond drøm.

Områdets historie begynte i fangenskapet på Lillehammer i 1940. Vi forsto jo at krigen kom til å fortsette, og dermed var det klart for oss hva vi hadde å gjøre. Jeg og Aksel Skarpjordet bestemte oss til å organisere en bygdeavdeling og fortsette kampen så snart vi kom ut av fangenskapet. Dersom vi ikke kom ut av fangenskapet på annen måte, var vi bestemt på å rømme; men vi ble løslatt. Jeg kom heim pinsedag, 13. mai.

Innsamling av våpen og ammunisjon

Da vi kom heim lå det enda igjen adskillige våpen etter krigen, og vi gikk straks i gang med å samle. Under innsamling av våpen ble Aksel Skarpjordet og Erling Hagen tatt av tyskerne. Det var i Skarsmoen det hendte, og de ble tatt med til Otta; men etter endel trusler ble de sluppet løs igjen. Heimveien måtte de gå og av den grunn ble de borte i flere dager, og i mellemtiden hadde tyskerne plukket opp det meste av våpen som lå igjen i Skarsmoen. Men adskillig ble jo funnet av folk som senere ble våre karer, og dermed kom avdelingen til nytte. Femtende mai gjorde jeg en tur til en hytte innpå fjellet. Hytta hadde vært brukt som flyktning-kvarter for britiske soldater, og endel våpen og ammunisjon fant jeg der også. Jeg startet

Thorstein Lie.

klokken 4 om morgenen. Vær og føre var strålende, skaren var akkurat passe hard, og det var fin gli på skiene.

Men verre ble det heimover, børen ble tung og skaren veknet i varmen. Jeg begynte snart å trå igjennem og det ble oftere og oftere, og snart gikk jeg på bunnen. Jeg har visst aldri tatt meg så ut noen gang som jeg gjorde da, men jeg kom da heim. Synnøve, min kone, møtte meg oppe i lien da jeg kom heim utpå kveldsiden, for det var kommet en stor marsjkolonne og slått leir rundt heimen vår. (Thorstein og Synnøve Lie bodde den gang hos Jan Lie i Gamlevegen). Vi gjemte våpnene, men endel ammunisjon som jeg hadde løs i sekken kunne jeg jo ikke tømme ned i ura. Synnøve tømte den ned i bluselivet og bar det heim på den måten. (Det var omkring 5 kg.) I en grind omtrent 300 meter fra vår heim ble vi stanset av tyske vakter, og to stykker fulgte oss heim. Det ble jo endel eksaminasjon, men ellers foretok de ingen undersøkelse, så det gikk da bra.

Verving av mannskap

Vi gikk straks i gang med verving av mannskap. Først og fremst vervet vi krigsdeltakere som hadde vist at de dugde til noe, og dernest både yngre og eldre som vi forsto var villige til å ofre alt, ja, livet om det trengtes.

På meget kort tid hadde vi 104 mann som ble inndelt i fire tropper, og hver tropp ble delt i tre lag. Jeg tok ledelsen av avdelingen – eller kompaniet om en vil kalle det slik.

Troppssjefer ble Reidar Hageløkken, Aksel Skarpjordet, Torleif Olstadjordet og Kolbjørn Floberghagen. Lagførere ble Even Ensbybakken, Simen Eriksen, Knut Lie, Oskar Skarpjordet, Erling Hagen, Kjell Aaseth, Sverre Høistad, Arne Høistad, Tor Steinsli, Arve Nymoen, Kåre Sveen og Kristen Aronsveen.

Senere ble det opprettet ett lag til i troppen til Aksel Skarpjordet, og der ble Odd Skåden lagfører.

Vi rakk å organisere denne avdelingen fra 15. mai til 11. juni, da kapitulasjonen i Nord-Norge kom.

Senere ble også Martin Hammershaug lagfører og Simen Eriksen ble troppssjef.

Fra 1940 til 1945

Vi oppløste ikke den organisasjonen vi hadde bygget opp. Vi så fram til den dagen da våre styrker skulle være med å feie tyskerne ut av landet.

Etter som tiden gikk kom vi i kontakt med kjenninger og krigskamerater fra distriktet, og flere hadde begynt med illegalt arbeide. De som ikke hadde begynt å arbeide med milorg, begynte da de fikk høre om vår organisasjon.

Både 1940 og -41 gikk med å utbygge milorg her i distriktet. Jeg husker jeg og Hallvard Skjellerud (frisør på Lillehammer) engang rådslo om hvem vi skulle henvende oss til på Tretten som kunne være villig, og brukbar, til å organisere milorg der oppe. Vi bestemte oss til slutt for å henvende oss til Johannes Elvestad. Jeg reiste så opp til ham en dag og traff ham i vaktrommet på kraftstasjonen. Det ble jo litt prat frem og tilbake før jeg la kortene på bordet; men vi kom jo snart til forståelse. Han hadde også begynt med milorg og organisert flere lag eller små grupper. Johannes Elvestad var i besiddelse av en arbeidskraft av de sjeldne. Og da han var kjent og hadde bekjentskaper over hele Gudbrandsdalen, var han selvskeven som leder.

«Snekker'n».

Kontakten med utenverden var også et problem. I enkeltheter kjenner jeg ikke til hvordan Elvestad fikk forbindelsen i orden. Men om våren 1942 kom «Snekker'n» (Finn Bjørn Johnsen) med sin verktøykasse (radio-sender), og da var den vanskelighet overvunnet.

Våpnene vi samlet etter krigen i 1940, delte vi ut til mannskapene ettersom vi fikk tak i dem. Det var jo meningen at de skulle brukes snarest mulig, og da de ikke kom i bruk så var det jo lettere å oppbevare et enkelt våpen mot et helt lager.

Våpentransporter i det små foregikk stadig. Jeg vil fortelle om en som var typisk, men det var mange slike. Amund Steinsli hadde reddet et britisk maskingevær, og det ble bestemt av Ola Rybakken skulle overta det, og bruke det. Og han hentet det på den måten at han tok det på sykkel. De pakket det inn i en sekk sammen med noen bringebærstiklinger som sto langt ut, og surret bunten på sykkelen. Det var fin kamuflasje. Ola traff folk på turen heim, men det var nok ingen som ante hva han hadde på sykkelen.

Jeg fikk jo stadig flere og flere ærend bortover bygda, og for å dekke det fikk jeg meg

*Jon Gunleiksrud t.v. og
områdesjef Reier Hageløkken.*

et livsforsikringsagentur, – dokumentmappen var jo ofte god å ha med.

Besøk fra Storbritannia

I begynnelsen av mai 1942 – tror jeg det var – kom den første UK-mann hit til distriktet, nemlig «Leif Jensen» alias kaptein Gunleiksrud. I den tiden tenkte vi mest på å hindre tyskernes oppmarsj mot kysten i tilfelle alliert offensiv. Sammen med «Leif Jensen», Johannes Elvestad, Reier Hageløkken og flere utarbeidet vi planer for gerilja-overfall på tyskernes oppmarsjkolonner både på veien og jernbanen fra Hunder til Ringebu; men heldigvis fikk vi aldri bruk for disse planer.

1. desember kom det så to andre UK-karer hit. Det var «Leif Haugen» alias Torbjørn Hoff og «Oskar Dal» alias Oddvar Doublog. De kom med fly og skulle vært «droppet» inne ved Øver-Åsta; men vi hadde ikke radiofyra enda, – det var bare en avtalt posisjon og lyssignaler. Det var sterk motvind da flyet kom oppover Mjøsa og siste landkjenning de hadde var Lillehammer. Så styrte de nord til øst så mange minutter som det skulle passe, de så noen lys engang, men de hadde ikke den riktige sammenstilling. (Det var

Oddvar Doublaug.

tyskerleiren på Nordseter de hadde sett.) Så drygde de et par minutter og hoppet, og de landet på Snulterlia på grensen mellom Øyer og Fåberg.

Der sto det naturligvis ingen mottagelseskomité. De gjemte containerne og fallskjermene. Så gikk de rett vestover og kom ned til Nermo og spurte vei til stasjonen. Da de kom dit fikk de jo orientert seg, og gikk rett til Johannes Elvestad. Han ringte til meg og sa at jeg måtte komme og «avgjøre en forsikring vi hadde snakket om». Jeg kom, og der satt karene vi hadde ventet.

Det var ikke lett å lokalisere stedet de var droppet, men vi forsto at det var syd for Hornsjøveien. Jeg startet samme natt på en undersøkelses-ekspedisjon og fant også droppinglassen.

Arbeidet med å få materiellet heim ble meget vanskelig. Det ble flere turer, og mange av guttene deltok. Johannes Jutulstad og Oskar Lie kjørte endog tre containere, gjemt i høylass, heim til oss. Dem jeg husker som deltok i disse turene var Simen Eriksen, Martin Bjørli, Ola Rybakken, Knut Lie og senere Aksel Skarpjordet og Erling Hagen.

Det var instruksjonsmateriell, våpen og personlig utstyr for et langt opphold de hadde med. Karene ble hos oss til over nyttår, og de bodde mye hos meg og Synnøve. I julen holdt de hver sitt instruksjonskursus, «Leif Hugen» på Torstad seter på Brennlia og «Oskar Dal» på Roåker. Jeg og Aksel Skarpjordnet deltok på Brennlia og Reier Hageløkken på Roåker. Det ble en grundig instruksjon og et godt grunnlag for senere virke.

Utpå våren 1943 kom et slipp i Gopolltraktene; derfra fikk vi noen stenguns og ammunisjon.

Jeg kjøpte opp mange kart etter kapitulasjonen, blant dem gradteigkart i 1:100.000 over et stort strøk. Kartene hadde jeg levert til Rolf Amundsen, milorgs distriktssjef den gang, for at de skulle bli opptrykt i masser til våre styrker. Amundsen måtte «fordufte» den våren, og alle kartene ble visst ødelagt. Mye utlegg og arbeide forspilt, men andre følger fikk det ikke.

På en av turene jeg gjorde denne vinteren, var jeg så uheldig å pådra meg et frost- og gnagsår på den ene hælen. Jeg var vel ikke forsiktig nok, og i april fikk jeg rosen og ble meget syk. Jeg lå helt til 28. juni. Reier Hageløkken overtok da ledelsen til jeg ble bra igjen. Min kone var også syk, angrepet av kreft og uheldredelig. Hun døde 21. januar 1944. Og for hennes skyld holdt jeg meg nesten passiv og tok ikke noen risk mens hun lå på dødsleiet.

Så kom vinteren 1944–45. Alle så jo at det bar imot slutten, og virksomheten ble stor. Den nye distriktssjefen Wilhelm Molberg Nilssen, alias «Birger Torsen», alias «Lilleby» var en drivende arbeidskraft. (Vår gamle sjef «Kari Bråten», alias Elvestad, måtte «fordufte» våren 1944.) Han (WMN) gikk straks i gang med deling av våre avsnitter og områder, som i mange tilfeller var altfor vidstrakte og tungvinte å arbeide med. Vårt kompanidistrikt som omfattet hele Øyer hovedsogn ble nå delt i to områder, 2321 med Reier Hageløkken som sjef, og med meg som sjef i 2322. Delingen var et problem. Hvis det hadde vært like mange folk på begge sider av elva så hadde det jo vært greit, men i Baklia

Wilhelm Molberg Nilssen.

var det bare to lag. Område 2321 kom etter delingen til å omfatte en tropp fra Sørbygda til og med Lie, med Simen Eriksen som sjef. To lag i Baklia og et lag fra strøket Tingberg/Handelslaget, Kolbjørn Floberghagen var sjef for denne tropp. Mitt område var for så vidt mye greiere arrondert. Det begynte med Bryn og omfattet resten av bygden nordover. Aksel Skarpjordnet var min nestkommanderende og sjef for første tropp, som omfattet hele Midtbygda. Thorleif Olstadjordet var sjef for andre tropp, som omfattet hele Nordbygda.

Fra nyttår -45 og utover var det mye instruksjon. Det kom etter hvert mange UK-karer som trimmet troppssjefer og lagførere, og disse igjen sine gutter. Det ble gjennomført at lagførerne samlet sine gutter og instruerte en kveld hver uke. Av UK-karene som virket her i denne tiden satte nok «Leif Jensen», Per Berg alias (?) og «Bjarne», alias Emblemsvåg, de største spor etter seg. Da det arbeidet to «Bjarne»-karer her samtidig, ble det skjullet mellom dem på den måten at Emblemsvåg ble «Store-Bjarne» og fenrik Sevendal

ble «Vesle-Bjarne». Det ble et meget godt samarbeide mellom disse karene og oss.

Distriktsjefen med stab var naturligvis fredløse. De hadde ligget i kåk på forskjellige steder i dalen. Under den siste innspurten før kapitulasjonen holdt de til i en kåk som vi bygget en stubb oppe i skogen her (ved Øverli), og jeg ble hovedkontaktpunktet.

Torsdag 22. mars (1945) begynte «Sneker'n» sitt virke her, og straks etter var hele staben samlet her. De hadde kommet her før hvis jeg hadde vært frisk, men jeg fikk jo et fryktelig sammenbrudd på grunn av overanstrengelse med instruksjonsarbeide (alt måtte foregå om natten). Det ble jo et veldig arbeide jeg fikk som kontaktmann. Forsyningen var også et problem, men det gikk. God hjelp hadde jeg av Hammerhaug på Handelslaget. Min husholderske, Gunda Rønningen, fikk en stri tørn i denne tid. Hun ble jo delvis matmor for mange i denne tid, og hun måtte av og til ekspedere stabens post. Alt gikk knirkefritt – som man sier – selv etter 13. april, da jeg og mange flere måtte gå i dekning.

Da mitt arbeide etter 22. april falt helt sammen med stabens, er det så vel kjent at jeg nesten har hoppet over det. Men Aksel Skarpjordet tok en tørn i denne tiden som ikke skal glemmes.

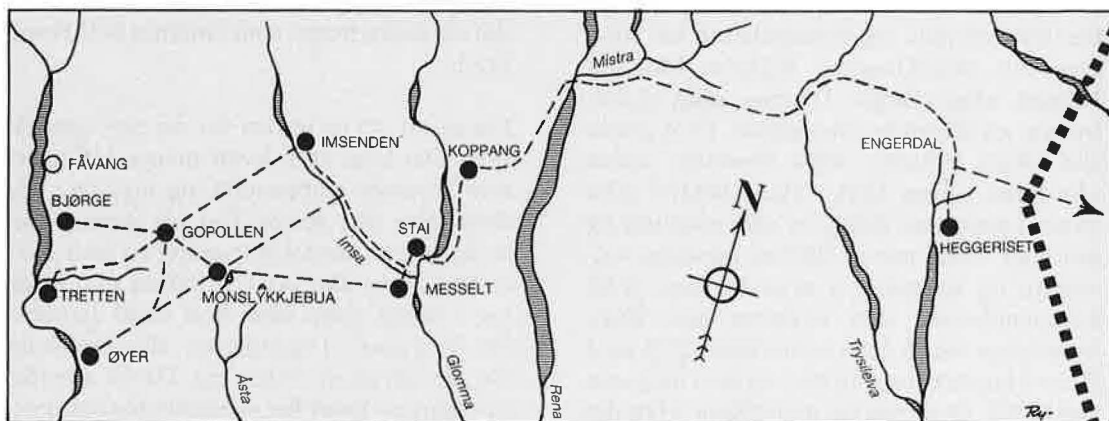
Det hadde i lang tid vært en flyktningerute

Aksel Skarpjordet.

fra Tretten, men i vinter gikk det i stå for dem. Aksel tok da ledelsen av den. Han hadde før reddet en russer, og i den tiden det var russia på Lillehammer, Fåberg og Vingnes, reddet han på kort tid 17 mennesker fra å falle i Gestapos klør.

Så kom kapitulasjonen, og vi trådte fram. Vi besatte bygda om morgenen 10. mai. ---

Flyktningeruta fra Sør-Gudbrandsdal til Sverige.

Hjemmestyrkene i Øyer

Avsnittssjef: Arne Opheim

Styrkeliste område 2321:

Områdesjef: Reier Hageløkken

Troppssjefer: Simen Eriksen (lag 1, 2 og 3)

Kolbjørn Floberghagen (lag 4, 5 og 6)

Lag 1:

Even Ensbybakken

Olaf Eriksen

Martin Bjørli

Otto Bræin

Jon Strømstad

Johan Rugløyken

Lag 3:

Knut Lie

Aksel Lie

Kristian Lisløyken

Ole Kjølgaard

Halvor Jutulstad

Magnus Lien

Gudbrand Skjønsberg

Johannes Neremo

Lag 5:

Kåre Sveen

Arve Nymoen

Arvid Sørensen

Tov Bolviken

Per Rusten

Ola O. Sletten

Albert Kolbustuen

Sverre Bergheim

Lag 2:

Aksel Eriksen

Rikard Berge

Ingebret Berge

Osvald Torgersen

Jon Sønstevoid, Oslo

Ivar Lien

Kaspar Torgersen

Lag 4:

Gudbrand Rusten

Ola T. Rybakken

Olaf Haugen, Fåberg

Johan Haugen, Fåberg

Steinar Opjordsmoen

Per Sveen

Ola P. Sletten

Kristian Sundby

Olav Løyken

Lag 6:

Martin Hammershaug

Kristen Aronsveen

Harald Lie

Karl Bergheim

Georg Langvik

Jørgen Langvik

Tor Stubbud

Kåre Brenne

Forts. neste side

HS-styrker fra Ringeby og Øyer på Ringeby stasjon i mai 1945.

Styrkeliste område 2322:

Områdesjef: Torstein Lie

Troppssjefer: Aksel Skarpjordet (lag 1, 2, 3 og 4)

Torleif Olstadjordet (lag 5, 6 og 7)

Lag 1:

Oskar Skarpjordet

Einar Kruke

Teodor Dalbu

Even Svingen

Fritjof Kruke

Johan Jevnehagen

Fridtjof Skredderhaugen

Arne Sørnum

Pål Brenden

Lag 2:

Kjell Åseth

Alfred Dahl

Sverre Åseth

Kaspar Dahl

Karl Dalbu

Andreas Bryhn

Trygve Hagen

Kristian Midtlien

Arne Bergum

Lag 3:

Erling Hagen

Edvin Bryhn

Arne Pettersen

Reidar Teige

Arvid Skredderhaugen

Arve Bryhn

Fredrik Krukstuen

Leif Vedum

Oskar Teige

Trygve Halsten

Lag 4:

Odd Skåden

Trygve Skåden

Magne Johnsgård

Ivar Høglien

Kåre Høglien

Ivar Fauskrud

Jo Ørjaseter

Halvard Bø

Aksel Huuse

Lag 5:

Sverre Høystad

Kristian Olstad

Alois Schytil

Håkon Rindal

Anton Kvam

Kåre Nylund

Magne Nylund

Arve Nylund

Per Lunke

Lag 6:

Odd Steinsli

Arne Høystad

Torgeir Gillebo

Kjell Gillebo

Fridtjof Gillebo

Simen Skard

Håkon Bakkom

Lag 7:

Tor Steinsli

Sverre Odden

Oddmund Odden

Joakim Steinsli

Lars Ludvigsen

Einar Haugerud

Johannes Brekke

Knut Hasli

Jostein Turtumøygard

Erik Rindal

HS-treff på Neremo 45 år etter freden.

Hjemmestyrkene på Tretten

Avsnittsjef: Fredrik Enge

Styrkeliste område 2331:

Områdesjef: Egil Frøyse

Troppssjefer: Vilhelm Floberghagen, Kristian Granskogen, Rudolphe Pinnoy.

Intendant: Harald Bjerke

(P.g.a. usikkerhet om lagoppsetningene står styrkene her uten oppdeling).

Ivar Jordhøy
Magne Brenna
Reidar Reiersen
Ivar Sandbakken
Asmund Strangstadstuen
Paul Strangstadstuen
Olav Vikmoen
Reidar Hauglund
Ottar Brenna
Johs. O. Sletten
Ole T. Moe
Bjarne Tjernsli
Leiv Formo
Ola Johnsgård
Gunnar Frydenlund
Johannes Trettengen
Hans Prestgarden
Halvor Fossum
Leif Hovdsveen
Johan Johansen
Sverre Bjørnhaug
Egil Hagen
Kolbjørn Lien
Sigurd Hanssveen

Arne Bjørnhaug
Torbjørn Linløkken
Reidar Blomberg
Magnus Rugsveen
Olaf P. Elvestad
Sigurd Pålsrud
Nils Blomberg
Kåre Haug
Johan Elvheim
Hans Monsløkken
Ivar Fonstad
Arvid Elvheim
Trygve Solbrå
Sigurd Skyberg
Einar Bergslien
Johannes Myhren
Jørgen Linløkken
Jørgen Halstenstad
Fritjof Halsten
Trygve Simengård
Kaspar Vikar
John Ødegård
Arne Pålsrud
Olaf Myhren

Per Romundgard
Johannes Rugsveen
Einar Høystad
Kjell Elvestad
Iver Elvestad
Erling Blomberg
Bjørner Skyberg
Ole Mæhlum
Reidar Formo
Torleif Elvestad
Ole Hjelmstad
Harald Bjerke
Johan Haug
Magnus Romsås
Terje Moe
Bjarne Elvestad
Tormod Formo
Egil Maartmann
Halvor Strangstad
Matias Vatne
Ivar Hysten
Oddvar Nustad

Ivar Enge:

Et 50-års minne

Våren 1940. Denne dagen var vi på setra, som ligger på Nordre Veslesetra på Tretten. Dette måtte være langt ute i mai eller kanskje omkring første juni. Det var blitt snøbart på setra og antagelig farbart i fjellet uten ski. Vi holdt på med noe borte ved den gamle stallen da to fremmede karer kom gående på seter-veien. De kom bort til oss, og den ene begynte å prate. Han fortalte at han var norsk offiser og skulle følge en engelsk soldat til Sverige. Begge hadde sivile klær, og offiseren bar ryggsekk og kikkert. Engelskmannen var litt kortere av vekst enn den andre, og kanskje litt fyldigere. Nordmannen kunne engelsk, og pratet med engelskmannen. Denne fortalte at han hadde arbeidet på en flyfabrikk, og London ble nevnt, enten som arbeids- eller hjemsted. Han fant fram en blyantstump og begynte å skrive noe på innsiden av stalldøra, som stod åpen. Nordman-

nen var skeptisk til at noe skulle skrives, men etter å ha lest det, godtok han det.

Og dette minnet fra besøket er godt leselig den dag i dag, der på stalldøra. Det står: – «These year it is war in Norway. 1940.» – Med to streker under årstallet.

Den engelske soldaten måtte ha vært i dekning et sted siden april dagene. Men slike ting kunne en ikke prate om. De to karene kunne kanskje ha gått langt, fra en annen bygd eller distrikt.

Hele hendelsen kunne kanskje synes litt merkelig, men vi tok karene for å være det de ga seg ut for, de virket så ekte. Når nordmannen fortalte oss hva de var ute på, så kanskje han tenkte det da var mindre risiko for at vi skulle si noe til andre.

I åra som fulgte skulle flere flyktninger komme til å passere over Veslesetra og videre østover.

Lundstugu og stall på Engesetra (1947).

Odd Bjerke:

Fredrik Enge – dekknavn «Syver Berg»

Den tyske invasjonstyrken fór gjennom Tretten. De hadde bomba sentrum, og nå velta tung røyk opp fra Sandviksberget. De hadde god oversikt over situasjonen – de åtte karene som satt oppi Kartberget. De satt der lenge under Langberget. Det ble nok ikke veksla mange ord ...

Det var seks engelske og en norsk soldat. De hadde gitt opp stillingene i Skardsmoen og Kanan, og kom til Enge i kveldingen. Fredrik skulle være med som kjentmann. Han hadde aldri gått Kjeikemurvegen før han heller, men det gikk greit å finne fram. De måtte brøyte i djupsnøen. Fredrik gikk først, men han var i sin beste alder og i god form. Han hadde gått Birkebeineren flere ganger.

Meininga var å komme forbi tyskerne og ned til riksvegen igjen ved søre Fåvang. Det greide de ikke, men Fredrik hørte seinere at de antagelig var kommet forbi lenger nord.

Da Fredrik kom hjem om morgenen var han sliten, og syntes det var «otylé» det han fekk sjå – soldater overalt.

Utover dagen dukka den ene engelskmannen etter den andre opp på Enge. De kom til gards fra alle kanter, «hungry, hungry», sa de. Noen kom med opp-pakning – andre uten. Det ble funnet utstyr etter dem i skogen etterpå, bl.a. gevær.

En norsk tropp på åtte eller ni stykker holdt hus i smiua. Anna og Ragna fikk mye å stå i med utover dagen; med å bake brød og få i dem nok mat. Noen offiserer fikk ekstraforpleining på føråa.

Om kvelden dro de i veg – de var blitt 49 i tallet. Fredrik førte dem samme vegen over Raulldalen og Kartberget, men i søre Fåvang var situasjonen så usikker at de svingte av til fjells – over Raulstulen og gjennom Svangglupen. Her snudde Fredrik og gikk over Vetlsetra hjemover. Han husker at han gikk og sov over Langklopp-myra. Helt utslitt kom han hjem – da var det stilt.

Fredrik i uniform ved frigjøringa.

Fra Enge var det medsendt en fleskebog som ble funnet igjen på Raullstulen. Kanskje ble det for mye å bære på. Fredrik fikk seinere høre at dette følget kom i kamphandlinger i Venabygda og at noen av dem ble gravlagt der.

Noen dager etterpå var det fortsatt allierte soldater i området. Bl.a. på Vedumssetra lå det en liten tropp. Noen fra Lillehammer samla visst opp slike og fikk dem over til Østerdalen og Sverige.

Slik forteller Fredrik Enge om sine første oppgaver under krigen. Det skulle bli flere. Bare en gang tidligere hadde han vært på skytebane og skutt. Og på spørsmål om hva som gjorde at han etterhvert ble så sterkt engasjert i motstandskampen, har han ingen enkel forklaring på det.

«Vi va ivrige på å bidra for å bli kvitt døm att.» Noen ville ikke ta barten før tyskerne var drevet ut av landet.

«Jau, det va nåån prektige barter å sjå ei stund, men det dro visst ut for lengje.»

Under et møte i idrettslaget på Tretten i 1942 ble det oppfordra til verving av folk til tjeneste under tysk kommando. Fredrik og en til hadde opponert mot dette, og ble lagt merke til av Johannes Elvestad. Seinere ble han og Ivar Jordhøy bedt om å organisere et lag på Nord-Tretten.

Gunleiksrud var her på denne tida. Mange var litt skeptisk til fremmedkaren.

Fredrik tok seg av korrespondansen på Tretten.

Det ble lagt opp strategi og utarbeidet planer. Bl.a. hvor folk skulle plasseres ut ved behov.

Fredrik overtok som avsnittssjef etter Johs. Elvestad, og med det ansvaret for avsnittssenderen. Med disse senderne skulle det opprettes kontakt mellom avsnittene. De hadde store problemer med å nå både Lille-

hammer og Norddalen, men oppi revgarden en søndag fikk de forbindelse. Da ble Stener Rosenberg glad, husker Fredrik.

Med denne senderen stod de også i kontakt med distriktssenderen som igjen stod i forbindelse med London. Av og til kom det meldinger derfra som bar preg av at de ikke helt forsto hvordan det var å operere i et okkupert land. Senderne ble flyttet hver måned. Meldinger ble også sendt med jernbanefolk og buss-sjåførere. De var nesten alltid å stole på.

Etterhvert ble det utryggere på setrene, og skogsbuene var gode å ha. Glømmebua var mye brukt. Idéen om at det skulle bygges kåker mener Fredrik kom fra Finn Johnsen, – «Snikker'n». Mange forhold tilsa at sentrale personer i motstandsbevegelsen for enhver

Kåken «Valhall». Fra venstre: Ragna Enge, Fredrik Enge og Einar Enge.

1945. Vaktstyrken overtar.

pris måtte unngå å bli tatt. Dette hendte av og til, og Fredrik hadde full forståelse for at folk kunne «sprekke» under press og til og med tortur. Han husker en som sprakk, men det var nærmest en uskreven lov at for å lette situasjonen noe, kunne man skylda på folk man visste var på frifot. Fredrik vet at han på denne måten fikk skylda for mye rart, og hadde neppe fått pen behandling om han ble tatt.

En kveld før jul i 1944 kjørte de fram materialer til en kåk i Rauddalen. Kristian Granskogen og Ivar Jordhøy satte den opp etter jul. Fredrik husker at den sto ferdig samme dag som likvidasjonen i Bådstø skjedde.

Fredrik hadde revgard et par steinkast fra husa på garden. Her hadde han et lite krypinn med en sengebrisk.

Da det den 13. februar 1945 ble foretatt rassia på Tretten med mange arrestasjoner, var Fredrik forberedt. De kom til gards bare en time etterat han hadde gått i dekning. Han hadde pakka sekken sin, men glemte den igjen i gangen. Denne tok de med seg. Men

de våget ikke å gå oppover mot revgarden, enda de fikk forklart hvor den lå. Der lå Fredrik og sov som en stein etter flere slit-somme turer. Han hadde vært to turer i Glømmebua til noen som skulle til Sverige, og en tur på Sagodden etter folk som skulle samme vegen. Han var oppsatt med maskinpistol, pistol og 4 håndgranater der utløsermekanismen mangla. Han var alltid bevæpnet. En time etterat tyskerne forlot Enge – klokka 5 om morgenen, kom Einar Enge med en ny sekk til Fredrik. Nå ble det samling i Rauddalen – Vetl-kåken ga plass for bare et par karer, og det måtte bygges en til. Den ble satt opp lenger nord og rommet 10–12 hvis det kneip.

Lekter og firkanter ble saga på Engesaga, og mens de holdt på med det kom en bil med tyskere til gards. De var på saga og undersøkte også, og fant materiallista til kåken, men fatta ingen mistanke. Mer spennende ble det da Paul Granskogen kom fra butikken med pappruller og andre varer til kåken, men det gikk bra.

En annen gang de kom der var de harde mot både Einar og Ragna for å få dem til å røpe hans tilholdssted, men de sa ingenting og fikk tilsynelatende ingen mèn.

Vetl-kåken ble kalt «Tikkerud». Der holdt telegrafistene til med avsnittssenderen. Den var solid bygd og stod i mange år etter krigen. «Valhall» tålte ikke andre vinteren.

Magne Brenna kom med mat til dem hver dag, forteller Fredrik, som ellers mener at det verste var folks nysgjerrighet og at enkelte snakket for høyt om ting. En gang oppsto et rykte om at det skulle være kommet 600 tyskere til bygda. De ble enige om å sette seg til motverge hvis de ble oppdaga. De hadde mye våpen og ammunisjon. Etter dette ble det satt ut vakt på Korsberget ei ukes tid, men det roet seg snart. Ellers hadde de ikke vakthold.

En annen gang slo en tysk tropp leir ved Romungard i baksida. Dette var det eneste stedet man kunne se opp mot kåkene fra, og de var noe urolige ei tid, men det var det ingen grunn til.

Det var en del snø, men godt vær utover våren. Det bekymra oss noe de få gangene det kom nysnø – eller sporsnø.

Ellers var det så mye tiur denne våren, minnes Fredrik. På en av turene sine etter kapitulasjonen såg han tiur så langt ned som nedenfor Tårstadkrysset.

Nå kom distriktsstaben med ordre om at hjemmestyrkene skulle tre fram. Fredrik organiserte laget fra Nord-Tretten, og det var først på plass. De patruljerte og holdt vakt. Det var valgt en politistyrke på 5 stykker. Noen arrestasjoner ble foretatt. Ved en arrestasjon i Musdal begynte tyskerne å yppe

«Syver Berg» sammen med 4 russiske krigsfanger. Han nærmest Fredrik var fra en av de baltiske statene. Da forholdene forverret seg der etter krigen flyktet han til Sverige og senere til USA.

seg, men det roet seg ned igjen. «Hadde røm skotè da, hadde'røm hårdedè fått det.»

Han nærer ikke hat – bærer ikke nag. Det er en kar i god balanse vi har med å gjøre, som i sitt 86. år fortsatt ikke vil ut med riktig alt. Det fører ikke noe godt med seg ...

Til Raulldalen gikk turen da tyskerne kom – og fra Raulldalen kom han da han skulle rydde opp etter tyskerne da de før.

Ola T. Rybakken:

Da Milorgs distriktsledelse hadde hovedkvarter i Øyer

Fra en samtale med Wilhelm Molberg Nilsen, februar 1990.

«For 45 år sia – tidlig på året 1945 – lå vi oppe i «Hiet» i Ulbergskaret i Sør-Fron. Vi fant ut at vi hadde ligget der så lenge at vi måtte flytte på oss, av hensyn til peilefaren. Vi visste at tyskerne hadde peilestasjon på Kjorstad – rett over dalen – og vi visste at de peila oss der, men de klarte ikke å få tak i oss. Men når vi hadde sendt så lenge som «Snekker'n» hadde gjort der oppe, var det stor fare for å bli peila inn. Når en telegrafist var på lufta så kunne de kjenne ham på «håndskrifta» på telegrafnettet. En hver telegrafist hadde sin egen håndskrift. Tyskerne satt jo og krysspeila helt nede fra Mellom-Europa. De visste at på klokkeslett da-og-da var «Snekker'n» på lufta. Det hadde han vært i tre år, så de kjente ham ut og inn. Han ble jo peila fra Storchfly da han lå der over på Vottestadhøgda.

Da krigen nærmet seg slutten, hadde vi i bakhanda at vi skulle være i nærheten av Lillehammer. Og Øyer ville være stedet for oss. Vi sendte Einar Torsrud til Thorstein Lie, som var områdesjef. Vi visste ikke den gang at han hette Thorstein Lie, men vi visste at Øyer var et solid område der vi kunne få assistanse. Det fikk vi også, i og med at det ble bygget en «kåk» i Øverlidalen, der vi kunne ha tilhold.

«Snekker'n» og han Einar kom dit først. Den 22. mars begynte «Snekker'n» å sende. Og like etter – ei uke seinere – dro jeg nedover til Øyer. Jeg hadde en masse saker å ordne opp og å avvikle der oppe, så jeg var den siste som forlot «Hiet». Vi måtte bære alle sakene våre nedover til Øyer, til Øverlikåken, der vi ble til frigjøringen. Øverlikåken var altså den siste vi var i, og den siste stasjon for «Snekker'n». Det var fint å sende oppi der, og han hadde god forbindelse. Radiofor-

Kjell Thorud i døråpningen på Øverlikåken, i arbeid med nål og tråd. Det kunne gå hardt utover både klær og sko for slike folk.

bindelsen var topp. Vi hadde forbindelse til de forskjellige avsnitt rundt om, ikke minst med Lillehammer-avsnittet, den tyske overkommando og vår sentralledelse i Oslo.

Det var ei spennende tid der oppe i Øyer, og ei viktig tid for oss. Og det var hyggelige folk oppe i området der. De hjalp oss virkelig – han Thorstein Lie, Aksel Skarpjordnet og Arne Opheim. Det var de tre vi hadde kontakt med. Men vi møttes aldri oppe i kåkent, – det var strengt forbudt. Vi hadde avtalt møteplass, og vi hadde en spesiell postkasse

– gjemt i ei steinrøys. Dit gikk vi med våre meldinger som Thorstein henta, og der la han meldinger til oss. Postkassa var en vann-tett boks med lokk, en vi hadde tatt vare på fra et slipp. Jeg fikk forresten denne postkassa som et minne. Gunda Lie hadde tatt vare på den etter krigen og jeg fikk den av henne. Senere har jeg overlatt den til kaptein Høyland, og i dag står den på hans Hjemme-front-museum i Gausdal, med tekst som forteller dens historie.»

I dag er Øverlikåken borte. Den lå på sørsida av Øverlidalen, kanskje 300–400 meter ovenfor Snurubakken. Etter det Gudbrand Skjøsberg har hørt var det Kristian Lisløkken som satte opp «bygget». Han hadde nok

noen håndlangere også som var med å skaffa det som skulle til av trematerialer, papp og anna. Det som skulle til av materialer ble først kjørt opp på Lisetra, for etterpå å bli bragt nedover igjen gjennom skogen til byggeplassen, – av sikkerhetshensyn. Da den var i bruk lå den godt skjult inne i tett skog, men i senere tid har det vært skogsdrift der, så nå er det åpent lende.

Ingen som ikke vet hvor kåken nøyaktig lå ville i dag ha mulighet til å finne stedet. Ei lita flate på 4 kvm. i skogbunnen og rester av en stokk med spiker i, er det eneste synlige. Snart skjuler blåbærlyngen alt der Øverlikåken sto. En idé til historielaget: La oss få satt opp en liten stein der som et minne før det blir for seint.

Avreise fra Øverli til Lillehammer. Fra venstre Kjell Thorud, Johs. Elvestad, Peder Emblemsvåg og Finn Bjørn Johnsen.

Haugen i Øyer.

Marit Kramperud:

Kari Berg Haugen forteller fra krigsåra

Kari Opjordsmoen giftet seg i 1938 med Aksel Berg. Ho var derfor i god gjenge som husmor da krigen braut ut. Kari ventet krigsvåren 1940 sitt første barn. Ho skulle egentlig til sjukehuset, men Brit Ida meldte sin ankomst akkurat da tyskerne fôr gjennom Øyer.

Kari måtte derfor ligge hjemme. Rønnaug Berge ble i all hast hentet til fødselshjelp. Mens bombeflyene dundret utenfor vinduene, og folk på rømmen gikk ut og inn på kjøkkenet, fødte Kari sin datter i kammerset vegg i vegg med kjøkkenet. Aksel måtte slå solide planker foran vinduene for å sikre mor og datter mot granatsplinter. For en situasjon!

Alt gikk utrolig bra og alt ble mer normalt, om en kan kalle krigsårene det. Når en kom over det verste sjokket var det bare å gjøre det beste ut av situasjonen.

Da jeg skulle skrive om maten under krigen, kontaktet jeg min svigerinne Kari Berg og fikk henne til å fortelle om den.

Maten som ble brukt her i Øyer under krigen var stort sett den samme som var vanlig før krigen, og lenge etter også. Forskjellen var rasjonene som stadig ble mindre. En måtte ha hov i handa, som de gamle sa, slik at en utnyttet alt på beste måte.

På Hauga var de heldige, de hadde husdyr og jord til korn og poteter. Det var ikke så snaut med mat på et gårdsbruk, selv om det var leveringsplikt på de fleste jordbruksvarer, hadde de igjen så de klarte seg. Verre var det for dem som stod i kø for hver matbit.

Mjøl: Det var bygg de avlet, det var sikrest så høgt oppe i bygda. Bygget ble godt her oppe, og i møllen på Neremo var Trygve Amundsen flink møller. Bygget ble malt til mjøl og byggryn. Byggmjølet ble brukt til graut, kokt både av vatn og mjølk, og til forskjellige supper. Byggmjølet ble også brukt til brød, lefse, vafler, pannekaker og kaker som ikke trengte å heves. Til kaku var det dårlig egnet, derfor ble mjølet en fikk på rasjon brukt til det. Det var vanskelig med gjærbakst, lite gjær og mjølet hadde ofte dårlig heveevne. Surdeig ble tatt i bruk som hevemiddel. Ikke så greit når deigen hevet seg dårlig og kakua derfor fikk dårlig steik.

Griselakt: Hver familie fikk kjøpe mjøl til en gris i året. Det mjølet en fikk tildelt var ikke nok, men brennesle, mjølke, ersnæver og hvert gram av kjøkkenavfall, og litt poteter, gav godt fleisk med skikkelig brei fettrend. Når grisen ble slakta, ble det mye god mat, og alt ble utnyttet. Blod og innmat ble tatt vare på, næringsrik mat i krisetider. Gammeldags blodpølse krydret med viltvoksende røyspost (bergmynte), blodklubb og potetklubb, med godt fleskefeitt, var god og næringsrik mat, ikke bare i krisetider det!

Kaniner var populært under krigen, det kunne en ha uten løyve.

Om hausten venta alle på lågåsilda, som et kjærkomment tilskudd og forandring på matbordet. Lågåsilda ble, som før krigen, salta ned til vinterbruk. Nå er mye mat som var vanlig før, under og i lang tid etter krigen, ikke lenger i bruk.

Kari nevner sildegryn, breste og mysmør-suppe og forskjellig graut av byggmjøl og byggryn. Margarin og feitt var strengt rasjonert som mangt annet. Margarin ble blandet med forskjellig for drughetens skyld. En måtte bruke alle hjelpemidler som fantes for å drøye maten. Noe å tenke på i vår ødselhet.

Kaffen var savnet, det var ikke mange kaffe-bønnene en fikk på rasjoneringskortet. Kaffeerstatning var å få kjøpt, men den var ikke god. Kari bakte knupp av vatn og byggmjøl. Det ble knadd til en deig, rullet ut og delt i små biter. Disse ble tørket, brent og malt til kaffe.

Sukkerrasjonen var som de andre små, det skulle rekke til så mangt og sukker attåt kaffen, det var uunnværlig. I husholdningen var det å knipe inn på bruken av sukker, en måtte prøve å gjemme unna litt til syltingen utpå høsten. Når bær og frukt skulle settes i stand var det ikke greit med lite sukker. Med knapphet på alt annet, var det godt å ha syltetøy. Tyttebær var en takknemlig bær, den kunne oppbevares i vatn eller sursyltes.

De som brukte tobakk hadde hårde tider. Som alt annet var rasjonene for små. Det ble vanlig å dyrke tobakk som ble behandlet på flere måter for å gi best mulig produkt. Det var kun en erstatning det også. Hadde en som ikke selv brukte tobakk tobakkskort, og dertil brennevinskort, var det et godt bytte-middel.

På Hauga forstod de ikke det, skaffet seg derfor ikke slike kort, – dumt når en for tobakk og brennevin kunne skaffe seg for eksempel både klær og sko. Det var ikke mye, hverken av klær eller sko, en fikk på merkene.

Det var ett dyr som mange skaffet seg under krigen – det var sau. Av sauene fikk en både mat og klær. Ulla ble sammen med ullfiller levert til Gudbrandsdals Ullvarefabrikk i bytte med garn og stoff. Mange tok rokken fram fra glemselen og spant sitt eget garn. Portierer og annet ble kjoler og bluser. Alt som kunne nyttes ble omsydd, særlig til ungene.

Jeg spurte Kari om ungene fikk noe ekstra. Ikke av klær, bare hvitt hvetemjøl, kakao og «fin» såpe, var svaret, og ho la til at det var flere som misunte dem det.

I avisspaltene kunne en stadig lese om saker og ting som ønsket byttet. Hadde en bytte-middel kunne en bytte til seg blant annet klær og sko. Det var skoene det var vanskeligst med. Særlig for dem som arbeidet i skogen. Men, sa Kari, vi kom gjennom krigsårene bedre enn en skulle tro. Det var lett å få venner under krigen, der det var mat å få, men de vennene ble borte etter krigen. Det er lett å få venner når vennskapet gir forde-ler. Mange har erfart det, og at sådant venn-skap fort glemmes.

Jeg må ta med litt til: Såpekoking var vanlig. Den såpen som var å få kjøpt var dårlig, det var B-såpe, et begredelig produkt.

Potetmjøl ble vanlig å lage under krigen, det kunne nyttes til så mangt i hushold-ningen.

Etter det jeg har beskrevet, vil vel mange si at de hadde det ikke så vanskelig under krigen. Mye mer kunne vært tatt med, men det fører til en alt for lang artikkel. Vi savnet mye, men vi var ikke bortskjemte, vi som hadde opplevd 30-årenes vanskeligheter.

Tingberg, 17. mai ca. 1930. Sjøl om bildet ikke har direkte tilknytning til det som omtales nedenfor, kan det være en brukbar illustrasjon. Bygningene var de samme i 1940 og folkemassen omtrent like stor som ved demonstrasjonen. Storsalen lå i 2. etasje til venstre, og rett under var det kafé. Til høgre for inngangen hadde banken lokaler i 1. etasje, og rett over var «søre salen».

Ola T. Rybakken:

NS-møte og «kongepropaganda» i Øyer

Høsten 1940. Det var kunngjort at Nasjonal Samling skulle ha møte på Tingberg i Øyer. En NS-mann fra Ringebu skulle holde foredrag om partiet og «den nye tid». Det var enda en søndagskveld. Jeg hadde arbeid på Tretten den gangen, og skulle ta kveldstoget nordover for å komme på arbeid mandag morgen. Herman Pedersen og jeg ble enige om å ta en tur bort til Tingberg. Det var en god stund til toget skulle gå, og vi ante at det kunne skje «ett eller annet» der borte. Det hadde nok mor også, for jeg husker hun sa da vi gikk: «Finn nå itte på någgå spetakkel!»

Vi traff flere ungdommer ved Tingberg. Ja, det var noen eldre der også. Jeg husker

spesielt Torstein og Synnøve Lie, Arne Opheim og Aksel Skarpjordet.

Foredragsholderen var kommet, ble det fortalt. Bilen hans sto på Tingberg-plassen. Og det var også noen tilhørere på plass inne på storsalen, men neppe flere enn de kunne telles på en hånd. Utenfor var det adskillig flere, men de sto i smågrupper. Noen nede ved riksvegen, noen på andre sida av vegen bortover mot brua, men etter hvert ble det samling nærmere Tingberg-trappa.

Til å begynne med gikk det svært stille for seg, men det hisset seg opp etter hvert. Her skulle det demonstreres. Noen begynte å synge nasjonalsangen og flere stemte i så

godt de kunne. Det lød vakkert denne høstkvelden. Kongesangen ble også sunget. Det ble ropt: Leve Kongen! Ned med NS! Noen prøvde seg med å kaste småstein på vinduet i møtelokalet i annen etasje, men det ble stoppet.

Mens det var som mest «livat», måtte jeg løpe til stasjonen for å rekke toget. På arbeidsplassen dagen etter kom folk og fortalte meg at det hadde vært veldig bråk på et NS-møte i Øyer.

Uka gikk og jeg reiste heim igjen. På Øyerstasjonen traff jeg lensmannsbetjenten, Kristiansen, som jeg kjente. Han var på min egen alder og hadde husvære på nabogarden. Vi tok følge på vegen. Han begynte å fortelle om demonstrasjonen helga før, og han spurte hva jeg hadde vært med på. Jeg fortalte ett og annet, men det jeg ikke visste var at han på turen nærmest foretok et avhør. Stor var derfor min forbauselse den dagen samme herr Kristiansen kom heim og forkynte meg stevning til retten.

Tirsdag 14. januar 1941 kl. 9.00 ble Sør-Gudbrandsdal forhørsrett satt på Tingberg. Retten ble administrert av kst. sorenskriver LÅbeè Lund. (Etter krigen ble han kriminalsjef i Oslo.) Åtte øyværinger var stevnet: Thorstein Lie, Herman Pedersen, Petra Bakkom, Solveig Skarpjordet, Asbjørg Skarpjordet, Ola Rybakken, samt Torbjørn Rindal og Anna Hagebakken. De to siste var ikke tilstede å møte i retten.

Samtlige var siktet for «kongepropaganda og fredsforstyrrelser, strl. § 350.1, samt nr. 4 også for å ha borttatt offentlige kunngjøringer strl. § 345». Det siste gjaldt en plakat om NS-møtet som var blitt revet ned.

Avhøret foregikk på søre sal i andre etasje. Mange tilhørere hadde samlet seg for å følge avhørene. – De fleste var folk som sjølv hadde vært med på demonstrasjonen, men som hadde unngått å bli siktet.

En etter en ble de siktede innkalt til avhør. Fem av dem var umyndige og måtte peke ut verger blant tilhørerne.

Etter at rettsmøtet var hevet samlet de siktede og tilhørerne seg. At de ble sett på som noen store lovbryttere, tror jeg ikke. En av tilhørerne, Erling Skjøsberg, sa så høgt at alle hørte det: «Jeg spanderer kaffe på samtlige som er siktet.»

Etter noen uker fikk de siktede rede på hva «moroa» kostet. Thorstein Lie fikk høyeste bot, 400 kroner. Han ble nok sett på som anfører. Hva boten ble for de andre huskes ikke lenger, men noen av jentene fikk 30 kroner. En av de siktede slapp bot. Det kom av at under rettsmøtet ble et vitne spurt om vedkommende hadde sunget Kongesangen. Han svarte: «Det kan han umulig ha gjort. Han eier ikke sangstemme.» Sjølv fikk jeg 50 kroner i bot, subsidiært 30 dagers fengsel. Boten høres kanskje ikke så stor ut i dag, men ser vi f. eks. på hva en gardskar hadde i månedslønn den tida – 30–40 kroner – så var boten høy.

Det hører med til historien at de bøtlagte slapp billig fra det likevel. Folk samlet inn penger både i Øyer og på Lillehammer, og delte ut til hver enkelt etter størrelsen på boten. Ja, det var ei rar tid.

Som avslutning kan jeg fortelle at etter freden en gang, trengte jeg vandelsattest. Den fikk jeg av lensmann Huuse. Der står det at jeg «ikke har vært straffet eller anmeldt for noe straffbart forhold».

Ola T. Rybakken:

Potetmottak til «der Wehrmacht» – og om en lørdagsfri som ikke var «alles in Ordnung»

Forsyningskontoret måtte vel være det kommunale kontoret som hadde mest å bale med gjennom krigsåra. Etter hvert ble nær sagt alt rasjonert av det folk trengte i det daglige av mat, klær og utstyr. Det ble et skjema- og en kortflom uten like. Søknader om tildelinger, løyver, anvisninger og kortutdelinger måtte forsyningskontoret administrere.

I tillegg fikk kontoret arbeidet med å organisere og administrere tvangsleveringene til tyskerne, blant annet poteter, som vi skal komme innpå her.

De første årene under krigen var kommunkassereren, Nils Nordhagen, formann i forsyningsnevnda. Hovedadministrasjonen lå på Tretten med Gunnar Hauglund som sjef. Kontoret i Øyer ble styrt av Ole Hageløkken. Reier Hageløkken var også fast ansatt der.

I 1942 var jeg ei tid ekstrahjelp ved forsyningskontoret, stempla rasjoneringskort og var med ved kortutdeling o.l.

Om hausten skulle det være levering av poteter til «vernemakten». Bøndene hadde tidlig på året fått pålegg om levering, fått oppgitt mengden de skulle levere, og fått potetene i jorda om våren. Nå var hausten kommet og tyskerne skulle ha sine poteter, men de skulle ikke ha alt på en gang. Noe skulle lagres hos produsentene. Jeg fikk jobben med å farte bygda rundt og finne ut hvor det var lagerkapasitet og måle opp potetbinger.

Så kom dagen da sjølve potetleveringen skulle starte. Mottaket skulle være på Øyer stasjon, for potetene skulle sendes med jernbane. Det var ingen tyskerforlegning i Øyer på den tida – det ble det først i 1943. Men en tysker skulle være tilstede og kontrollere mottaket og kvittere, sammen med en representant for forsyningsnevnda. Det ble min jobb.

Alle hverdager skulle det lastes en jernbanevogn og sendes. Mitt arbeid var å kalle inn det tilstrekkelige antall tonn poteter hver dag og hjelpe til med lastinga.

Mine tyskkunnskaper var langt fra de beste, og jeg var nokså spent på hvordan det skulle gå å samarbeide med tyskeren. Hadde kanskje øvd litt på de glosene som var mest aktuelle.

Det viste seg at tyskeren var innlosjert på Haugen pensjonat, og første dagen kom han kjørende til stasjonen sammen med en høyere offiser. Sistnevnte kunne jeg ikke fordra – en overlegen type, men han ble ikke lenge. Han ga instruksjoner til den menige soldaten, og forsvant i stor fart. Han kom visstnok fra Lillehammer, og det gikk mange dager før vi så ham igjen.

Tyskeren, som jeg skulle dele dagen med, var derimot en helt annen type. Han var en mann i 40-årene, en enkel og hyggelig kar. Han het Karl Tisch og var bonde. Garden hans lå i nærheten av Magdeburg, sørvest for Berlin. Han fortalte meg at det var kona hans som nå drev garden og at hun hadde hjelp av en polsk krigsfange.

Dagene gikk og vi lastet og sendte en vogn hver dag. Jeg la merke til at den vogna vi lastet en lørdag ikke kom avgårde før mandag ettermiddag. Mitt forslag uken etter, var at vi skulle ta fri lørdag og laste to vogner mandag. Det skulle ikke bli noe problem å laste to vogner på en dag. Tisch – eller «potet-tyskeren» som folk kalte ham, var enig. Vi tok fri.

Det skulle vi nok ikke ha gjort. Det viste seg at «der Oberzahlmeister» hadde vært på inspeksjon. Da jeg kom på stasjonen mandag morgen sto Tisch der, bleik og nervøs. Han fikk forklart meg hva som hadde hendt, og presis klokka 8.00 kom tyskerbilen i full fart over Øyerbrua. Ut av baksetet på bilen spratt Oberzahlmeisteren, og vi fikk en skyllebøtte

Wehrmachteigentum!

Diese Kartoffeln gehören der Deutschen Wehrmacht. Diebstahl und Beschädigung werden nach den Kriegsgesetzen bestraft.

Forsvarsmakteiendom.

Disse poteter tilhører den tyske forsvarsmakt. Ødeleggelse og tyveri straffes etter forsvarsmaktens lover.

Etter Wehrmacht = forlangende skal dette oppleses ved potetbingen.

som jeg aldri glemmer, – sjølv om jeg ikke forsto halvparten av ordflommen.

«Saboteur!» skreik han. Hvis ikke to vogner var fullt lastet innen klokka 3.00 om ettermiddagen – skulle både Tisch og jeg sendes «nach Drontheim» og skytes. Med denne trusselen hengende over hodet hadde jeg håpet at jeg snarest kunne komme i gang med å ringe til potetleverandørene. Det var ikke så vel. Begge ble vi beordret inn i bilen, og jeg fikk beskjed om å vise vegen til Nordhagen, formannen i forsyningsnevnda. Da vi kom dit fikk han en overhaling, sjøl om han ikke kjente til hva som hadde foregått. Nordhagen og jeg snakket sammen, og han hjalp til med å ringe til leverandørene slik at vi fikk nok poteter.

Det gikk godt. Ei god stund før klokka 3.00 var begge vognene fullastet. Presis kom Oberzahlmeisteren på besøk påny. Tisch og jeg sto utenfor stasjonsbygningen, men denne gang gikk inspektøren ikke ut av bilen engang. Han fikk bekreftet av Tisch at alt var i orden og kjørte vekk med det samme.

Jeg husker et par andre episoder fra potetinnlastingen. Den ene var ikke så hyggelig.

Det var et lass poteter fra en gard i nordbygda som skulle lastes over på jernbanevogna. Potetene var tatt opp dagen før og hadde stått i papirsekker på jordet. I det en av karene løftet opp sekken mot vogndøra, revna sekken og ut kom det ei stor «tysje» med potetgras som hadde ligget i botn. Jeg fikk sparket graset så langt jeg kunne under vogna. Om det var mange slike sekker vet jeg ikke, men jeg var glad «der Oberzahlmeister» ikke var der da.

Den andre hendelsen var av en annen karakter. Det hendte at det foregikk inn- og utskifting av vogner. Dette berørte også de tyske potetvognene. Lastingen foregikk på den måten at en stablet potetsekkene høgt opp i hver ende på vogna. Hvis dørene sto oppe under skiftingen og lok.føreren ga vogna et ekstra rykk ved stopp i pensen sør for stasjonen, raste sekkene med og en god del poteter forsvant ut av vogna.

Senere fortalte telegrafist Jensen meg at han trodde vinterforsyningen av poteter var sikret. Det kan tenkes at lok.føreren og andre fikk litt også. Folk hjalp hverandre så godt de kunne den tida, på forskjellige måter ...

Som avslutning gjengir vi Solveig Pålstruds prolog fra frigjøringsjubiléet på Tretten Samfunnshus 8. mai 1985.

Prolog

Ennå en gang er det åttende mai.

– Hva sier det om en dag i et år?

*– Det minner oss om at et land vi er glad i
ble frigjort fra fiendens jerngrep en vår.*

*– Etter fem tunge år så var krigen til ende,
vår knugende motløshet den lot seg vende.*

– Vi nordmenn fikk vise at hjertet vårt slår.

*Da vissheten kom om at fred var i emning,
brøt jubelen løs og den sprengte hver demning
som følger vårt medfødte temperament.*

Vi følte vi tålte og maktet det meste,

i gleden vår ville vi alle det beste,

og ord ble så små den gang hjertene sang.

*Det var skår i gleden og sorger som skygget,
og smerter som grep selv om freden var trygget,
og landet var merket av fiendens spor.*

*Utallige hjem der hvor plasser sto tomme
led smertelig savn den gang krigen var omme*

– og tusener var hjemløse lengst opp mot nord.

*Den frihet vi vant var en dyrekjøpt seier,
en arv vi må verne med alt det vi eier.*

Det skylder vi dem som gav helse og liv.

*– Det skylder vi Norge med alt det det rommer
av snøhvite vidder og vekslende sommer,
av glitrende fjorder og høyfjellsmassiv.*

En førti års fred den bør minnes og feires.

*– Gud gi at vi aldri igjen må beleires
av fremmede herrer med våpen i hånd.*

Men fyll oss med gleden

og hjelp oss å spre den!

– La sinnene stemmes i fredsvårens ånd!

Solveig Pålstrud.

«I gamle fotefar»

Stoff til årboka 1991

ber vi om blir innsendt så snart som mulig, og **seinest innen utgangen av mars**. Vi er glad for alt vi kan få, og ønsker både gamle og nye medarbeidere velkommen i neste årshefte.

Vi er også interessert i gamle bilder, om det skulle finnes slike, som ikke allerede er registrert i historielagets arkiv. Særlig gjelder dette originale bilder fra krigsåra, men sjølsagt også andre bilder som kan fortelle om tidligere tider.

Johan Kraabøl
2635 Tretten

Ola T. Rybakken
2636 Øyer

